

PROGRAM
GIMNAZJUM PAŃSTWOWEGO
WYDZIAŁ KLASYCZNY

Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna
we Wrocławiu

WRO0074571

MINISTERSTWO
WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO

PROGRAM

GIMNAZJUM PAŃSTWOWEGO

WYDZIAŁ KLASYCZNY

1106

WYDANIE TRZECIE

CENA 2 zł 60 gr.

LWÓW — 1931
PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO KSIĄZEK SZKOLNYCH
UL. KURKOWA 21

Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna
we Wrocławiu

WRO0074571

Centralna Biblioteka Pedagogiczna	Wrocław
Kartoteka	Wrocławskie
Nr. Inw.	

1111111

PRZEDMOWA DO WYDANIA PIERWSZEGO.

Program niniejszy jest przeznaczony dla pięcioletniego gimnazjum państwowego (gimnazjum wyższego), które się wspiera na siedmioletniej szkole powszechnej, lub też narazie na trzyletniem gimnazjum niższem. Wynika stąd, że pierwsza klasa gimnazjum (wyższego) odpowiada klasie czwartej gimnazjów ośmioletnich, druga—piątej i t. d.

W celu ułatwienia orjentowania się w nowej numeracji klas każdą klasę w Programie oznaczono podwójnie: pierwsza cyfra jest jej numerem porządkowym w gimnazjum ośmioletniem, — druga, umieszczona w nawiasie, oznacza jej miejsce w gimnazjum pięcioletniem.

Gimnazjum (wyższe), poczynając od IV (I) klasy, dzieli się na typy, zwane wydziałami. W każdym z tych wydziałów inna grupa nauk została wyposażona większą ilością godzin szkolnych, a to w tym celu, aby nauczyciel tu właśnie mógł w całej pełni zastosować najlepsze metody nauczania, na co zwykle brakuje czasu przy jednakowem uwzględnianiu w planie godzin wszystkich przedmiotów szkolnych. Nie przesądzając, na wiele wydziałów może się gimnazjum (wyższe) w ten sposób zróżniczkować w przyszłości, Ministerstwo narazie wydaje programy dla trzech jego wydziałów: matematyczno-przyrodniczego, humanistycznego i klasycznego. Program pierwszego z nich wspiera się na grupie nauk matematycznych i przyrodniczych, drugiego — na języku ojczystym, historii i łacinie, wreszcie trzeciego — na filologii klasycznej. W każdym z tych wydziałów zwrócono baczną uwagę na przedmioty ojczyste, a zwłaszcza na język polski. To też wszędzie zarówno ilość godzin, jak programy tych przedmiotów są tak ułożone, aby młode pokolenie mogło dobrze poznać i głęboko umiłować Polskę zarówno dawną jak współczesną.

Ministerstwo świadomie dążyło do tego, aby plan każdego typu szkoły średniej stanowił organicznie związaną całość o wyraźnie zarysowanej fizjognomji, nie zaś powstały z szeregu kompromisów luźny zlepek najrozmaitszych przedmiotów szkolnych. Chodziło o uwzględnienie różnych rodzajów uzdolnień i kierunków zamiłowań; chodziło o stworzenie szkoły, wychowującej skupione umysły i pogłębione charaktery. Rozproszony i pozbawiony myśli przewodniej plan szkolny nie tylko nie sprzyja osiągnięciu tych celów, lecz nawet w dążeniu do nich stanowi bardzo poważną przeszkodę.

Im silniej jednak w każdym z tych planów zaznaczyła się dążność do skupienia wszystkich przedmiotów nauczania dokoła wspólnego ośrodka, tem bardziej należy przestrzec czytelnika przed ograniczeniem się do przestudjowania jednego tylko przedmiotu i ocenianiem całości z punktu widzenia jednego takiego szczegółu. W ten sposób nie można zrozumieć nietylko całości planu, ale nawet planu poszczególnego przedmiotu, zarówno bowiem wyznaczona nań ilość godzin, jak jego program, zależą od roli, która mu przypadła w całości. Kto nie rozumie, dlaczego jakiś przedmiot potraktowano w ten, a nie inny sposób, niech ogarnie myślą całą budowę, a wówczas niejedno mu się z pewnością wyjaśni; wówczas też dojdzie zapewne do przekonania, jak trudno zmieniać szczegóły, zwłaszcza w planie godzin szkolnych, bez skrzywienia myśli przewodniej całości.

Plan godzin szkolnych był najwcześniej ogłoszoną częścią Programu gimnazjum państwowego. Znajduje się on już w wydawnictwie Ministerstwa W. R. i O. P. z 1919 r. p. t.: „Program naukowy szkoły średniej“¹⁾. Jednakże z biegiem czasu wynika potrzeba poczynienia pewnych zmian; to też ogłoszony w tym Programie plan godzin w niektórych szczegółach różni się od tamtego, na co zwraca się uwagę.

Dalsza praca polegała na wypełnieniu zakreślonych w ten sposób ram szczegółowym materiałem nauczania. Rozpoczęła się ona na jesieni 1919 r. Ministerstwo powołało do współpracy liczne siły fachowe z całej Polski, zwłaszcza zaś profesorów i nauczycieli szkół wyższych i średnich. Projekty programów były rozsyłane z prośbą o opinię lub zgłoszenie projektów własnych do licznych instytucyj i osób w całej Rzeczypospolitej. Po trzech latach powstał w ten sposób niniejszy Program gimnazjum państwowego.

Jakkolwiek jego pojawienie się świadczy niewątpliwie o tem, że pewien okres pracy Ministerstwa nad programami szkół średnich dobiegł do końca, to jednak nie jest on jeszcze dziełem zupełnie skończonym. Przedewszystkiem brak w tej chwili obszerniejszych wskazówek metodycznych, któreby wyjaśniły nauczycielowi, jakich ma użyć sposobów nauczania i pomocy szkolnych przy wykonywaniu programu swojego przedmiotu. Takie wskazówki znajdują się w opracowaniu i będą wydawane w postaci osobnych zeszytów i książek. Narazie pojawia się sam tylko Program, w niektórych przedmiotach uzupełniony najniezbędniejszymi uwagami i wyjaśnieniami, oraz t. zw. Przykładami rozwinięcia programu. Te ostatnie nie są dla nauczyciela obowiązujące, jak Program. Zadaniem ich jest wskazać mu jeden z możliwych sposobów stosowania programu i w ten sposób ułatwić jego zrozumienie i wykonanie.

Następnie, sam Program nie może i nie powinien uchodzić za twór na długie lata sztywno ustalony. Jego przeznaczeniem jest podlegać próbie i w ogniu opartej na doświadczeniu szkolnem kry-

¹⁾ W r. 1921 wyszło 2-gie wyd. p. t. „Zasady planu nauczania w szkole średniej“.

tyki nieustannie się doskonalić. Wymaga to, oczywiście, na dłuższy okres czasu rozmiarzonej pracy, do udziału w której Ministerstwo powołuje każdego nauczyciela i każdą nauczycielkę szkół średnich.

Tego rodzaju zbiorowa praca musi wyjść na dobre każdemu planowi nauczania. Tem bardziej jest ona potrzebna, gdy mamy do czynienia z programem, zrywającym w wielu punktach z utartą rutyną szkolną i pomyślanym w duchu szeroko zakrojonej reformy nie tylko typów szkoły średniej, lecz również stosowanych w niej metod nauczania. Takim jest niniejszy „Program Gimnazjum Państwowego“. Wypowiada on walkę książkowym i werbalnym sposobom nauczania, przy których tylko nauczyciel jest czynny, a uczeń w bierny sposób wyciska się z lekcji z podręcznika lub wykładu, usłyszanego w klasie; zmierza do bezpośredniego stykania młodzieży ze zjawiskami, które ona ma poznawać, do wywoływania głębszego zainteresowania się nimi, do organizowania pracy możliwie jak najbardziej samodzielnej i osobistej.

Takim duchem przeniknięty jest cały Program; tego ducha chce on wprowadzić do szkolnictwa średniego. Stąd wynikła potrzeba wprowadzenia osobnego przedmiotu nauczania w postaci pracy ręcznej, oraz przeznaczenia w związku z geografją, przyrodoznawstwem, fizyką i chemią osobnych godzin na prace laboratoryjne i wycieczki¹⁾. Stąd również wynikła konieczność opracowania szeregu przedmiotów w sposób odmienny od dotychczas rozpowszechnionych wzorów. Przykładem jest historia, połączona obecnie z lekturą wybranych źródeł i zakończona zupełnie nową u nas Nauką o Polsce współczesnej.

W tych warunkach niektóre części Programu muszą mieć charakter próbny. W szczególności trzeba to powiedzieć o fizyce i chemii w wydziale matematyczno-przyrodniczym. Ministerstwo opracowuje inny, równoległy program tych przedmiotów, zbudowany w odmienny sposób (z jednym tylko koncentrem fizyki).

Urzeczywistnianie „Programu Gimnazjum Państwowego“ w praktyce szkolnej, zwłaszcza z początku, nie będzie rzeczą łatwą. W każdym razie nie wystarczy tu bierne stosowanie się nauczyciela do gotowych przepisów. Program powstał z twórczego wysiłku i wysiłku twórczego wymaga. Nie jest on zbiorem recept do reprodukcji, lecz raczej systemem zagadnień, które trzeba w codziennej pracy szkolnej rozwiązywać w napięciu umysłu i woli. Trudności, wynikające z braku literatury pedagogicznej przystosowanej do Programu, oraz pomocy naukowych, w tej chwili są znaczne. Z biegiem czasu zaradzi im z pewnością spora produkcja na polu podręczników szkolnych. Ministerstwo również spieszy z pomocą, wydając wskazówki metodyczne, podręczniki metodyczne, protokoły lekcji, oraz wpływając na produkcję podręczników i pomocy szkolnych.

¹⁾ Wskazane w Planie godziny tych zajęć oznaczają tylko minimum czasu, który nauczyciel powinien na nie przeznaczyć. W wielu wypadkach zajęcia praktyczne zajmą mu znacznie większą część rozporządzalnego czasu. Racjonalne gospodarowanie tym czasem jest rzeczą metody, którą on stosuje.

Oddając Program niniejszy do rąk nauczycielstwa, Ministerstwo spodziewa się, iż wprowadzi on większą niż dotychczas jednolitość do naszego szkolnictwa średniego. Zapobiegając jednak bezładowi i niczem nie umotywowanym dowolnościom, pozostawia on dużo swobody nauczycielowi i szkole, a nawet wprost apeluje do ich sił twórczych. Poruszając się w jego ramach, każdy nauczyciel, każda szkoła może objawić swoją indywidualność. I to jest pożądane, tylko bowiem żywa twórczość, tylko dążenie wciąż naprzód mogą uchronić wszelkie szkolnictwo od szablonowej rutyny, która jest jego grobem.

Program niniejszy jest dla gimnazjów państwowych obowiązujący; szkoły jednak, któreby chciały zaprowadzić w nim pewne modyfikacje, lub też mieć własny program, odbiegający od ministerjalnego, mogą się zwracać do Ministerstwa z odpowiednio umotywowanymi wnioskami. Ministerstwo skłonne jest poprzeć każdą poważną inicjatywę na tem polu. — Szkoły prywatne nie są obowiązane do przyjmowania programu gimnazjum państwowego. Posiadając duży stopień swobody, mogą dążyć do indywidualnego kształtowania swej pracy zarówno pod względem programowym, jak metodycznym. Powołane do tego są te z nich, które za swe zadanie postawiły sobie oryginalną twórczość na polu pedagogicznem i czują się dość silnie do rozwinięcia tej twórczości. Szkoła średnia może osiągać swe cele różnymi drogami. Ministerstwo musi żądać od szkół prywatnych osiągnięcia tych celów, pozostawiając im jednocześnie swobodę torowania dróg nowych i oryginalnych.

PRZEDMOWA DO TRZECIEGO WYDANIA PROGRAMU WYDZIAŁU KLASYCZNEGO.

Wydanie niniejsze, w porównaniu z drugim z r. 1925, jest wydaniem znacznie zmienionem ze względu na dwukrotne przekształcenia planów godzin szkolnych — w r. 1925 i 1929, na zmiany w materiale nauczania, związane z temi przekształczeniami, oraz inne zarządzenia programowe. Redakcja obecna, zawierająca scalenie tych wszystkich zmian, musiała się oprzeć:

na wzmiankowanem wydaniu poprzedniem;

na odpowiednim dziale wydawnictwa:

„Program Gimnazjum Państwowego Wydziału: matematyczno-przyrodniczy, humanistyczny, klasyczny Wydanie, oparte na rozporządzeniu z dnia 3-go lipca 1926 roku Nr. II 7775 Warszawa 1926“;

na zarządzeniach z r. 1926 i 1927, dotyczących programów geografji i higieny;

na zarządzeniu Nr. II 235/29 z dnia 2 stycznia 1929 r. w sprawie zmian w planach godzin dla siedmioklasowych publicznych szkół powszechnych i gimnazjów państwowych;

na zarządzeniu Nr. II 15666/29 z dnia 12 czerwca 1929 r. w sprawie nadobowiązkowej nauki rysunku, śpiewu i muzyki oraz robót ręcznych w państwowem gimnazjum wyższem;

na instrukcjach, dotyczących materiału nauczania w drugiej połowie r. szk. 1928/29, w r. szk. 1929/30 i w r. szk. 1930/31;

na programach innych wydziałów, w myśl odpowiednich wskazań.

Przy ustalaniu obecnej redakcji wprowadzono ponadto jeszcze pewne odciażenia, uznane za potrzebne uzupełnienie poprzednich zmian, jakoteż drobne ulepszenia.

Z pośród przekształceń, związanych ściśle z zarządzeniem z dnia 2 stycznia 1929 r., podkreślić należy:

przerobienie programu filologii klasycznej, dostosowane do odjęcia wiadomościom z dziedziny kultury klasycznej roli osobnego przedmiotu, ale uwzględniające wskazanie w nowych warunkach organizacyjnych ich znaczenia i miejsca w nauczaniu;

nowe opracowanie programu geografji, niezbędne wobec związku odpowiednich wskazówek w instrukcjach;

zastosowanie, zgodnie z instrukcjami, programu przyrodnawstwa dla wydziału humanistycznego;

wprowadzenie działu nauki nadobowiązkowej w takiej samej redakcji, jak w programie wydziału humanistycznego (zamiast dawnych programów rysunku oraz śpiewu i muzyki).

Program ćwiczeń cielesnych, zmieniony w wydaniach programów wydziału matematyczno-przyrodniczego i humanistycznego z roku 1928, jest podany obecnie w takiej samej redakcji, jak dla tamtych wydziałów.

W tej postaci program wydziału klasycznego obowiązuje aż do nowego zarządzenia.

PROGRAM
WYDZIAŁU KLASYCZNEGO.

RELIGJA RZYMSKO-KATOLICKA.

KLASY IV (I) — VIII (V).
(Po 2 godziny tygodniowo).

Program został ogłoszony osobno pod tytułem :

PROGRAM
GIMNAZJUM PAŃSTWOWEGO
GIMNAZJUM WYŻSZE.
RELIGJA RZYMSKO-KATOLICKA
WARSZAWA 1926.

JĘZYK POLSKI.

CEL NAUCZANIA.

I. Ze względu na materiał nauczania:

A. W zakresie poznawania i opanowywania języka:

- 1) nauczyć poprawnie i biegle mówić i pisać;
- 2) doprowadzić do zrozumienia podstawowych właściwości współczesnego języka polskiego z uwzględnieniem jego rozwoju w ciągu wieków ubiegłych.

B. W zakresie lektury:

- 1) nauczyć czytać utwory prozaiczne i poetyckie z należytem zrozumieniem i odczuwaniem ich treści i formy, nauczyć analizowania, wyjaśniania i samodzielnego przyswajania sobie tekstów, wzbudzić zamiłowanie do lektury;
- 2) doprowadzić do gruntownego przyswojenia sobie wybranych arcydzieł literatury polskiej i powszechnej;
- 3) wprowadzić za ich pośrednictwem w dziedzinę kultury narodowej (z uwzględnieniem różnych jej faz i kierunków), oraz ogólnoludzkiej.

II. Ze względu na cele formalne nauczania szczególnem zadaniem nauczyciela języka polskiego jest:

- 1) wdrożyć do możliwie pełnego i konkretnego ujmowania zjawisk życia, a przede wszystkim świata wewnętrznego człowieka;
- 2) zaprawiać do jasnego, rzeczowego i możliwie samodzielnego myślenia, kształcić wyobraźnię i smak estetyczny, uszlachetniać i rozwijać uczucia;
- 3) wychowywać człowieka i obywatela przez wpajanie światowej miłości języka ojczystego i kultury narodowej, a na jej gruncie szczepienie i pielęgnowanie ogólnoludzkich ideałów religijnych, etycznych, naukowych i estetycznych.

CEL NAUCZANIA NA STOPNIU NIŻSZYM.

KLASY IV (I) i V (II).

Nauczyć czytać utwory prozaiczne i poetyckie z należytem rozumieniem i odczuwaniem ich treści i formy; wdrożyć do ich analizowania, wyjaśniania i samodzielnego przyswajania sobie zawartości tekstów, oraz wzbudzić zamiłowanie do lektury. Uzupełnić wiadomości z gramatyki i składni; wytworzyć pojęcie o zmienności znaczenia i formy wyrazów; nauczyć poprawnie i jasno mówić i pisać.

CEL NAUCZANIA NA STOPNIU WYŻSZYM.

KLASY VI (III), VII (IV) i VIII (V).

Doprowadzić do opartej na lekturze tekstów gruntownej znajomości wybranych arcydzieł literatury polskiej i powszechnej, oraz do umiejętności analizowania i wyjaśniania ich pod względem rzeczowym i stylistycznym, utworów zaś polskich nadto pod względem językowym i historyczno-literackim. Zapoznać z dziejami i charakterem najważniejszych prądów literackich w Polsce, z najważniejszymi formami polskiej twórczości poetyckiej i prozaicznej, jak również z donioślejszymi faktami z życia i twórczości wielkich pisarzy polskich. Rozbudzić smak estetyczny i zamiłowanie do lektury. Pogłębić wiadomości o języku przez zwrócenie uwagi na fakty, świadczące o jego rozwoju, oraz w miarę możliwości — na psychologiczne podłoże zjawisk językowych. Nauczyć biegle, pewnie i naturalnie mówić i pisać.

KLASA IV (I).

(4 godziny tygodniowo).

I. L E K T U R A.

A. Materiał do czytania:

1. Lektura podstawowa¹⁾. H. Sienkiewicz: *Ogniem i mieczem*. A. Mickiewicz: *Grażyna*. Wybór z *Iljady i Odyssei* Homera. Czytanie z wypisów drobniejszych utworów prozaicznych i poetyckich.

2. Lektura uzupełniająca. Wybierze ją nauczyciel według własnego uznania z załączonej listy w ilości, nie przeciążającej uczniów nadmiarem materiału.

B. Interpretacja lektury:

1. Objasnianie i rozbiór czytanych utworów ze szczególnem uwzględnieniem zaliczonych do lektury podstawowej.

¹⁾ Lektura ta jest w całości obowiązująca.

Krótkie wiadomości o życiu najwybitniejszych autorów; przypomnienie ich utworów (lub wyjątków z nich), przeczytanych dawniej.

2. Ćwiczenia stylistyczne. Sprawdzenie, a w razie potrzeby uzupełnienie wiadomości i wprawy w zakresie synonimiki, rozbioru porównań, rozróżniania logicznych stosunków między pojęciami, układania planów.

Zwracanie uwagi na piękne i charakterystyczne zwroty i wyrażenia, na wyrazy obce i przyswojone.

Wyróżnianie (tylko w związku z lekturą) takich składników utworów, jak: postaci ludzkie, uczucia, myśli, działania, różnice charakterów, a w związku z tem sposoby mówienia, sytuacje, stosunki, tło, krajobraz. Zgodność tych czynników lub kontrast, stopniowanie i t. p. Rozróżnianie prozy i poezji. Opowiadanie, opis i rozumowanie (bez wyszczególniania gatunków). Różnice i podobieństwa między poezją epiczną i liryczną (również bez wyszczególniania gatunków¹⁾.

II. J Ę Z Y K.

A. Nauka o języku. Uzupełnienie i powtórzenie wiadomości o języku w zakresie programu szkoły powszechnej lub gimnazjum niższego ze szczególnem uwzględnieniem działów słabiej opracowanych — wedle potrzeby uczniów i uznania nauczyciela.

B. Ćwiczenia w używaniu języka:

1. Ćwiczenia w mówieniu. Krótkie przygotowane, czasem również nieprzygotowane wypowiedzenia się: opisy i opowiadania, oparte na obserwacji zjawisk zewnętrznych i przeżyciach własnych, jak również streszczenia i sprawozdania z lektury, przebiegu lekcyj i osiągniętych na nich wyników.

Ćwiczenia w wygłaszaniu estetycznym, a w związku z tem uczenie się napamięć wierszy i krótkich urywków mowy niewiązanej. Patrz niżej: Spis utworów do uczenia się napamięć.

2. Ćwiczenia piśmienne. Zapisywanie osobistych spostrzeżeń i refleksyj, nasuwanych przez zdarzenia życia domowego i szkolnego, oraz przez lekturę. Krótkie wypracowania o urozmaiconej formie (opowiadania, opisy, rozprawki, listy, dialogi i t. p.), oparte na dokładnej obserwacji faktów zewnętrznych, przeżyciach własnych, oraz na materiale, zaczerpniętym z lektury (sprawozdania, streszczenia, porównania, charakterystyki, rozbiory i t. p.).

Uczniowie piszą możliwie jak najczęściej. Nauczyciel jest obowiązany przejrzeć i poprawić w półroczu przynajmniej 3 ćwiczenia szkolne i 2 domowe wszystkich uczniów klasy.

¹⁾ Z tego względu nie odpowiadają temu programowi wypisy, grupujące materiał według rodzajów i gatunków literackich.

KLASA V (II).

(3 godziny tygodniowo).

I. L E K T U R A.

A. Materiał do czytania:

1. Lektura podstawowa¹⁾. A. Mickiewicz: *Pan Tadeusz*. A. Fredro: *Zemsta*. Czytanie z wypisów drobniejszych utworów prozaicznych i poetyckich, przyczem zaleca się uwzględnienie poezji ludowej.

2. Lektura uzupełniająca. Wybierze ją nauczyciel według własnego uznania z załączonej listy w ilości, nie przeciążającej uczniów nadmiarem materiału.

B. Interpretacja lektury:

1. Objaśnianie i rozbiór czytanych utworów ze szczególnym uwzględnieniem zaliczonych do lektury podstawowej. Krótkie wiadomości o życiu najwybitniejszych autorów; przypomnienie ich utworów (lub wyjątków z nich), przeczytanych dawniej.

2. Ćwiczenia stylistyczne, jak w klasie IV (I). Poza tem w związku z lekturą wyszukiwanie i rozbiór porównań, przenośni, omówień, stopniowań, zwrotów krasomówczych. Rozróżnianie mowy mówionej i pisanej, języka literackiego (poetyckiego i naukowego), gwar, archaizmów, neologizmów.

Kompozycja części i całości (przeważnie w epice). Myśl główna i uczucie panujące.

Stosunek artysty do przedmiotu, przejawianie się jego indywidualności w utworze.

Rozróżnianie epiki, liryki i poezji dramatycznej (bez wyszczególniania gatunków²⁾).

Rytm w mowie wiązanej. Rym. Wiersz i zwrotka.

II. J Ę Z Y K.

A. Nauka o języku: Życie wyrazów: objaśnianie na odpowiednio dobranych przykładach zmienności znaczenia i formy wyrazów (tak pospolitych jak własnych) w związku z rozwojem kultury.

B. Ćwiczenia w używaniu języka:

1. Ćwiczenia w mówieniu, jak w klasie IV (I).

2. Ćwiczenia piśmienne, jak w klasie IV (I).

¹⁾ Lektura ta jest w całości obowiązująca.

²⁾ Z tego względu nie odpowiadają temu programowi wypisy, grupujące materiał według rodzajów i gatunków literackich.

Uwaga. W porozumieniu z nauczycielem historii nauczyciel języka polskiego powinien dać w tej klasie krótką informację o piśmiennictwie w Polsce od jego początków do wystąpienia Reja, odczytując wraz z uczniami kilka wybranych urywków.

KLASA VI (III).

(3 godziny tygodniowo).

I. L E K T U R A.

A. Materiał do czytania:

1. Lektura podstawowa¹⁾:

a) z literatury polskiej²⁾:

M. Rej: *Żywoł człowieka poczciwego* (wyjątki).

J. Kochanowski: (życiorys), wybór fraszek, pieśni, psalmów, *Pieśń Świętojańska* (wybór), *Muza* (początek), *Odprawa posłów greckich*, wybór z *Trenów* (4—5).

P. Skarga: *Kazania Sejmowe* (albo II, albo III, albo VIII).

Sz. Szymonowicz: *Żeńcy*.

I. Krasicki: wybór satyr i bajek.

Fr. Karpiński: liryki (wybór, z uwzględnieniem *Powrotu z Warszawy na wieś* i *Zalów Sarmaty*).

J. Wybicki: *Jeszcze Polska nie zginęła*.

b) z literatury powszechnej:

Moljer: *Skąpiec*, lub *Uczone białogłowy* (*Sawantki*).

2. Lektura uzupełniająca. Wybierze ją nauczyciel według własnego uznania z załączonej listy w ilości, nie przeciążającej uczniów nadmiarem materiału.

B. Interpretacja lektury:

1. Objaśnianie i rozbiór czytanych utworów ze szczególnem uwzględnieniem zaliczonych do lektury podstawowej; oświetlanie lektury z punktu widzenia historyczno-literackiego z nawiązywaniem do lekcji historii. Doprowadzanie tą drogą do zrozumienia rozwoju literatury i kultury polskiej od wystąpienia M. Reja do początków romantyzmu.

2. Ćwiczenia stylistyczne. Rozbiór stylistyczny czytanych utworów. Rozróżnianie spotykanych w lekturze gatunków epiki, liryki, dramatu i prozy.

Krasomówstwo; odróżnienie go od poezji i prozy. Zbadanie budowy jakiejś jednej mowy (np. kazania Skargi).

Kompozycja utworu dramatycznego. Budowa znanych z lektury typów poezji dramatycznej.

¹⁾ Lektura ta jest w całości obowiązująca.

²⁾ Wyjątki z pism kronikarzy i pisarzy politycznych będą czytane na lekcjach historii, poza tem uwzględnią je lista lektury uzupełniającej.

II. J Ę Z Y K.

A. Nauka o języku. Objaśnianie języka autorów staropolskich, objętych programem lektury, wykazujące jego łączność ze współczesnymi gwarami ludowymi i przeżytkami dzisiejszego języka literackiego. Obrazki z dziejów języka polskiego w związku z dziejami kultury rodzimej i wpływami kultur obcych.

B. Ćwiczenia w używaniu języka:

1. Ćwiczenia w mówieniu. Swobodne zdawanie sprawy z obserwacji zjawisk zewnętrznych, przeżyć własnych i lektury. Streszczanie obszerniejszych utworów lub rozwijanie myśli zwięźle wyrażonej. Próby porównywania, charakteryzowania lub rozumowania w postaci krótkich referatów z posilkowaniem się tekstem danego utworu, notatkami własnymi lub planem.

Ćwiczenia w wygłaszaniu estetycznym, a w związku z tem uczenie się napamięć wierszy i urywków mowy niewiązanej. Patrz niżej: Spis utworów do uczenia się napamięć.

2. Ćwiczenia piśmienne. Systematyczne gromadzenie materiału do wypracowań przez zapisywanie spostrzeżeń, wrażień, uwag, cytāt z lektury w osobnym notatniku. Streszczanie wyników, osiągniętych na lekcji. Krótkie wypracowania o urozmaiconej formie (opowiadania, opisy, rozprawki, listy, dialogi, mowy i t. p.), oparte na dokładnej obserwacji faktów zewnętrznych, przeżyciach własnych, oraz na materiale, zaczerpniętym z lektury (sprawozdania i streszczenia większych całości, porównania, charakterystyki, rozbiory, próby interpretacji tekstu i t. p.). Kilka razy do roku tłumaczenie z języka łacińskiego na polski.

Uczniowie piszą możliwie jak najczęściej. Nauczyciel jest obowiązany przejrzeć i poprawić w półroczu przynajmniej 3 ćwiczenia szkolne i 2 domowe wszystkich uczniów klasy.

KLASA VII (IV).

(3 godziny tygodniowo).

I. L E K T U R A.

A. Materiał do czytania:

1. Lektura podstawowa¹⁾:

A. Mickiewicz: (życiorys ze szczególnem uwzględnieniem udziału w życiu filomatów i filaretów), *Oda do młodości*, ballady (wybór, np. *Romantyczność*, *Świtez, Świtezianka*, *Lilje*), *Dziadów* cz. II i IV, *Sonety Krymskie* (wybór), *Konrad Wallenrod*, *Farys*, *Dziadów* cz. III, *Ustęp* (wybór), *Księgi narodu*

¹⁾ Lektura ta jest w całości obowiązująca.

i pielgrzymstwa (wybór tylko z *Ksiąg pielgrzymstwa*), *Pan Tadeusz*.

J. Słowacki: (życiorys), *Hymn o zachodzie słońca*, *Anhelli*, *Grób Agamemnona*, *Lilla Weneda*, wybór z *Beniowskiego* (tylko z pieśni I—V), *Testament mój*.

2. Lektura uzupełniająca. Wybierze ją nauczyciel według własnego uznania z załączonej listy w ilości, nie przeciążającej uczniów nadmiarem materiału.

B. Interpretacja lektury:

1. Objaśnianie i rozbiór czytanych utworów ze szczególnem uwzględnieniem zaliczonych do lektury podstawowej; oświetlanie lektury z punktu widzenia historyczno-literackiego z nawiązywaniem do lekcji historii. Doprowadzanie tą drogą do zrozumienia rozwoju literatury i kultury polskiej w okresie od pierwszych zapowiedzi romantyzmu do połowy wieku XIX (bez uwzględnienia twórczości Z. Krasińskiego).

2. Ćwiczenia stylistyczne. Rozbiór stylistyczny czytanych utworów. Rozróżnianie spotykanych w lekturze gatunków epiki, liryki, dramatu i prozy. Rozróżnianie głównych kategorii estetycznych, takich jak wzniosłość, tragicizm, komizm, humor.

II. J Ę Z Y K.

A. Nauka o języku. Objaśnianie języka autorów, objętych programem lektury. Obrazki z dziejów języka polskiego w związku z dziejami kultury rodzimej i wpływami kultur obcych.

B. Ćwiczenia w używaniu języka:

1. Ćwiczenia w mówieniu. Swobodne zdawanie sprawy z obserwacji zjawisk zewnętrznych, przeżyć własnych i lektury. Streszczanie obszerniejszych utworów lub rozwijanie myśli zwięźle wyrażonej. Referaty, opracowane na podstawie wskazówek, udzielonych przez nauczyciela. Po referatach — dyskusja pod kierunkiem nauczyciela.

Ćwiczenia w wygłaszaniu estetycznym, a w związku z tem uczenie się napamięć wierszy i urywków mowy niewiązanej. Patrz niżej: Spis utworów do uczenia się napamięć.

2. Ćwiczenia piśmienne. Systematyczne gromadzenie materiału do wypracowań przez zapisywanie spostrzeżeń, wrażeń, cytów z lektury w osobnym notatniku. Streszczanie wyników, osiągniętych na lekcji. Krótkie wypracowania o urozmaiconej formie (opowiadania, opisy, rozprawki, listy, dialogi, mowy i t. p.), oparte na dokładnej obserwacji faktów zewnętrznych, przeżyciach własnych, oraz materiale, zaczerpniętym z lektury (sprawozdania i streszczenia większych całości, porównania, charakterystyki, rozbiory, próby interpretacji tekstu i t. p.). Kilka razy

do roku — tłumaczenie z języka łacińskiego lub greckiego na polski.

Uczniowie piszą możliwie jak najczęściej. Nauczyciel jest obowiązany przejrzeć i poprawić w półroczu przynajmniej 3 ćwiczenia szkolne i 2 domowe wszystkich uczniów klasy.

KLASA VIII (V).

(3 godziny tygodniowo).

I. L E K T U R A.

A. Materiał do czytania:

1. Lektura podstawowa¹⁾ (tylko w I półroczu):

Z. Krasiński: *Nieboska Komedja, Irydjon*.

Wybór utworów lirycznych A. Asnyka i J. Kasprowicza.

B. Prus: *Lalka*.

Niewielki wybór z pism prozaików polskich wieku XIX i XX.

2. Lektura uzupełniająca. Wybierze ją nauczyciel według własnego uznania z załączonej listy w ilości, nie przeciążającej uczniów nadmiarem materiału.

B. Interpretacja lektury:

1. Objasnianie i rozbiór czytanych utworów ze szczególnem uwzględnieniem zaliczonych do lektury podstawowej; oświetlanie lektury z punktu widzenia historyczno-literackiego. Doprowadzanie tą drogą do zrozumienia rozwoju literatury i kultury polskiej do czasów ostatnich.

2. Ćwiczenia stylistyczne. Rozbiór stylistyczny czytanych utworów. Rozróżnianie spotykanych w lekturze gatunków epiki, liryki, dramatu i prozy.

Z prozaiki: kompozycja rozprawy.

Zwracanie uwagi na warunki powstawania utworu (materiał i idea, tradycja literacka i oryginalność). Dzieło literackie reakcją na życie epoki. Jego oddziaływanie na współczesnych i potomnych (krytyka, naśladowcy).

W drugim półroczu powtarzanie uzupełniające i syntetyzujące przerobionego w gimnazjum (wyższym) materiału ze zwróceniem szczególnej uwagi na dzieje literatury polskiej i cechy charakterystyczne różnych jej faz i kierunków.

II. J Ę Z Y K.

A. Nauka o języku. Pożądane pogłębienie psychologiczne nauki o języku.

B. Ćwiczenia w używaniu języka:

¹⁾ Lektura ta jest w całości obowiązująca.

1. Ćwiczenia w mówieniu. Swobodne zdawanie sprawy z obserwacji zjawisk zewnętrznych, przeżyć własnych i lektury. Streszczanie obszerniejszych utworów lub rozwijanie myśli zwięźle wyrażonej. Referaty, opracowane na podstawie wskazówek, udzielonych przez nauczyciela. Po referatach dyskusja pod kierunkiem nauczyciela. Wygłaszanie przemówień bez posiłkowania się notatkami po uprzednim przygotowaniu w domu lub obmyśleniu zadanego tematu w klasie.

Ćwiczenia w wygłaszaniu estetycznym, a w związku z tem uczenie się napamięć wierszy i urywków mowy niewiązanej. Patrz niżej: Spis utworów do uczenia się napamięć.

2. Ćwiczenia piśmienne. Systematyczne gromadzenie materiału do wypracowań przez zapisywanie spostrzeżeń, wrażeń, refleksyj, cytat z lektury w osobnym notatniku. Ścisłe formułowanie wyników, osiągniętych na lekcji. Krótkie i dłuższe wypracowania o urozmaiconej formie (opowiadania, opisy, rozprawki, listy, dialogi, mowy i t. p.), oparte na dokładnej obserwacji faktów zewnętrznych, przeżyciach własnych, oraz na materiale zaczerpniętym z lektury (sprawozdania i streszczenia większych całości lub trudniejszych tekstów, porównania, charakterystyki, rozbiory, interpretacje tekstów, rozprawki i t. p.). Kilka razy do roku — tłumaczenia z języka łacińskiego lub greckiego na polski.

Uczniowie piszą możliwie jak najczęściej. Nauczyciel jest obowiązany przejrzeć i poprawić w I półroczu przynajmniej 3 ćwiczenia szkolne i 2 domowe wszystkich uczniów klasy, w II półroczu — 2 ćwiczenia szkolne i 1 domowe.

LISTA LEKTURY UZUPEŁNIAJĄCEJ.

Uwaga. Zadaniem tej listy jest ułatwić nauczycielowi wybór lektury uzupełniającej zarówno szkolnej jak domowej. Lektura ta w każdej klasie powinna objąć zaledwie drobną część podanych tu utworów. Przeciążenie uczniów nadmiarem materiału byłoby największym błędem, jaki można popełnić przy korzystaniu z tej listy. Jej obszerność wynika jedynie z chęci zapewnienia swobody nauczycielowi, oraz umożliwienia mu dostosowania lektury do charakteru każdego wydziału gimnazjum i zamiłowań poszczególnych uczniów.

Na utwory oznaczone gwiazdką i wydrukowane kursywą należy zwrócić szczególną uwagę. Niektóre tytuły powtarzają się w kilku klasach; należy to rozumieć w ten sposób, iż jeżeli te utwory nie były czytane w jednym roku, to mogą być czytane w roku następnym, lub w latach następnych. Niektóre książki mogą być czytane częściami przez kilka lat zrzędu.

W liście niniejszej wskazano wydanie tylko w niektórych wypadkach dla ułatwienia nauczycielowi wyszukania utworu. Wskazywanie dozwolonych wydawnictw należy do ogłaszanego przez Ministerstwo „Spisu książek szkolnych i środków naukowych“.

KLASA IV (I).

1. Z literatury polskiej:

a) Poezja: *K. Brodziński: *Wielaw*; W. Pol: *Pieśni Janusza* (wybór), *Pieśń o ziemi naszej* (wybór); L. Kondratowicz: *Urodzony Jan Dęboróg*; T. Lenartowicz: *Zachwycenie*; Wł. Anzczyk: *Tyrteusz*; J. I. Kraszewski: *Stara baśń*; M. Konopnicka: *nowele* (wybór); E. Orzeszkowa: *nowele* (wybór), *Bene nati*; A. Dygasiński: *W Puszczy*; H. Sienkiewicz: *Potop*; B. Prus: *nowele* (wybór), *Placówka*.

b) Proza: *L. Kubala: *Szkice historyczne* (wybór), np. *Oblężenie Lwowa w r. 1648*, *Oblężenie Zbaraża*, *Bitwa pod Beresteczkiem*; K. Szajnocha: *Szkice historyczne* (wybór), *Jadwiga i Jagiello* (wyjątki); Wł. Łoziński: *Życie polskie w dawnych wiekach* (wyjątki).

2. Z literatury powszechnej:

Owidjusz: *Przemiany* (wybór); Plutarch: *Żywoty sławnych mężów* (wybór, patrz Biblioteka Narodowa); Walter Scott: *Waverley* albo *Rob-Roy*.

KLASA V (II).

1. Z literatury polskiej:

a) Poezja: *Sz. Szymonowicz: *Kołaczce*; A. Fredro: *Pan Geldhab*, *Cudzoziemszczyzna*; A. Mickiewicz: *Reduta Orzona*, *Farys*; J. Słowacki: *Jan Bielecki*, *Ojciec Zadźmionych*; W. Pol: *Mohort* (wyjątki); T. Lenartowicz: *Zachwycenie*, *Ze starych zbroic*; J. Korzeniowski: *Kollokacja*; Z. Kaczkowski: *Bitwa o chorążankę*; J. I. Kraszewski: *Dziecię Starego Miasta*, *Historja o Janaszu Korczaku i pięknej Miecznikównie*, *Pamiętnik Mrocza*; M. Konopnicka: *nowele* (wybór), *Obrazki* (wybór); E. Orzeszkowa: *nowele* (wybór), *Dziurdziowie*, *Gloria victis*; B. Prus: *Placówka*, *wybór nowel*; *H. Sienkiewicz: *Pan Wołodyjowski*, *Krzyżacy*, *Latarnik*, *Z pamiętników poznańskiego nauczyciela*; J. Błaziński: *Pan Damazy*; St. Żeromski: *Szyfowe prace*, *Echa leśne*; Wł. Reymont: *Z ziemi chełmskiej*.

b) Proza: *J. Pasek: *Pamiętniki* (wybór); K. Libelt: *O miłości ojczyzny* (w skróceniu); K. Szajnocha: *Szkice historyczne* (wybór), *Jadwiga i Jagiello* (wyjątki); Wł. Łoziński: *Życie polskie w dawnych wiekach* (wyjątki); *B. Chlebowski: *Kołaczce Szymonowicza pod względem artystycznym*; *I. Chrzanowski: *Za co powinniśmy kochać Pana Tadeusza*.

2. Z literatury powszechnej:

Wergiljusz: *Eneida* (pieśń II lub VI, oraz streszczenie całości); Owidjusz: *Przemiany* (wybór); Plutarch: *Żywoty sławnych mężów* (wybór, patrz Biblioteka Narodowa); Moljer: *Mieszczuch szlachcicem*; K. Dickens: *Dawid Copperfield*, *Powieść o dwóch miastach*.

KLASA VI (III).

1. Z literatury polskiej:

a) Niektóre utwory literatury przedmickiewiczowskiej:

*A. Trzycieski: *Żywoł M. Reja*; J. Kochanowski: *Satyr, Zgoda*; Ł. Górnicki: *Dworzanin polski* (wybór z ksiąg I i IV); wybór prozy historycznej i politycznej z wieków od XV do XVIII, uwzględniający dzieła: Długosza, Modrzewskiego, Orzechowskiego, Konarskiego, Naruszewicza, Staszica, Kollątaja; wybór mów sejmowych z wieków XVI, XVII i XVIII; M. Szarzyński: *Wybór poezyj*; Sz. Szymonowicz: *Kołacze, Żeńcy*; F. Birkowski: jedno kazanie w skróceniu; A. Morsztyn: *Liryki* (wybór); *W. Potocki: *Wojna Chocimska* (wybór); *fraszki* (wybór); W. Kochowski: *Psalmodyja polska* (wyjątki); J. Pasek: *Pamiętniki* (wybór); A. Naruszewicz: *Satyr* (wybór), *Głos umarłych*; *I. Krasicki: *M. Doświadczyńskiego przypadki* (cz. I), *Pan Podstoli* (wyjątki); St. Trembecki: wybór pism (np. jedna z bajek, wyjątek z *Zofjówki*); *Fr. Zabłocki: *jedna komedja* (albo *Sarmatyzm*, albo *Fircyk w zalotach*, albo *Zabobonnik*); *J. U. Niemcewicz: *Powrót posta*, *Dwaj panowie Sieciechowie* (wyjątki), *bajki* (wybór), *Śpiewy historyczne* (wybór); St. Staszic: *wybór pism*; H. Kollątaj: *wybór pism*; *J. P. Woronicz: *Hymn do Boga*; A. Feliński: *Barbara Radziwiłłówna*; Jan Śniadecki: *wybór pism* (np. O języku polskim, jedna z mów uniwersyteckich); Jędrzej Śniadecki: *humorystyczne artykuły z Wiadomości Brukowych* (wybór); *wybór pamiętników*: Fr. Karpińskiego, J. U. Niemcewicza, *Kajetana Koźmiana*, A. Fredry, *Ewy Felińskiej*; Kl. Hofmanowa: *Dziennik Franciszki Krasieńskiej* (wyjątki), *Obiad czwartkowy*.

b) *Monografie i rozprawy, poświęcone rozbirowi utworów z okresu przedmickiewiczowskiego*:

I. Chrzanowski: *Historja literatury polskiej* (wyjątki); M. Janik: *Mikołaj Rej z Nagłowic*; B. Chlebowski: *J. Kochanowski w świetle własnych utworów*; I. Chrzanowski: *O kazaniach sejmowych Skargi*; A. Brückner: *Wstęp do wyboru wierszy Wacława Potockiego*; B. Chlebowski: *Jan Chryzostom Pasek i jego pamiętniki*; K. Wojciechowski: *Ignacy Krasicki*.

c) *Z nowszej literatury polskiej*:

H. Rzewuski: *Listopad*; Al. Fredro: *Pan Geldhab, Dożywocie, Cudzoziemszczyzna*; K. Libelt: *O miłości ojczyzny* (w skróceniu); J. Słowacki: *Balladyna, Ojciec Zadźmionych*; J. Bliziński: *Pan Damazy*; J. I. Kraszewski: *Powrót do gniazda, Dwa światy, Morituri*; E. Orzeszkowa: *Nad Niemnem, Meir Ezofowicz, Silny Samson*; T. Jeż: *Uskoki*; H. Sienkiewicz: *Krzyżacy*; B. Prus: *nowele* (wybór), *Sen, Omyłka*; Wł. Łoziński: *Życie polskie w dawnych wiekach* (wyjątki).

2. Z literatury powszechnej:

Teokryt: Rybacy, Syrakuzanki; Wergiljusz: Eneida (pieśń II lub VI, oraz streszczenie całości); T. Tasso: Goffred, albo Jeruzalem wyzwolona (wybór, np. śmierć Kloryndy, pieśń XII); P. Corneille: Cyd; J. Racine: Andromacha lub Atalja; W. Szekspir: Kupiec Wenecki, albo Makbet, albo Sen nocy letniej; Byron: Pożegnanie Czajld Harolda.

KLASA VII (IV) i VIII (V).

1. Z literatury polskiej:

a) Z literatury XIX i XX wieku:

*K. Brodziński: *O klasyczności i romantyczności* (wyjątki i streszczenie), *Mowa o narodowości Polaków*; Jan Sniadecki: *O pismach klasycznych i romantycznych*; Wybór z Archiwum Filomatów; Ign. Domeyko: *Filareci i Filomaci*¹⁾; J. Lelewel: *Nowosilców w Wilnie*¹⁾; *A. Mickiewicz: *Żeglarz, Grażyna, Dziadów część I, Sonety krymskie, Rozmowa wieczorna, Rozum i wiara* i inne liryki religijno-filozoficzne w wyborze, *Do matki Polki*, *Reduta Ordona*, *Ustęp* (z *Dziadów* części III); *Księgi narodu i pielgrzymstwa*; wyjątki z przemówień, listów, artykułów, wykładów o literaturach słowiańskich (np. o idei, o *Pieśni legionów, o człowieku wiecznym*); *B. Zaleski: *Rusalki, dumki*; *A. Malczewski: *Marja*; S. Goszczyński: *Król Zamczyska*; *M. Mochnacki: *Jedna rozprawa literacka lub polityczna, urywki z Powstania narodu Polskiego w r. 1830—31*; wybór liryk z 30—31 i 63 roku; *A. Fredro: *Śluby pannieńskie, Odludki i poeta*; *J. Słowacki: *Godzina myśli, Kordjan, Balladyna*, *W Szwajcarii, Ojciec Zadźmionych*, wyjątki z listów, *Tak mi dopomóż, Chryste Panie Boże*, wyjątki z *Króla Ducha*, wybór liryk; *Z. Krasiński: *Przedświt, Psalm miłości, Psalm dobrej woli, Resurrecturis*, wybór listów, np. listy Krasińskiego do A. Potockiego z przedmową I. Chrzanowskiego (*Vita nuova*, Warszawa, 1922); *K. Ujejski: *Skargi Jeremiego* (wybór); C. Norwid: Wybór liryk i nowel (np. *Czarne kwiaty, Garstka piasku, Ad leones, Bransoletka*); N. Żmichowska: *Poganka*; E. Orzeszkowa: *Nad Niemnem*; A. Dygasiński: *Gody życia*; H. Sienkiewicz: *Quo vadis*; St. Witkiewicz: *Na przełęczu*; M. Konopnicka: wybór liryk; K. Tetmajer: wybór liryk; *St. Wyspiański: *Warszawianka, Wesele*; St. Żeromski: *Ludzie bezdomni*; J. Kasprówic: *Moja pieśń wieczorna, Księga ubogich*.

b) Monografie i rozprawy, poświęcone rozbirowi utworów z okresu romantycznego i poromantycznego:

A. Łucki: Wstęp do tomiku Biblioteki Narodowej, zawierającego rozprawę K. Brodzińskiego: *O klasyczności i romantyczności*; I. Chrza-

¹⁾ Rzecz ta znajduje się w książce p. t. „Promieniści, Filomaci, Filareci”, wydał H. Mościcki.

nowski: Chleb macierzysty Ody do młodości; H. Mościcki: Wilno i Warszawa w Dziadach Mickiewicza; St. Tarnowski: Pan Tadeusz; P. Chmielowski: Pan Tadeusz; W. Gostomski: Arcydzieło poezji polskiej: Pan Tadeusz; St. Witkiewicz: Mickiewicz jako kolorysta; B. Chlebowski: A. Mickiewicz (w wydawnictwie: Wiek XIX, Sto lat myśli polskiej); J. Kallenbach: Adam Mickiewicz (2 tomy); A. Małecki: J. Słowacki; J. Kleiner: Juliusz Słowacki (rozdziały wybrane), Patryjotyzm Słowackiego (z książki: Studja o Słowackim); J. Ujejski: Kordjan, Główne idee w Anhellim; A. Sliwiński: M. Mochnacki; I. Chrzanowski: O komedjach A. Fredry (wyjątki); B. Chlebowski: Z. Krasiński (w wyd. Wiek XIX, Sto lat myśli polskiej); J. Ujejski: Główne problemy Nieboskiej; J. Kallenbach: Młodość Z. Krasińskiego (wyjątki, przede wszystkim rozbiór Irydjona); St. Tarnowski: Z. Krasiński (wyjątki, np. rozbiór Irydjona); J. Kleiner: Mesjanizm narodowy w systemie Krasińskiego (Księga pamiątkowa ku czci Z. Krasińskiego); A. Drogoszewski: Władysław Syrokomla; I. Chrzanowski: Charakterystyka romantyzmu w książce: Z epoki romantyzmu; J. Tretiak: Adam Asnyk, jako wyraz swej epoki; I. Chrzanowski: Ideaty Asnyka (Okruczy literackie); K. Wojciechowski: H. Sienkiewicz; I. Matuszewski: Sienkiewicz i Prus (Swoi i obcy); W. Gostomski: Arcytwór dramatyczny Wyspiańskiego: Wesele (Pamiętnik literacki 1908).

c) Monografie i rozprawy z dziedziny językoznawstwa:

J. Karłowicz: Słoworód ludowy; A. Brückner: Cywilizacja i język (wyjątki); K. Nitsch: Mowa ludu polskiego (wyjątki), Rozbiór językowy Ojczenasza, Archaizmy i nowotwory języka potocznego (Język Polski); J. Rozwadowski: O zjawiskach i rozwoju języka (przedruk z Języka Polskiego, wydanie Tow. Miłośników Języka Polskiego z zasiłkiem Ministerstwa W. R. i O. P.); Język Polski — organ Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego (wybór artykułów); Biblioteczka Miłośników Języka Polskiego.

2. Z literatury powszechnej:

Ajschylos: Prometeusz, z Orestei jedna tragedia, np. Agamemnon; Eurypides: jedna tragedia, np. Ifigenja w Aulidzie; Płato: Wybór pism; Horacy: Wybór poezyj; Dante: Boska Komedia (wybór); Ariosto: Orland szalony (wybór); Kalderon: Książę Niezłomny; Cervantes: Don Kichot (wybór); Szekspir: Makbet, Król Lear, Juliusz Cezar, Sen nocy letniej, Burza, Hamlet; Pieśni ludowe celtyckie, germańskie, romańskie spolszczył E. Porębowicz (wybór); Byron: Pożegnanie Czajld Harolda, Giaur, Korsarz; Goethe: Herman i Dorota, Egmont, Ifigenja, Faust — część 1-sza; Schiller: Zbójcy, Don Karlos, Wilhelm Tell, wybór ballad i poezyj refleksyjnych; H. Ibsen: Wróg ludu; wybór pisarzy francuskich XIX i XX w.

SPIS UTWORÓW DO UCZENIA SIĘ NAPAMIĘĆ.

Uwaga. Spis niniejszy obejmuje utwory (lub wyjątki z nich), których uczniowie powinni się nauczyć napamięć w ciągu pięciu lat pobytu w gimnazjum (wyższem). Nauczycielowi pozostawia się swobodę rozłożenia tego materiału na klasy, jak również uzupełnienia go utworami, wybranymi według własnego uznania. Poza tem powinien on w ten sposób prowadzić lekturę podstawową, aby uczniowie zapamiętywali niektóre najważniejsze lub najbardziej charakterystyczne zdania z przeczytanych arcydzieł.

Bogurodzica.

J. Kochanowski: *Hymn*, jedna fraszka lub pieśń, jeden tren.

P. Skarga: z kazania *O miłości ku ojczyźnie* ustęp, zaczynający się od słów: „Gdy okręt tonie, a wiatry go przewracają...“; z kazania: *O zgodzie domowej* ustęp, zaczynający się od słów: „Nastąpi postronny nieprzyjaciół“.

I. Krasicki: jedna bajka, wyjątek z satyr.

J. Wybicki: *Pieśń legionów*.

A. Mickiewicz: *Oda do młodości*, jeden sonet; z *Konrada Wallenroda* jeden wyjątek, np. Wstęp lub urywek z *Pieśni Wajdeloty*; z *Ksiąg Pielgrzymstwa Polskiego* wybrany urywek; z *Pana Tadeusza* kilka ustępów, np. wstęp, jeden z opisów przyrody, apostrofa do roku 1812, wyjątek z Epilogu („O czem tu dumać na paryskim bruku“); *Polaty się łzy me...*

J. Słowacki: *Smutno mi, Boże...*; wyjątek z *Beniowskiego*, np. „Chodzi mi o to, aby język giętki...“; *Testament mój*.

K. Ujejski: wyjątek ze *Skarg Jeremiego*, np. z *Chorału*.

M. Konopnicka: *Rota*.

A. Asnyk: jeden wiersz, np. *Do młodych, Daremne żale*, lub sonet z cyklu: *Nad głębiami*.

FILOLOGJA KLASYCZNA.

CEL NAUCZANIA.

Celem nauczania filologii klasycznej jest wprowadzenie młodzieży w świat kultury klasycznej, stanowiącej podstawę cywilizacji europejskiej, i wyrobienie w ten sposób głębszego zrozumienia duchowej strony życia współczesnego. Srodkiem niezbędnym do osiągnięcia tego celu jest nauczanie języka greckiego i łacińskiego, czytanie arcydzieł literatury Greków i Rzymian, oraz zaznajamianie uczniów z najbardziej wartościowymi pierwiastkami kultury klasycznej.

I. Zadaniem nauczania języków klasycznych jest:

1) zaprawianie do analizy myśli i zjawisk językowych, rozwinięcie zdolności myślenia w dziedzinie łączności pomiędzy myślą a słowem;

2) doprowadzenie do rozumienia tekstów autorów greckich i rzymskich, poetów i prozaików;

3) wyzyskanie elementów swoistych morfologii, składni i semazjologii języków klasycznych, w celu głębszego zrozumienia objawów mowy wogóle.

II. Zadaniem lektury autorów klasycznych jest:

1) zaznajamianie uczniów z arcydziełami literatury greckiej i rzymskiej;

2) zapoznanie z życiem społecznym, umysłowym i moralnym Greków i Rzymian;

3) wyrabianie umiejętności czerpania wiedzy z samego źródła, oraz budzenie wrażliwości i zamiłowania w tym kierunku;

4) kształcenie wyobraźni i smaku estetycznego, uszlachetnianie i rozwijanie uczuć.

III. Zaznajamianie z kulturą klasyczną polega:

1) na wyjaśnianiu istotnych jej cech, ujawniających się nie tylko w literaturze, sztuce i technice, lecz również w życiu społecznym i politycznym Hellady i Romy;

2) na wykazaniu ścisłej zależności kultury europejskiej, w szczególności polskiej, od kultury klasycznej.

KLASA IV (I).

(6 godzin tygodniowo).

JĘZYK ŁACIŃSKI.

(6 godzin tygodniowo).

1. *Gramatyka.* Zasadnicze wiadomości z morfologii, oraz przygodnie elementarne wiadomości ze składni, jako przygotowanie do lektury prozaików i poetów.

2. *Lektura.* Zastosowane do gramatyki wypisy, oparte na tematach klasycznych i zawierające opowiadania z życia Greków i Rzymian, oraz obrazy Aten i Rzymu.

Uczenie się napamięć i wygłaszanie łatwych tekstów łacińskich, wyjętych z autorów rzymskich, przeważnie poetów, dla utrwalenia materiału leksykalnego i zwrotów językowych.

3. *Ćwiczenia językowe.* Tłumaczenie z języka polskiego na łacinę w obrębie opracowanego materiału.

4. *Ćwiczenia piśmienne (szkolne)* 20-minutowe co dwa tygodnie w przeciągu całego roku szkolnego, w pierwszym półroczu poprawiane przez nauczyciela w klasie, a w drugim półroczu w domu.

KLASA V (II).

(11 godzin tygodniowo).

I. JĘZYK ŁACIŃSKI.

(6 godzin tygodniowo).

1. *Gramatyka.* Rozszerzenie wiadomości z morfologii i systematyzowanie wiadomości ze składni.

2. *Lektura.* Wypisy, ułożone przeważnie z Neposa, Cezara, Cyserona, Fedrusa.

Przy czytaniu żywotów Korneliusza Neposa zwraca się uwagę na kulturę grecką.

Przy czytaniu urywków z Cezara uwzględnia się treść dzieła, oraz zwraca się uwagę na sztukę wojenną u Rzymian.

Uczenie się napamięć i wygłaszanie urywków z poetów i prozaików.

3. *Ćwiczenia językowe.* Tłumaczenia z języka polskiego na łacinę w obrębie przerobionego materiału (metafrazy tekstów łacińskich).

4. *Ćwiczenia piśmienne (szkolne),* poprawiane przez nauczyciela w domu, raz na trzy tygodnie.

II. JĘZYK GRECKI.

(5 godzin tygodniowo).

1. **Gramatyka.** Zasadnicze wiadomości z morfologii i składni, jako przygotowanie do czytania autorów greckich: prozaików i poetów.

2. **Lektura.** Zastosowane do gramatyki wypisy.

W związku z czytaniem wypisów wiadomości z dziedziny życia Greków.

Uczenie się napamięć i wygłaszanie krótkich tekstów, przeważnie z poetów.

3. **Ćwiczenia językowe.** Tłumaczenia z języka polskiego na język grecki w obrębie przerobionego materiału.

4. **Ćwiczenia piśmienne (szkolne):**

a) w pierwszym półroczu 15-minutowe, poprawiane w klasie, raz na tydzień,

b) w drugim półroczu 20-minutowe, poprawiane przez nauczyciela w domu, raz na dwa tygodnie.

Uwaga. W miarę możliwości i potrzeby należy czytać na lekcjach języka łacińskiego urywki z wybranych autorów greckich i rzymskich w polskim tłumaczeniu.

KLASA VI (III).

(12 godzin tygodniowo).

I. JĘZYK ŁACIŃSKI.

(6 godzin tygodniowo).

1. **Gramatyka.** Przy lekturze autorów i ćwiczeniach językowych uzupełnienie i usystematyzowanie wiadomości z morfologii i składni.

2. **Lektura.**

a) W pierwszym półroczu — czytanie urywków z Owidjusza: wybór urywków z Przemian, Kalendarza i Ksiąg żalów.

W związku z czytaniem Owidjusza — wiadomości z mitologii według zabytków sztuki, oraz starożytności sakralne.

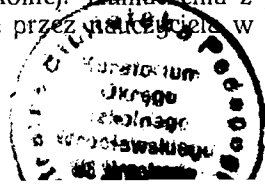
b) W drugim półroczu — Liwjusz: czytanie pewnego okresu z historii.

W związku z lekturą Liwjusza — wyjaśnianie ustroju państwowego i społecznego Rzymian oraz charakteryzowanie wybitnych postaci historycznych.

Uczenie się napamięć i wygłaszanie urywków poetycznych.

3. **Ćwiczenia językowe.** Tłumaczenia z języka polskiego na łacinę (metafrazy tekstów łacińskich).

4. **Ćwiczenia piśmienne (szkolne).** Tłumaczenia z języka łacińskiego na język polski, poprawiane przez nauczyciela w domu, raz na trzy tygodnie.

II. JĘZYK GRECKI.

(6 godzin tygodniowo).

1. Gramatyka. Uzupełnienie wiadomości z morfologii i składni przy ćwiczeniach językowych.

2. Lektura.

a) W pierwszym półroczu — Ksenofont: Anabasis, Memorabilia.

b) W drugim półroczu — Homer: Iljada.

Przy czytaniu Iljady uwzględnia się kulturę grecką z epoki archaicznej.

Uczenie się napamięć i wygłaszanie wyjątków z Iljady.

3. Ćwiczenia językowe. Tłumaczenia z języka polskiego na język grecki, oparte na materiale, zaczerpniętym z czytanych autorów.

4. Ćwiczenia piśmienne (szkolne). Tłumaczenia z języka greckiego na język polski, poprawiane przez nauczyciela w domu, raz na trzy tygodnie.

KLASA VII (IV).

(11 godzin tygodniowo).

I. JĘZYK ŁACIŃSKI.

(5 godzin tygodniowo).

1. Lektura.

a) Lektura podstawowa:

Cycero: jedna mowa i urywki z innych dzieł (dzieła filozoficzne). W łączności z lekturą Cycerona wyjaśnianie zasad sądownictwa i sztuki krasomówczej u Rzymian oraz potrzebne wiadomości z dziedziny filozofji greckiej.

Wergiljusz: Eneida (wyjątki, przeważnie z pieśni: I, II, IV, VI i IX). W łączności z czytaniem Wergiljusza niezbędne wyjaśnienia.

b) Lektura uzupełniająca:¹⁾

Wypisy, zawierające urywki z prozaików i poetów rzymskich i polsko-łacińskich (Salustjusz, Plinjusz, św. Augustyn, Modrzewski; wyjątki z elegików rzymskich, oraz z poezyj Janickiego).

Uczenie się napamięć i wygłaszanie urywków z utworów poetyckich (Eneida, elegicy) i prozaicznych.

¹⁾ Lektura uzupełniająca jest zalecona, ale nie obowiązuje w całości. Zadaniem tej lektury jest urozmaicić lekturę podstawową, a zarazem rozszerzyć zakres zainteresowania uczniów. Z podanych tu utworów nauczyciel czyni wybór według własnego uznania, unikając przeciążenia uczniów nadmiarem materiału.

2. Ćwiczenia piśmienne (szkolne). Tłumaczenia z języka łacińskiego na język polski, poprawiane przez nauczyciela w domu, raz na miesiąc.

II. JĘZYK GRECKI.

(6 godzin tygodniowo).

1. Gramatyka. Powtarzanie gramatyki greckiej przy ćwiczeniach językowych i lekturze autora.

1. Lektura.

a) Lektura podstawowa:

Homer: *Odyssea*. W łączności z lekturą *Odyssei* uwzględnienie kultury greckiej z okresu archaicznego.

Plato: jeden z dialogów.

Przy czytaniu Platona — wiadomości z dziedziny filozofii greckiej.

b) Lektura uzupełniająca:

Wybór liryków greckich.

Uczenie się napamięć i wygłaszanie urywków z poezji greckiej.

W miarę możliwości czytanie polskich przekładów tragedji greckich wraz z niezbędnymi wyjaśnieniami, dotyczącymi teatru greckiego i budowy tragedji, jako przygotowanie do lektury tragedji greckiej w oryginale w klasie VIII.

3. Ćwiczenia piśmienne (szkolne). Tłumaczenia z języka greckiego na język polski, poprawiane przez nauczyciela w domu, raz na miesiąc.

KLASA VIII (V).

(9 godzin tygodniowo).

I. JĘZYK ŁACIŃSKI.

(4 godziny tygodniowo).

1. Lektura.

a) Lektura podstawowa:

Horacy: *Satyry*, *Ody*.

Tacyt: *Roczniki*.

b) Lektura uzupełniająca:

Wypisy z różnych autorów, jak w klasie VII, z uwzględnieniem poezji Sarbiewskiego i Kochanowskiego.

Przy lekturze niezbędne wyjaśnienia z dziedziny kultury.

Uczenie się napamięć i wygłaszanie urywków poezji i prozy łacińskiej.

2. Ćwiczenia piśmienne (szkolne). Tłumaczenia z języka łacińskiego na polski, poprawiane przez nauczyciela w domu, co najmniej 6 razy w roku.

II. JĘZYK GRECKI.

(5 godzin tygodniowo).

1. Lektura.

a) Lektura podstawowa:

Plato: jeden z dialogów, lub wybór pism.

Sofokles lub Eurypides: jedna tragedia.

b) Lektura uzupełniająca:

Kilka urywków z dzieł Arystotelesa w związku z lekturą bądź Platona, bądź tragiczków.

Przy lekturze niezbędne wyjaśnienia z dziedziny kultury.

Uczenie się napamięć i wygłaszanie urywków z poezji greckiej.

2. Ćwiczenia piśmienne (szkolne). Tłumaczenia z języka greckiego na język polski, poprawiane przez nauczyciela w domu, co najmniej 6 razy w roku.

3. Zebranie, zestawienie i uzupełnienie wiadomości z kultury klasycznej ze zwróceniem uwagi na związek, zachodzący między życiem współczesnym a starożytnością klasyczną.

III. R E F E R A T Y.

Referaty i koreferaty uczniów, ustne i piśmienne, na podstawie wskazanych przez nauczyciela tekstów i rozpraw z dziedziny języka, literatury, historii, kultury, sztuki. Po referatach dyskusja pod kierunkiem nauczyciela.

LISTA AUTORÓW GRECKICH I RZYMSKICH,
przeznaczonych do czytania w tłumaczeniu polskim od klasy
IV (I) do VIII (V) według wyboru nauczyciela.

A. Homer: Iljada i Odyseja.

Herodot: Historja.

Tucydides: Historja.

Plutarch: Żywoty.

Demostenes: Mowy.

Platon: Dialogi, urywki z „Państwa“.

Ajschylosa, Sofoklesa i Eurypidesa tragedje.

B. Liwjusz: Historja.

Cycero: Listy.

Wergiljusz: Eneida.

Horacy: Poezje.

Urywki z komedyj Plautusa.

JĘZYKI NOWOŻYTNE OBCE.

FRANCUSKI, ANGIELSKI, NIEMIECKI.

CEL NAUCZANIA.

OGÓLNY CEL NAUCZANIA.

Celem nauczania języków nowożytnych obcych w szkole średniej jest:

- 1) pewna wprawa w poprawnym władaniu językiem obcym w mowie i piśmie w zakresie materiału, objętego programem przedmiotu;
- 2) przygotowanie do samodzielnego czytania i rozumienia utworów, napisanych językiem współczesnym;
- 3) poznanie w zarysie kultury danego narodu.

CEL NAUCZANIA NA STOPNIU NIŻSZYM.

KLASY I, II, III i IV (I).

Możliwie największa poprawność w wymawianiu i czytaniu;
zebranie zapasu najpotrzebniejszych wyrazów;
zaznajomienie się z najważniejszymi formami języka oraz
zdolność posługiwania się nimi;

w rezultacie:

możność porozumiewania się drogą konwersacji w zakresie
zjawisk i potrzeb życia codziennego (w ramach programu tego
stopnia);

rozumienie łatwiejszych tekstów.

CEL NAUCZANIA NA STOPNIU ŚREDNIM.

KLASY V (II) i VI (III).

Rozwinięcie biegłości i poprawności językowej, zdobytej na
stopniu niższym;

wzbogacenie zapasu słów, uzupełnienie i ujęcie w system
wiadomości gramatycznych;

samodzielniejsze wypowiedzanie swych myśli w języku obcym;
rozumienie łatwiejszych tekstów literackich i naukowych
i pewna wprawa w zdawaniu z nich sprawy;

stopniowe (niesystematyczne) zapoznanie się z łatwiejszemi utworami literatury danego narodu (baśnie, legendy, nowele, łatwiejsze komedje i t. p.);

wprowadzenie w kulturę danego narodu (znajomość kraju i ludzi).

CEL NAUCZANIA NA STOPNIU WYŻSZYM.

KLASY VII (IV) i VIII (V).

Wydoskonalenie w praktycznem władaniu językiem;
rozumienie tekstów (utworów) literackich i naukowych;
poznanie w całości kilku wybitnych utworów poezji i prozy danego narodu oraz odpowiednich wyjątków literackich i naukowych;

uzupełnienie i związanie wiadomości o kulturze danego narodu w jeden obraz.

KLASA IV (I) ¹⁾.

(4 godziny tygodniowo).

Nauka o rzeczach (na podstawie obrazów ściennych i tekstów, zawartych w podręczniku). Przystępne zjawiska kultury materialnej oraz najprostsze przejawy kultury duchowej (rzemiosła i zawody; najpospolitsze wynalazki i urządzenia; zabawy i gry; podróże i przygody i t. d.); uwzględnienie (w elementarnym zakresie) zjawisk i twórców przyrody żywej i martwej.

Lektura (w związku z nauką o rzeczach) opisów, baśni, podań, anegdot, opowiadań, listów, dialogów; łatwiejsze utwory poetyckie i pieśni.

Ćwiczenia w swobodnem mówieniu. Prócz konwersacji w związku z nauką o rzeczach, obok opisów i opowiadań na tle lektury — początki samodzielniejszej konwersacji między nauczycielem a uczniami oraz między samymi uczniami. Wygłaszanie i uczenie się napamięć cenniejszych ustępów.

G r a m a t y k a.

Język francuski. Uzupełnienie wiadomości w zakresie fleksji, w szczególności fleksji czasownika: *passé antérieur*, *conditionnel passé*, *subjonctif*, *participe passé composé*, *infinitif passé*. Ze składni: praktyczne zaznajomienie się z użyciem trybów i rozszerzenie wiadomości o ważniejszych zdaniach pobocznych.

¹⁾ Zakończenie stopnia niższego. Początek (klasy I, II i III) — patrz program gimnazjum niższego.

Język angielski. Uzupelnienie wiadomości w zakresie fleksji, rozszerzenie zakresu czasowników nieregularnych. Ze składni: praktyczne zaznajomienie się z użyciem form czasownika oraz słów posiłkowych. Uzupelnienie wiadomości o ważniejszych zdaniach pobocznych.

Język niemiecki. Uzupelnienie wiadomości w zakresie fleksji. Z czasownika: czas przyszły dokonany, tryb łączący (pozostałych czasów), drugi tryb warunkowy, imiesłów, bezokolicznik, uzupelnienie strony biernej. Ze składni: praktyczne zaznajomienie się z użyciem trybów; uzupelnienie wiadomości o ważniejszych zdaniach pobocznych.

Ć w i c z e n i a p i ś m i e n n e.

Ćwiczenia domowe krótkie, odczytywane i przeglądane na lekcji, należy pisać jak najczęściej (przynajmniej jedno na tydzień); ćwiczenia szkolne, poprawiane przez nauczyciela, najmniej jedno co trzy tygodnie.

Tematy: odpowiedzi na pytania (z zastosowaniem zdań pobocznych), opisy obrazów i scen przy pomocy krótkiego planu, podanego w formie pytań; próby streszczeń przy pomocy planu, łatwe ćwiczenie gramatyczne. Od czasu do czasu dyktando, oparte na materiale językowym, poznanym już gruntownie przez uczniów.

KLASA V (II).

(3 godziny tygodniowo).

Nauka o rzeczach. Francja (Anglja, Niemcy), w barwnych i zajmujących opisach i obrazach ze szczególnem uwzględnieniem stolicy lub większych środowisk o wybitnem znaczeniu kulturalnem i dziejowem; elementarne zapoznanie się z charakterem danego narodu, jego zwyczajami i obyczajami oraz jego twórczością (urządzenia, instytucje, pomniki). W związku z tem odkrycia, wynalazki i t. p. nowoczesne zdobycze kulturalne w przystępnem przedstawieniu rzeczy; łatwe biografje lub epizody (zawierające pierwiastki wychowawcze) z życia wynalazców, uczonych, artystów, działaczy, bohaterów (także z ostatniej wojny) i t. d.

Lektura:

a) podstawowa: zawarte w podręczniku szkolnym opowiadania, opisy, listy, dialogi, wiersze — przystosowane do powyższych tematów;

b) uzupełniająca obowiązkowa — objęcie pewną ilością ustępów, zawartych w podręczniku, a nie przeznaczonych przez nauczyciela na lekturę podstawową;

c) uzupełniająca dobrowolna¹⁾.

Ćwiczenia w swobodnem mówieniu. Konwersacja i łatwe sprawozdania w związku z nauką o rzeczach, lekturą i własnymi przeżyciami; opisy, oparte na obserwacji (ewentualnie przy pomocy obrazów); rozmówki uczniów między sobą w tymże zakresie pod kierunkiem nauczyciela.

G r a m a t y k a.

Język francuski. Systematyczne ujęcie i uzupełnienie wiadomości gramatycznych w zakresie morfologii na podstawie odpowiednio ułożonych tekstów i przykładów; w związku z tem stosowne ćwiczenia ustne i piśmienne celem nabrania pewności i wprawy w poprawnem używaniu języka w zakresie poznanego materiału gramatycznego. Ze składni: systematyczne zaznajomienie się z budową zdania i nauką o używaniu czasów trybu orzekającego.

Język angielski. Systematyczne ujęcie i uzupełnienie wiadomości gramatycznych w zakresie morfologii, traktowane w podobny sposób jak przy języku francuskim.

Język niemiecki. Systematyczne ujęcie i uzupełnienie wiadomości gramatycznych w zakresie morfologii, traktowane w podobny sposób jak przy języku francuskim.

Ć w i c z e n i a p i ś m i e n n e.

Próby samodzielniejszych opisów, opowiadań, listów. Transpozycje gramatyczne. W ograniczonym zakresie: przekłady odpowiednio ułożonych zdań polskich na język obcy dla pogłębienia i utrwalenia zdobytych już wiadomości gramatycznych w związku z nauką gramatyki.

Cwiczeń szkolnych 5 na półroczu; ćwiczenia domowe, odczytywane i przeglądane na lekcji, jak w klasie IV (I).

KLASA VI (III).

(3 godziny tygodniowo).

Nauka o rzeczach. Francja (Anglja, Niemcy), w barwnych opisach i obrazach ze szczególnem uwzględnieniem prowincji: opisy kraju, ludności, zwyczajów, najważniejszych urzędzeń, zabytków; przywiązane do danych okolic podania oraz wspomnienia, odnoszące się do wybitnych postaci lub zdarzeń historycznych. Zresztą jak w klasie V (II).

¹⁾ Patrz: „Uwagi do programu“ oraz lista lektury uzupełniającej dobrowolnej.

Lektura:

a) podstawowa: zawarte w podręczniku opowiadania, opisy, listy, dialogi, wiersze i t. d. — przystosowane do powyższych tematów;

b) uzupełniająca obowiązkowa — jak w klasie V (II);

c) uzupełniająca dobrowolna.

Ćwiczenia w swobodnym mówieniu jak w klasie V przy zwiększonych nieco wymaganiach.

G r a m a t y k a.

Systematyczne ujęcie i uzupełnienie wiadomości w zakresie składni, traktowane podobnie jak w klasie V. Ćwiczenia w zakresie synonimiki i frazeologii.

Ć w i c z e n i a p i ś m i e n n e.

— jak w klasie V-ej przy zwiększonych nieco wymaganiach.

KLASA VII (IV).

(3 godziny tygodniowo).

Lektura:

a) podstawowa: 1—2 arcydzieła literatury, wybrane z pośród niżej podanych utworów¹⁾;

b) uzupełniająca obowiązkowa: „wypisy“, zawierające ustępy literackie i naukowe, tak dobrane i ugrupowane, aby dawały podstawę do zdania sobie sprawy z najcharakterystyczniejszych momentów i przejawów kultury materialnej i duchowej danego narodu w rozmaitych okresach przed wielką rewolucją;

c) uzupełniająca dobrowolna: 1—2 utwory (np. 1—2 utwory mniejsze lub 1 powieść) z pośród podanych w odpowiednim dziale listy lektury.

Ćwiczenia w mówieniu. Prócz zdawania sprawy z lektury — w dalszym ciągu konwersacja i sprawozdania na temat osobistych przeżyć oraz na podstawie obserwacji (opisy obrazów i t. p.) z nawiązaniem do lektury.

G r a m a t y k a.

Przygodne powtarzanie i pogłębianie nabytych wiadomości gramatycznych głównie w związku z wypracowaniami piśmieniowymi i na ich podstawie.

¹⁾ Patrz: lista lektury podstawowej.

Ćwiczenia piśmienne.

Streszczenia, transpozycje, samodzielniejsze opisy obrazów w związku z przerabianym materiałem, opowiadania z przeżyć, rozwijanie myśli naszkicowanych; próby charakterystyk i rozprawek; listy, dialogi. Od czasu do czasu wzorowe tłumaczenie na język ojczysty i ćwiczenia gramatyczno-stylistyczne.

Wypracowania szkolne: 3 na półrocze; ćwiczenia domowe: przynajmniej 1 na dwa tygodnie.

KLASA VIII (V).

(2 godziny tygodniowo).

Lektura:

a) podstawowa: 1—2 arcydzieła literatury, wybrane z pośród niżej podanych utworów¹⁾;

b) uzupełniająca obowiązkowa: „wypisy“, zawierające ustępy literackie i naukowe, tak dobrane i ugrupowane, aby dawały podstawę do zdania sobie sprawy z najcharakterystyczniejszych momentów i przejawów kultury materialnej i duchowej danego narodu w okresach od wielkiej rewolucji aż do chwili obecnej włącznie;

c) uzupełniająca dobrowolna: 1—2 utwory z pośród podanych w odpowiednim dziale listy lektury.

Ćwiczenia w mówieniu — jak w klasie VII (IV).

Gramatyka — jak w klasie VII (IV).

Ćwiczenia piśmienne — jak w klasie VII (IV).

UWAGI DO PROGRAMU.

1. Nauka o rzeczach ma za cel rozszerzanie horyzontu wyobrażeń i pojęć z jednej strony, a wzbogacanie zasobu leksykalnego z drugiej strony. Może być prowadzona przy pomocy przedmiotów rzeczywistych, modeli, obrazów lub lektury, albo raczej winna być, o ile to jest możliwe, prowadzona przy pomocy wszystkich tych środków. Zwykle bywa tak, że jedne z nich mają przewagę nad innymi, zależnie od stopnia i materiału nauki. O ile w pierwszym roku nauki wysuwają się na pierwszy plan przedmioty rzeczywiste i modele, o tyle później obrazy, a w końcu lektura.

Czy głównym środkiem nauki o rzeczach są przedmioty, modele, obrazy czy lektura, sposób prowadzenia winien być dostosowany do głównego celu: mówienia, a zatem przybierać formę ćwiczeń w mówieniu, zwłaszcza na stopniu niższym i średnim.

¹⁾ Patrz: lista lektury podstawowej.

2. Lektura jest niczem innym, jak jednym ze środków nauki o rzeczach, i dąży do tego samego celu. Różnica polega na tem, że zakres pojęć, jako też zasobów leksykalnych, zdobywanych drogą lektury, może być o wiele szerszy, niż ten, jaki uzyskuje się innymi środkami nauki o rzeczach, następnie zaś na tem, że technika przyswajania nowych pojęć na tej drodze jest nieco odmienna.

Pod względem techniki odróżnić można mianowicie przy lekturze przynajmniej dwie główne fazy.

Pierwszą z nich, przypadającą na stopień niższy, a w znacznej mierze i na średni, cechuje to, że lektura idzie tu zazwyczaj za demonstracją czyto rzeczywistych przedmiotów i czynności, czy obrazów, i jest jakby jej syntezą ostateczną, gdy tymczasem w fazie drugiej, przypadającej głównie na stopień wyższy (częściowo na średni), lektura staje się poniekąd celem samym w sobie, a ilustracja przy pomocy obrazów następować może niejako *ex post*, jak np. przy utworach literackich. W pierwszej fazie (zwłaszcza na stopniu niższym) przerabianie nowego materiału nie powinno tedy zaczynać się od czytania przez ucznia nieprzerobionego ustępu; na stopniu wyższym jest to w pewnych, licznych nawet wypadkach dopuszczalne. Ponadto, gdy w fazie pierwszej objaśnienia leksykalne i gramatyczne odgrywają główną rolę, w drugiej wysuwają się na pierwszy plan objaśnienia myśli, a przy utworach literackich — także wyjaśnienia, dotyczące formy.

Wreszcie tak w pierwszej, jak w drugiej fazie, lektura — jak nauka o rzeczach wogóle — winna być prowadzona w ten sposób, aby dawała jak największe pole do ćwiczeń w mówieniu także w postaci konwersacji.

Z punktu widzenia ważności dzielimy lekturę na podstawową i uzupełniającą, uzupełniającą zaś znów na obowiązkową i dobrowolną¹⁾. Przedmiotem lektury podstawowej w klasach IV—VI jest podręcznik szkolny, w klasach VII i VIII — większe utwory literackie, czytane w całości w wydaniach szkolnych. Lekturę uzupełniającą obowiązkową stanowią w klasach V i VI ustępy, wybrane z podręcznika szkolnego, a nie przeznaczone na lekturę podstawową. W klasach VII i VIII lekturą uzupełniającą obowiązkową są „wypisy“ (podręcznik szkolny), przyczem nauczyciel winien ograniczyć się do niezbyt licznych wyimków z utworów najwybitniejszych autorów, w szczególności zaś w zakresie prozy naukowej poprzestać na niewielu charakterystycznych urywkach z dzieł najwybitniejszych historyków.

Podając niżej listę lektury uzupełniającej dobrowolnej, zaznaczamy, że lista ta ma na celu dać wskazówki, co wybierać jako

¹⁾ Podział na lekturę szkolną i domową o tyle nie jest właściwy, że i lektura podstawowa, i uzupełniająca obowiązkowa, wymagają mniejszej lub większej pracy zarówno szkolnej jak domowej.

przedmiot tej lektury i w co zaopatrywać przede wszystkim biblioteczkę szkolną uczniów poza utworami, które zostały zamieszczone w liście lektury postawowej, a które mogą być również przedmiotem lektury uzupełniającej dobrowolnej, o ile nie były czytane w klasie. Do lektury dobrowolnej może nauczyciel tylko zachęcać, nigdy zaś zmuszać.

3. **Ćwiczenia w mówieniu** pozostają aż do klasy najwyższej jedną z najważniejszych rzeczy przy nauczaniu obcego języka. Dzieli się one na systematyczne oraz przygodne ćwiczenia w swobodnym mówieniu.

Pierwsze prowadzi się w związku z nauką o rzeczach i lekturą, które dostarczają materiału do rozmówek na niższym, względnie do poważniejszej konwersacji na wyższym stopniu; drugie, w miarę uznania nauczyciela — na tematy improwizowane, zawsze jednak w granicach nabytych wiadomości leksykalnych uczniów i ich stopnia rozwoju umysłowego. Jedne i drugie mają stałe formę konwersacji i dopiero z wolna (począwszy od stopnia średniego) mogą przechodzić w dłuższe, samodzielniejsze sprawozdania uczniów.

Celem tych ćwiczeń jest nabieranie coraz to większej wprawy w mówieniu obcym językiem. Stąd nie należy także zaniedbywać ćwiczeń w poprawnym wymawianiu obcych dźwięków oraz wygłaszania z pamięci mniejszych lub większych, nadających się do tego całości. Poprawne, wyraziste odczytywanie przerobionych ustępów, a wreszcie śpiewanie pieśni uzupełniają szereg najważniejszych środków w danym zakresie.

4. **Nauka gramatyki obcego języka** ma na celu pogłębienie poczucia poprawności językowej.

Systematyczne ujęcie wiadomości gramatycznych, przeznaczone na stopień średni, winno się odbywać na podstawie odpowiednio ułożonych przykładów i tekstów. Muszą one: a) być dostosowane do właściwości obcego języka; b) liczyć się z właściwościami języka ojczystego uczniów; stąd podręczniki (gramatyki), pisane dla szkół francuskich (angielskich, niemieckich), nie nadają się do potrzeb szkół polskich; c) być ugrupowane w sposób wskazany zasadami dydaktyki, w szczególności nie dopuszczając do równoczesnego traktowania zjawisk językowych, należących do różnych kategorii; zasady tej winien przestrzegać ściśle nauczyciel przy przerabianiu wszelkiej nowej partii gramatyki systematyzującej.

LISTA LEKTURY.

A. LEKTURA FRANCUSKA.

1. Lektura podstawowa.

KLASA IV, V i VI.

Patrz program i uwagi do programu.

KLASA VII.

Corneille: *Le Cid* lub *Horace* lub *Polyeucte*, albo Racine: *Andromaque* lub *Athalie*; Molière: jedna z następujących komedyj: *L'Avare*, *Le Misanthrope*, *Le Bourgeois gentilhomme*, *Les Femmes savantes*.

KLASA VIII.

Chateaubriand: *Atala* lub *Aventures du dernier Abencérage*, albo V. Hugo: *Hernani* lub *Ruy Blas*; Augier: *Le Gendre de M. Poirier*.

2. Lektura uzupełniająca obowiązkowa.

KLASA V i VI.

Patrz program i uwagi do programu.

KLASA VII i VIII.

Przepisane „wypisy“ z autorów francuskich.

3. Lektura uzupełniająca dobrowolna.

KLASA IV.

Wybór baśni: Contes de fées (Perraulta, M-me d'Aulnoy i innych). Nouveaux contes de fées (M-me de Ségur) i t. p.

Czasopismo: Notre Pologne (miesięcznik).

KLASA V i VI.

Nowele, legendy i t. p. (w osobnych wydaniach szkolnych).

Powieści dla młodzieży: Bibliothèque rose ill. (Hachette); Verne: powieści; Malot: Sans famille, En famille (Flammarion).

Utwory o charakterze naukowym: Reclus: Le plus beau royaume sous le ciel (Hachette); Bruno G.: Le Tour de la France par deux enfants; Livre de lectures d'instruction pour l'adolescent; H. de la Vaux et A. Galopin: Un tour du monde en aéroplane (A. Michel) i t. p.

Czasopisma: Notre Pologne, Voyage à travers l'actualité mondiale (dwutygodnik).

KLASA VII i VIII.

a) Poezja iteatr.

Corneille, Racine, Molière: wybrane utwory (nieczytane w klasie); La Fontaine: wybrane bajki (nieczytane w klasie); V. Hugo: wybrane utwory (nieczytane w klasie); Rostand: La Princesse lointaine, Cyrano de Bergerac, L'Aiglon; R. Rolland: Le jeu de l'amour et de la mort.

b) Powieści.

Bernardin de St. Pierre: Paul et Virginie; Chateaubriand: René, Les Martyrs (extr.); A. de Vigny: Grandeur et servitude militaires (extr.); Sand G.: La Mare au diable, La petite Fadette; Daudet: Lettres de mon moulin, Le Petit Chose, Tartarin de Tarascon; France: Le Livre de mon ami, Le petit Pierre; Loti: Le Pêcheur d'Islande, Le roman d'un enfant; Bazin: La Terre qui meurt, La Tache d'encre; R. Rolland: Jean Christophe; H. Bordeaux: Gynemer.

c) Proza naukowa.

Montesquieu: Considérations sur les causes de la grandeur etc. (extr.); Voltaire: Histoire de Charles XII; Rousseau: Considérations sur le gouvernement de Pologne; Taine: Les Origines de la France contemporaine (extr.); Rambaud: Petite histoire de la civilisation française; Seignobos: Histoire de la civilisation contemporaine en France; Bourgeois: Ce qu'il faut connaître du passé de la France, L'Art et les artistes français (extr.); Boissier: Cicéron et ses amis; Fustel de Coulanges: La Cité antique, La Fin du paganisme; Croiset: La Démocratie antique; Figuiet L.: Les grandes inventions modernes dans les sciences usuelles; etc.

Dla najwybitniejszych uczniów wybrane rzeczy: Cl. Bernarda, Le Danteca, Maeterlincka (La Vie des abeilles), Poincarégo i t. p.

Zasopismo: Illustration (bez dodatku literackiego).

B. LEKTURĄ ANGIELSKA.

1. Lektura podstawowa.

KLASA IV, V i VI.

Patrz program i uwagi do programu.

KLASA VII.

Szekspir: *Julius Caesar* lub *The Merchant of Venice*
Byron: *Prisoner of Chillon*, lub inna powieść poetycka.

KLASA VIII.

Szekspir: *Macbeth* lub *Midsummer Night's Dream*; Tennyson: *Idyles of the King* (wybór) lub *Enoch Arden*, albo Conrad: *A Set of Six*.

2. Lektura uzupełniająca obowiązkowa.

KLASA V i VI.

Patrz program i uwagi do programu.

KLASA VII i VIII.

Przepisane „wypisy“ z autorów angielskich.

3. Lektura uzupełniająca dobrowolna.

KLASA IV.

Hawthorne: *The Wonder Book*; Parley: *The Book of Wonders*; Burnett: *Little Lord Fauntleroy*; O. Wilde: *The Happy Prince*.

KLASA V i VI.

Nowele (w osobnych wydaniach szkolnych).

Powieści i opowiadania:

Klasa V. Defoe: *Robinson Crusoe* (w skróceniu); Miss Edgeworth: *Popular Tales*; Miss Montgomery: *Misunderstood*; Kingsley: *Water Babies*; Hughes: *Tom Brown's School Days*; Candy: *First Days in England*; Kipling: *Just so stories*.

Klasa VI. Swift: *Gulliver's Travels* (wydanie szkolne); Goldsmith: *Vicar of Wakefield* (w skróceniu); Cooper: *The last of the Mohicans* (w skróceniu); Dickens: *A Child's History of England*; Kingsley: *The Heroes*; Beecher-Stowe: *Uncle Tom's Cabin* (w skróceniu); Twain: *The Prince and the Pauper*; Stevenson: *Treasure Island*; Kipling: *The Second Jungle Book*; powieści Margatta; Conan Doyle: *A Study in Scarlet*.

KLASA VII i VIII.

a) Poezja.

Utworki z lektury podstawowej, nieczytane w klasie. Szekspir: *Coriolanus* i inne dramaty, *Romeo and Juliet*; Coleridge: *The Ancient Mariner*; Moore: *Paradise and the Peri*; Byron: *Giaour* i inne powieści poetyckie, *Child Harold's Pilgrimage* (wybór); Longfellow: Wybór poezyj; Poe: Wybór poezyj; Wilde: *Lady Windermere's Fan*, *A Woman of no Importance*, *An Ideal Husband*; Galsworthy: *Awakening*; Shaw: *The Devil's Disciple*.

b) Powieści.

W. Scott: *Kenilworth*, *Quentin Durward*, *Ivanhoe* (w skróceniu); Dickens: *A Tale of Two Cities*, *The Pickwick Club* (wyjątki), *A Christmas Carol*, *David Copperfield* (w skróceniu), *The Cricket on the Hearth*; powieści Bulwera (*The Last Days of Pompei*), Thackeraya, Twaina (*Tom Sawyer Abroad*), Wellsa (*The War of the World*, *John and Peter*); Conrad: *Almayer's Folly* i inne powieści.

c) Proza naukowa.

Macaulay: *Essays* (wybór), *History of England* (wybór); Besant: *The Rise of the Empire*; Seeley: *Expansion of England*; Carlyle: *On Heroes and Hero-worship*; Emerson: *English Traits*; Spencer: *Essays* (wybór); Tylfe: *Triumphs of Invention and Discovery in Art and Science*; Hughes: *About England*.

C. LEKTURA NIEMIECKA.

1. Lektura podstawowa.

KLASA IV, V i VI.

Patrz program i uwagi do programu.

KLASA VII.

Lessing: *Minna von Barhelm*, albo Goethe: *Götz v. Berlichingen* lub *Hermann und Dorothea*; Hebbel: *Agnes Bernauer*.

KLASA VIII.

Schiller: *Die Jungfrau von Orleans* lub *Wilhelm Tell* lub *Maria Stuart*, albo Goethe: *Egmont* lub *Iphigenie auf Tauris*, albo Grillparzer: *Sappho*; dodatkowo przy innym utworze Th. Mann: *Tristan* lub parę innych nowel.

2. Lektura uzupełniająca obowiązkowa.

KLASA V i VI.

Patrz program i uwagi do programu.

KLASA VII i VIII.

Przepisane „wypisy“ z autorów niemieckich.

3. Lektura uzupełniająca dobrowolna.

KLASA IV.

Wybór baśni: Grimmów, Andersena, Bechsteina i t. p.; Hebbel: *Schatzkästlein*.

KLASA V i VI.

Nowele (w osobnych wydaniach szkolnych).

Klasa V. Hauff: *Die Karawane*, *Der junge Engländer*; Gerstäcker: *Der Schiffszimmermann*; Rosegger: *Als ich noch der Waldbauerbub war*; Eyth: *Geld und Erfahrung*; *Deutsche Volksbücher* (Till Eulenspiegel, Faust etc. według Schwaba); *Robinson*.

Klasa VI. Fouqué: *Undine*; Eichendorff: *Aus dem Leben eines Taugenichts*; Chamisso: *Peter Schlemihl*; Raabe: *Die schwarze Galeere*; Ebner-Eschenbach: *Der Kreisphysikus*, *Tiergeschichten*; Droste-Hülshoff: *Die Judenbuche*; Saar: *Tambi*; Speyer: *Der Kampf der Tertia*.

KLASA VII i VIII.

a) Poezja.

Klasa VII. Utwory lektury podstawowej, nieczytane w klasie. Kleist: Kätchen von Heilbronn; Grillparzer: Der Traum ein Leben, Weh dem, der lügt; Hebbel: Die Nibelungen.

Klasa VIII. Utwory lektury podstawowej, nieczytane w klasie. Goethe: Faust I; Schiller: Wallenstein; Kleist: Der Prinz von Homburg; Grillparzer: Das goldene Vlies; Hebbel: Gyges und sein Ring, Maria Magdalena; Hauptmann: Die versunkene Glocke, Die Weber; Freytag: Die Journalisten.

b) Powieści i nowele.

Klasa VII. Grillparzer: Der arme Spielmann; Keller: Nowele; Storm: Pole Poppenspärer; Scheffel: Ekkehard; C. F. Meyer: Jörg Jenatsch i inne; Sudermann: Frau Sorge; Hesse: Schön ist die Jugend, Unterm Rad.

Klasa VIII. Storm: Immensee; Ebner-Eschenbach: Das Gemeindegeld; Fontane: Irrungen, Wirrungen; Th. Mann: Die Buddenbrooks, nowele; H. Hesse: Peter Camerind.

c) Proza naukowa.

Zieliński: Die Antike und wir; wydawnictwo Gymnasial-Bibliothek, Nr. 1—5, hg. v. Hoffman; Kirchhoff: Mensch und Erde; Schulze: Grosse Physiker und ihre Leistungen; Launhardt: Naturwissenschaften und Technik; Scheiner: Der Bau des Weltalls; inne t. p. dzielka, objęte wydawnictwem „Aus Natur und Geisteswelt“, Teubner, Leipzig; Eyth: Hinter Pflug und Schraubenstock.

HISTORJA.

CEL NAUCZANIA.

I. Na podstawie odpowiedniego doboru faktów o znaczeniu ogólniejszem, poznawanych dostatecznie szczegółowo w postaci możliwie konkretnej:

1) a) wstępne zapoznanie się uczniów z twórczymi wysiłkami ducha ludzkiego,

b) głównie zaś stopniowe zrozumienie istniejących stosunków politycznych, społecznych, kulturalnych i gospodarczych narodu i Państwa Polskiego w ich genezie, rozwoju i związku z rozwojem takich stosunków u innych narodów,

c) oraz przyswojenie zasad nauki obywatelskiej;

2) rzetelne zrozumienie istoty faktu historycznego i wyrobienie na ograniczonym obszarze zjawisk sprawności myślenia historycznego przez dostrzeganie procesu ewolucji dziejowej.

II. Wychowanie moralne człowieka i obywatela. Nauka historii ma wzbudzić w uczniu poczucie nierozdzielności związku z narodem i ludzkością, wszczepić ideał obywatela polskiego, zrośniętego w jedno z ideałem człowieka, i utrwalić przywiązanie do Państwa Polskiego.

KLASA IV (I).

(4 godziny tygodniowo).

Kultura pierwotna. Cywilizacja starożytnego Egiptu. Cywilizacja Babilonu i Asyrii. Rola Fenicji w dziejach starożytnego Wschodu. Arjowie Wschodu. Cechy charakterystyczne cywilizacji starożytnego Wschodu.

Kultura Grecji w okresie micońskim i homerowym. Sparta i Ateny jako dwa typy społeczno-polityczne kantonalnej Grecji. Walka Aten i Sparty o przewagę polityczną; rozkwit kultury greckiej. Monarchja wszechświatowa Aleksandra Macedońskiego.

Powstanie Rzymu; jego rozwój i walka o panowanie nad światem. Społeczne i polityczne przewroty republiki rzymskiej. Cesarstwo rzymskie i upadek zachodniego imperjum.

Uwaga. Kurs historii starożytnej pod względem ujęcia metodycznego stanowi pośrednie ogniwo między epizodycznym kursem historii Polski w klasach niższych a pragmatyczną historją w klasach wyższych.

PRZYKŁAD ROZWINIĘCIA PROGRAMU.

1. Kultura pierwotna.

Człowiek pierwotny. Myśliwstwo, pasterstwo, rolnictwo. Okres kamienia i brązu.

2. Egipt starożytny.

Kraj i mieszkańcy. Wierzenia religijne. Faraon i jego dwór. Kapłani, wojownicy, rycerze, rzemieślnicy, kupcy, rolnicy. Nauka. Zabytki architektury egipskiej (piramidy, świątynie, sfinksy, obeliski).

3. Babilonja i Asyrja.

Kraj i mieszkańcy. Wierzenia religijne. Charakter wojskowy państwa asyryjskiego. Władza królewska. Monarchja asyryjsko-babilońska. Handel Babilonu (kupcy, bankierzy), miasta. Nauka, architektura, rzeźba.

4. Fenicja.

Kraj i mieszkańcy. Wierzenia religijne. Przemysł. Żegluga; handel. Odkrycia geograficzne. Kolonizacja.

5. Arjowie.

Indje. Odrębność wierzeń religijnych (Brahma, Budda); kastowość. Iran: religja Zoroastra. Monarchja perska (Cyrus, Darjusz). Absolutyzm i centralizacja. Satrapowie. Cechy charakterystyczne cywilizacji starożytnego Wschodu.

6. Kultura Grecji w okresie micońskim i homerym.

Ziemia starożytnej Grecji pod względem geograficznym, Państwo i społeczeństwo greckie w epoce homerowej (król, rada, lud; ludność wolna i niewolna). Wierzenia religijne. Życie domowe; sztuka wojenna.

7. Sparta i Ateny jako dwa typy społeczno-polityczne Grecji.

Lakonja. Spartjaci (periojkwowie i heloci). Ustrój państwowy. Spartański tryb życia; wojsko i pogotowie wojenne. Symmachja spartańska.

Attyka. Upadek władzy królewskiej; reforma Solona; triumf demokracji za Klistenesa.

Wspólna kultura Greków: wyroczenie, amfiktionje, igrzyska. Kolonizacja.

8. Walki Aten i Sparty o przewagę polityczną; rozkwit kultury greckiej.

Walka Grecji z najazdem perskim. Hegemonja Aten i symmachja ateńska. Perykles. Rozkwit Aten. Kultura materialna i duchowa Grecji

(handel; style, najważniejsze zabytki architektury, rzeźby; teatr; wzmianki o najwybitniejszych artystach i myślicielach).

Wojna domowa (peloponeska) i upadek hegemonji Aten.

9. Monarchja światowa Aleksandra Macedońskiego.

Podbój Grecji przez Macedończyków. Podboje Aleksandra Wielkiego. Rozprzestrzenienie i dalszy rozwój kultury greckiej. Ateny i Aleksandra jako główne ośrodki tej kultury.

10. Powstanie Rzymu i jego walka o panowanie nad światem.

Italia pod względem geograficznym. Podania o założeniu Rzymu (Eneas, Romulus). Republika (konsulat, senat; patrycjusze i plebejusze). Walka stanów (trybunowie ludu, ustawa XII tablic, urzędy rzymskie). Komicje; wojskowość. Podbój półwyspu Apenińskiego przez Rzymian (związek latyński; najazd Gallów, pogrom Samnitów, przyłączenie południowej Italji. Drogi wojskowe i kolonje).

Życie rzymskie (rodzina, dom, strój). Wojny punickie i podbój Wschodu. Wpływy greckie. Religja.

11. Społeczne i polityczne przewroty w rzeczypospolitej rzymskiej.

Prowincja i administracja prowincjonalna (prokonsulat). Nobilitas i publikanie. Początki latyfundiów i proletaryzacja włościanstwa; niewolnictwo w gospodarce wiejskiej; kwestja agrarna i próby jej rozwiązania przez Grakchów. Rewolucja italska i reakcja sullańska. Pierwszy triumwirat. Podbój Galji. Drugi triumwirat i ostateczny upadek republiki.

12. Cesarstwo rzymskie i upadek imperjum zachodniego.

Wiek Augusta: pryncypat i rządy Augusta; pokój rzymski; rozkwit literatury. Następcy Augusta: Tyberjusz (pretorjanie), Neron; okres świetności cesarstwa (Tytus, Trajan, Marek Aureljusz). Rzym cesarszy (główne budowle). Życie umysłowe (szkoły, biblioteki).

Wzrost władzy cesarskiej (upadek urzędów republikańskich; rola senatu; urzędy cesarskie; kult cesarzy; wojsko). Stosunki gospodarcze: rolnictwo (kolonat), handel, miasta. Romanizacja prowincyj zachodnich, hellenizacja Wschodu. Kosmopolityczny charakter cesarstwa. Stan moralny społeczeństwa rzymskiego; stan wierzeń religijnych pogańskich. Chryścijaństwo.

Absolutyzm wojskowy. Dioklecjan i jego reformy. Konstantyn (edykt medjolański, sobór nicejski; Konstantynopol jako drugie ognisko władzy i cywilizacji).

Wielka wędrówka ludów i upadek cesarstwa zachodniego.

KLASA V (II).

(3 godziny tygodniowo).

Prehistorja Polski.

Słowianie w okresie wytwarzania się 3 średniowiecznych ognisk kulturalnych (Rzym, Bizancjum, Mekka).

Cesarstwo a papieństwo. Budowa państwa polskiego.

Rozbicie polityczne Polski w czasie walk cesarstwa z papieństwem.

Odbudowa państwa polskiego w oparciu o papieństwo.

Unje Polski z Litwą. Schizma zachodnia i udział Polski w ruchu soborowym. Podboje tureckie.

Przewaga Domu Jagiellońskiego w Europie środkowej. Utrwalenie się ustroju stanowego w Polsce.

KLASA VI (III).

(3 godziny tygodniowo).

Wielkie odkrycia geograficzne; odrodzenie i reformacja w Europie i Polsce; okres polityki narodowej w Polsce.

Ustalenie się stosunków religijnych w Europie i Polsce. Załamanie się potęgi Polski.

Polska w czasie przewagi Francji na zachodzie a Turków na wschodzie.

Równowaga Europy w oparciu o militarystykę absolutnych monarchij a anarchja możnowładcza w Polsce.

Nowe idee polityczne i ich realizacja. Odrodzenie wewnętrzne i rozbiory Polski.

KLASA VII (IV).

(3 godziny tygodniowo).

Napoleon, legjony i Księstwo Warszawskie.

Europa w okresie reakcji; dążenia narodowe i wolnościowe; postęp gospodarczy. Czasy Królestwa Polskiego Kongresowego i Wielkiej Emigracji.

Walki narodów o samodzielność i jedność narodową.

Światowy obszar gospodarczy. Rozwój techniki. Okres zbrojnego pokoju. Przeobrażenie się życia polskiego. Emigracja polska zarobkowa.

Wielka wojna powszechna. Polska odrodzona.

Obecna mapa polityczna świata. Liga Narodów.

KLASA VIII (V).

NAUKA O POLSCE WSPÓŁCZESNEJ.

Patrz str. 46 i nast.

UWAGA OGÓLNA O LEKTURZE TEKSTÓW.

Teksty historyczne, dobrane przez nauczyciela zależnie od poziomu klasy, zainteresowań młodzieży, warunków regionalnych, sposobu rozwinięcia programu i realizacji zadań wychowawczych, służą w tym wydziale w miarę możliwości jako ilustracja epoki lub do charakterystyki wybitnej osobistości historycznej. Odpowiednie wydawnictwa są wskazane w „Spisie książek szkolnych i środków naukowych“.

GEOGRAFJA.

CEL NAUCZANIA.

1. Z punktu widzenia rzeczowego. Wstępne zaznajomienie uczniów z najważniejszymi rzeczami i zjawiskami na ziemi, głównie i przede wszystkim na ziemi ojczystej, w ich wzajemnym związku konkretnym, w ich nieprzerwanej ewolucji i z podkreśleniem zjawisk przystosowania, szczególnie przystosowania człowieka do warunków fizycznych i biogeograficznych powierzchni ziemi — przystosowania nie tylko biernego, lecz zwłaszcza czynnego, więc także oddziaływania pracy ludzkiej na naturę. Podstawą tego wstępnego układu wiadomości winny być elementy geografii fizycznej, jako wyrażające naturalne warunki działalności człowieka, osią zaś — geografia ludzka w ciągłym związku z geografją fizyczną, której zakres i pogłębienie stosować się ma do zakresu i pogłębienia przyswajanych przez uczniów przedmiotów przyrodniczych.

2. Z punktu widzenia praktycznego i wychowawczego:

a) umiejętność czytania map, odcyfrowywania z obrazów graficznych schematów rzeczywistości bezpośrednio nieznaney i wypełniania tych schematów wyobrażeniami typowemi, które uczeń zdobywa przez uogólnianie obrazów konkretnych, poznanych z bezpośredniej obserwacji najbliższej okolicy, z przezroczy, fotografij, ilustracyj;

b) zainteresowanie rzeczywistością ziemską, zwłaszcza ziemią ojczystą; początki zastosowania rozumowania w tej dziedzinie;

c) nawyk do myślenia realnego: odnoszenia zjawisk życiowych do ich warunków przyrodzonych, faktów częściowych — do odpowiedniej całości; poszukiwania związku między składnikami rzeczywistości, ujmowania rzeczy i zjawisk nie w odosobnieniu, lecz w żywym ich splocie konkretnym.

KLASA V (II).

(2 godziny tygodniowo).

POLSKA I KRAJE OŚCIENNE.

A. Pogląd ogólny na Europę ze szczególnem uwzględnieniem Polski: Położenie. Charakterystyka otaczających oceanów i mórz, oraz krain fizycznych, z podkreśleniem związku pomiędzy różnemi

zjawiskami geograficznymi, w szczególności pomiędzy geografją fizyczną a geografją ludzką.

B. Naturalne krainy Polski i ich opis. Podział administracyjny państwa. Stosunki ludnościowe, gospodarcze i komunikacyjne.

C. Przegląd państw ościennych: Niemcy, Czechosłowacja, Rumunja, Rosja (Z. S. R. R.). Rzut oka na państwa bałtyckie ze szczególnem uwzględnieniem Litwy i Łotwy.

PRZYKŁAD ROZWINIĘCIA PROGRAMU.

A. Pogląd ogólny na Europę ze szczególnem uwzględnieniem Polski.

Położenie Europy. Położenie Polski w Europie.

Charakterystyka Atlantyku i mórz przyładowych.

Ukształtowanie poziome i pionowe.

Klimat. Obszary klimatyczne.

Sieć wodna.

Świat roślinny i zwierzęcy.

Człowiek. Grupy etniczno-językowe i wyznaniowe. Osadnictwo i gęstość zaludnienia. Stosunki gospodarcze i komunikacyjne.

B. Naturalne krainy Polski i ich opis:

Karpaty i Podkarpacie. Niziny podkarpackie. Wyżyna Śląska. Pasma Krakowsko-Częstochowskie. Wyżyna Nidy. Góry Świętokrzyskie. Wyżyna Lubelska. Roztocze. Podole. Wołyń. Polesie. Podlasie. Mazowsze. Kujawy. Wielkopolska. Pojezierze Wileńskie. Pomorze. Bałtyk i wybrzeże morskie. Wolne miasto Gdańsk.

Podział administracyjny państwa.

Zebranie wiadomości o stosunkach ludnościowych, gospodarczych i komunikacyjnych w całej Polsce.

C. Przegląd państw ościennych.

Niemcy. Podkreślić: przemysł i handel, stosunki gospodarcze i społeczne.

Czechosłowacja. Podkreślić: stosunki gospodarcze i społeczne.

Rumunja. Podkreślić: dawne i dzisiejsze stosunki terytorjalne i gospodarcze z Polską.

Ukraina. Białoruś. Rosja. Obszary: północny, przemysłowy, rolniczy i stepowy.

Bałtyk. Litwa. Łotwa. Estonia, Finlandja, Szwecja, Norwegja, Danja.

UWAGI.

Szczególną uwagę należy zwrócić na stosunki danego kraju z Polską.

Jest pożądane odbycie przynajmniej jednej kilkodniowej wycieczki.

Zaleca się przerobienie odpowiedniej serji ćwiczeń bądźto w czasie lekcyj, bądź jako pracy domowej, bądź w kółku geograficznym, przytem najlepiej w pracowni geograficznej.

Przykłady ćwiczeń:

1. Samodzielne sporządzenie siatki szkolnej dla Europy i Polski.
2. Rysowanie map zatapiań.
3. Kreślenie profilów na podstawie map topograficznych i szkolnych.
4. Wykresy klimatyczne.
5. Wykreślanie działów wodnych i pomiar powierzchni dorzeczy.
6. Pomiar powierzchni państw i jednostek administracyjnych przy pomocy kalki milimetrowej, przy pomocy ważenia.
7. Kreślenie map: gęstości zaludnienia, rozmieszczenia narodowości, języków i religij, zajęć ludności, użycia ziemi.
8. Kreślenie kartogramów i wykresów gospodarczych.
9. Rysowanie głównych dróg komunikacyjnych.

KLASA VI (III).

(2 godziny tygodniowo).

EUROPEJSKIE PAŃSTWA KOLONJALNE I NAJWAŻNIEJSZE
PAŃSTWA POZAEUROPEJSKIE.

A. Część ogólna.

Historyczny rzut oka na rozszerzanie się horyzontu geograficznego ludzkości w ciągu wieków.

Przewodnie rysy ukształtowania poziomego i pionowego powierzchni ziemi.

Zasadnicze wiadomości z biogeografji.

Geografja ras, gęstość zaludnienia. Jednostka i grupa społeczna. Państwo.

Przeгляд stosunków komunikacyjnych, gospodarczych i politycznych świata.

B. Część szczegółowa.

Imperjum Brytyjskie: Wielka Brytania. Irlandja. Australja. Posiadłości afrykańskie. Indje. Kanada.

Francja i jej kolonje.

Belgja i Holandja wraz z kolonjami.

Włochy wraz z kolonjami.

Rzut oka na inne państwa śródziemnomorskie i na państwa śródładowe Europy.

Stany Zjednoczone (U. S. A.).

Rzut oka na inne republiki Ameryki ze szczególnem uwzględnieniem Brazylii i Argentyny.

Japonja. Chiny. Azjatyckie obszary Związku Socjalistycznych Republik Rad (Z. S. R. R.).

UWAGI.

Analiza stosunków gospodarczo - społecznych w poszczególnych częściach świata (przy omawianiu kolonij) winna być poprzedzona rozpatrzeniem fizjografji danego lądu.

Zaleca się przeprowadzenie odpowiednich ćwiczeń na mapkach konturowych.

KLASA VIII (V).

(3 godziny tygodniowo).

NAUKA O POLSCE WSPÓŁCZESNEJ.

Patrz str. 46 i nast.

NAUKA O POLSCE WSPÓŁCZESNEJ.

KLASA VIII (V).

(3 godziny tygodniowo¹⁾).

I. GEOGRAFJA POLSKI ZE SZCZEGÓLNEM UWZGLĘDNIENIEM STOSUNKÓW GOSPODARCZYCH.

A. Położenie geograficzne Polski. Granice i obszar Polski. Wpływ warunków fizjograficznych Polski na życie gospodarcze i kulturalne w przeszłości i obecnie. Zaludnienie.

B. Wiadomości wstępne o życiu gospodarczym. Rolnictwo. Górnictwo. Przemysł. Środki wymiany. Handel. Pogląd na obecny stan gospodarczy świata i Polski.

PRZYKŁAD ROZWINIĘCIA PROGRAMU.

A.

1. Położenie geograficzne Polski. Polska na krzyżownicy dróg i prądów kulturalnych, gospodarczych i etnicznych między Wschodem a Zachodem, Południem a Północą. Położenie Polski w stosunku do morza i do głównych ognisk gospodarczych i kulturalnych świata.

2. Granice i obszar Polski. Historia granic i obszaru Polski. Charakterystyka obecnych granic. Obecny dostęp do morza. Znaczenie granic naturalnych. Zależność rozmiarów państw od stopnia ich kultury i siły odrębności (świadomości) narodowej.

3. Wpływ warunków fizjograficznych Polski na życie gospodarcze i kulturalne w przeszłości i obecnie: wpływ ukształtowania powierzchni, nawodnienia, klimatu, roślinności i rozmieszczenia bogactw naturalnych.

4. Zaludnienie. Powtórzenie znanych wiadomości z historii zaludnienia Polski. Obecny stan zaludnienia: ilość, gęstość, przyrost

¹⁾ Połowę czasu rozporządzalnego przeznaczają się na geografję Polski ze szczególnem uwzględnieniem stosunków gospodarczych, drugą połowę — na zagadnienia polityczno - obywatelskie.

naturalny, emigracja. Rozczłonkowanie ludności pod względem etnicznym, wyznaniowym i społecznym. Dawne i obecne stanowisko Polski w świecie.

B.

1. Wiadomości wstępne o życiu gospodarczem. Potrzeby ludzkie i egoizm ludzki. Współzawodnictwo i współdziałanie. Człowiek i przyroda. Praca gospodarcza i jej rodzaje. Kapitał (narzędzia pracy i zasoby) i jego rodzaje. Wymiana i dochód. Stopnie rozwoju gospodarczego. Odkąd istnieje kapitalizm i praca najemna?

2. Rolnictwo. Gleba i strefy rolnicze. Obecny stan rolnictwa i najważniejsze momenty jego rozwoju na tle powszechno-dziejowem. Statystyka produkcji rolniczej. Polska produkcja rolnicza w stosunku do potrzeb kraju i do rozwoju rolnictwa światowego. Znaczenie reformy rolnej. Potrzeby rolnictwa polskiego. Leśnictwo. Stan i znaczenie jego niegdyś i obecnie.

3. Górnictwo. Rozmieszczenie bogactw górniczych. Stan obecny górnictwa polskiego i najważniejsze momenty jego rozwoju na tle powszechno-dziejowem. Statystyka produkcji górniczej. Stosunek produkcji górniczej do potrzeb kraju i do znaczenia górnictwa innych krajów. Potrzeby górnictwa polskiego. Znaczenie węgla i żelaza w obecnej kulturze.

4. Przemysł. Warunki i czynniki rozwoju przemysłu. Stan obecny przemysłu polskiego i jego rozwój od drugiej połowy XVIII wieku na tle powszechno-dziejowem. Statystyka przemysłu polskiego. Stosunek produkcji przemysłowej do potrzeb własnego kraju i do rynku międzynarodowego. Potrzeby przemysłu polskiego. Znaczenie przemysłu w dzisiejszej kulturze i życiu politycznym.

5. Środki wymiany. Komunikacje. Rozwój komunikacji w Polsce na tle powszechno-dziejowem. Obecny stan dróg bitych, kolei, dróg wodnych, poczty, telegrafu i t. d. Stosunek obecnych środków komunikacyjnych do potrzeb kraju i do rozwoju komunikacji międzynarodowej. Związki komunikacyjne Polski z zagranicą. Pieniądz i waluta. Poczta Kasa Oszczędności.

6. Handel. Rozwój handlu wewnętrznego i obecny jego stan. Handel spółdzielczy. Stan handlu zewnętrznego i najważniejsze momenty jego rozwoju na tle powszechno-dziejowem. Rola Gdyni i Gdańska. Bilans handlowy. Obecne stosunki handlowe z innymi państwami.

7. Pogląd na obecny stan gospodarczy świata i Polski. Gospodarstwo narodowe (państwowe) i gospodarstwo wszechświatowe. Samowystarczalność państwa i zależność pod względem gospodarczym. Podział pracy między dzielnicami w państwie i państwami w świecie, na podstawie różnic warunków bytu. Ustrój społeczny życia gospodarczego. Polityka społeczna, solidaryzm, spółdzielczość. Wpływ państwa i jego granice.

II. ZAGADNIENIA POLITYCZNO - OBYWATELSKIE.

- A. Co to jest państwo. Państwowość polska dawniej a dzisiaj. Ustrój obecnego Państwa Polskiego. Życie polityczne. Prawo.
- B. Ustrój społeczny Polski.
- C. Kultura i cywilizacja.
- D. Obowiązki i prawa obywatela polskiego w syntetycznym ujęciu.

PRZYKŁAD ROZWINIĘCIA PROGRAMU.

A.

1. Co to jest państwo. Zwierzchnictwo państwowe. Rodzaje ustrojów państwowych. Prawa i obowiązki obywatelskie we współczesnych państwach demokratycznych. Patriotyzm. Siła, prawo i moralność w życiu społeczeństwa i państwa.

2. Państwowość polska dawniej a dzisiaj. Przy pominięciu zasadniczych wiadomości o ustroju dawnego Państwa Polskiego i o tem, jak powstało nowe Państwo Polskie. Polskie ideały państwowe niegdyś a obecnie.

3. Ustrój obecnego państwa Polskiego. Konstytucja. Prawa i obowiązki obywateli polskich. Władza ustawodawcza. Sejm. Senat. Ordynacja wyborcza. Władza wykonawcza. Prezydent Rzeczypospolitej. Rząd. Administracja ogólna. Podział administracyjny Państwa. Organizacja samorządu. Administracja życia gospodarczego. Samorząd gospodarczy. Skarb. Budżet. Źródła dochodów Państwa. Administracja życia kulturalnego. Samorząd kulturalny. Wojsko. Ustrój sądownictwa. Najwyższa Izba Kontroli. Gdańsk i jego stosunek do Polski. Stosunki zagraniczne. Liga Narodów.

4. Życie polityczne. Rząd. Sejm. Opinia publiczna. Prasa. Zgromadzenia polityczne. Partje polityczne (pojęcia ogólne, typy). Granice partyjności. Prawa i obowiązki obywateli polskich w zakresie życia politycznego.

5. Prawo. Prawo — słuszność — etyka. Prawo pisane (ustawowe) a prawo zwyczajowe (żyjące). Prawo podmiotowe a prawo przedmiotowe. Prawo międzynarodowe: publiczne i prywatne. Prawo wewnętrzne państwowe: publiczne i prywatne.

Obecny stan Polski pod względem prawa. Kodyfikacja.

B.

Ustrój społeczny Polski. Warstwy, stany i klasy społeczne w Polsce dawniej i dziś. Przyczyny różniczkowania społecznego (przyroda, zawód, własność, podbój). Rozwój wsi i włościan. Rozwój miast i ludności przemysłowo-handlowej.

Stanowisko innych narodowości i wyznań w Polsce. Tolerancja i asymilacja. Obowiązki mniejszości względem państwa.

C.

Kultura i cywilizacja. Kultura duchowa Polski i jej rozwój na tle cywilizacji ogólnej. Wzajemna zależność kultury duchowej i materialnej. Cywilizacja, jako ogólne dobro ludzkości. Znaczenie solidaryzmu w stosunkach międzypaństwowych. Liga Narodów.

D.

Obowiązki i prawa obywatela polskiego w syntetycznym ujęciu, łącznie z przeglądem i powtórzeniem najważniejszych wiadomości z całego kursu. Należy przytem podkreślać zrozumienie wartości i wielkości ideowej własnego państwa oraz łączności interesów jednostkowych z interesami ogółu obywateli państwa.

PRZYRODOZNAWSTWO.

NAUKA O ISTOCIE ŻYWEJ.

CEL NAUCZANIA.

II. Z punktu widzenia wychowawczego:

Wytworzenie elementarnego pojęcia o istocie żywej (życie organizmu w związku z jego budową wewnętrzną i w zależności od środowiska). W związku z odpowiednimi częściami kursu wprowadzenie podstawowych wiadomości z higieny.

II. Z punktu widzenia wychowawczego:

1) wyrabianie w uczniach stosunku badawczego względem konkretnych zjawisk natury wogóle (kształcenie umiejętności spostrzegania i eksperymentowania);

2) w szczególności zaś wyzyskanie wartości wychowawczych, związanych ze swoistym charakterem samego przedmiotu, mianowicie:

a) kształcenie w trafnym ujmowaniu całości przez ćwiczenie umysłu na wypadkach konkretnych, w rozważaniu wzajemnego stosunku funkcjonalnego i konstrukcyjnego składników do całości;

b) kształcenie w ogarnianiu całości skomplikowanego i długotrwałego procesu (jakim jest istota żywa), w rozkładaniu go na kolejne momenty i wiązaniu tych momentów ze sobą;

c) kształcenie zdolności dostrzegania związku pomiędzy konstrukcją, funkcją i warunkami, zatem ćwiczenie zdolności interpretacji, oraz zdolności konstrukcyjnych.

KLASA IV (I).

(4 godziny tygodniowo, z tych przeciętnie połowa przeznaczona na ćwiczenia).

Pierwsze półrocze:

Pojęcie o życiu organizmu w związku z jego budową i w zależności od środowiska na przykładach konkretnych roślin i zwierząt. Proste ćwiczenia anatomiczne, dysekcyjne, mikroskopowe i najprostsze fizjologiczne.

Nauka jest prowadzona na podstawie spostrzeżeń i ćwiczeń uczniów, na okazach żywych, wyjątkowo na konserwowanych; tablic używa się tylko z konieczności, lub obok okazów.

Dругie półrocze:

Monografia organizmu ludzkiego.

Elementarne pojęcie o fizjologii i anatomii człowieka, z nawiązaniem elementarnych pojęć o zjawisku patologicznym, oraz z zakresu higieny. Materiał: kośćciec, tablice, modele, łatwe do zdobycia organy zwierząt domowych, preparaty ssaków makroskopowe i mikroskopowe. Dysekcja ssaka przez nauczyciela.

Człowiek w przestrzeni i czasie.

Człowiek wieku kamiennego. Rasy ludzkie i ich rozmieszczenie geograficzne.

PRZYKŁAD ROZWINIĘCIA PIERWSZEJ CZĘŚCI PROGRAMU

(t. j. kursu I półrocza).

A. Organizm wyższy. Organy i tkanki. Czynności. Wpływ czynników zewnętrznych na organizmy.

1. Roślina wyższa na przykładach (np. bób, Tradescantia, Helodea i t. p.).

2. Zwierzę wyższe (kręgowiec) na przykładach (ryba, żaba i t. p.).

B. Organizm niższy. Poglębianie pojęcia o komórce i zrzeszeniu komórek. Porównanie organizmów niższych z wyższymi (podział pracy). Rośliny zielone a niezielone. Porównanie roślin i zwierząt.

1. Roślina niższa zielona (glon) i niezielona (drożdże, pleśń).

2. Zwierzę jednokomórkowe na przykładzie (wymoczek, korzenionózka lub t. p.).

C. Krótka charakterystyka typów roślinnych i zwierzęcych, ze szczególnem uwzględnieniem zwierząt kręgowych (pokazy) i z włączeniem pasożytów człowieka.

Zwraca się uwagę na to, że istotną treścią programu na pierwsze półrocze jest, jak to wyraźnie zaznaczono, „pojęcie o życiu organizmu w związku z jego budową i w zależności od środowiska na przykładach konkretnych roślin i zwierząt“, co odpowiada w przykładzie rozwinięcia programu punktom A i B.

Punkt C jest dodatkiem do kursu, mającym na celu ujęcie w jak najogólniejszy sposób ogółu poznanych roślin i zwierząt na podstawie systematyki. Powinno się podać istotnie „krótką charakterystykę typów“, najwyżej gromad w typach stawonogów i kręgowców; na wykonanie tego punktu należy przeznaczyć najwyżej 15 godzin lekcyjnych.

FIZYKA Z CHEMJĄ.

CEL NAUCZANIA.

Poznanie na drodze doświadczalnej najważniejszych zjawisk i praw fizycznych, oraz laboratoryjne zaznajomienie się z najprostszymi zjawiskami chemicznymi.

KLASA VII (IV.)

(3 godziny tygodniowo, z tych 2 przeznaczone na ćwiczenia).

FIZYKA.

Mierzenie i jednostki. Mierzenie długości, objętości, czasu. Nonjusz, mensura, metronom.

Jednostki zasadnicze i pochodne.

Ruch postępowy jednostajny i zmienny. Prędkość i przyspieszenie. Zasady Newtona (druga zasada jedynie w zastosowaniu do sił stałych i ruchów prostoliniowych); siła, masa. Dodawanie i rozkładanie sił.

Siła ciężkości. Ciężar i jego stosunek do masy. Waga. Swobodne spadanie ciał.

Gęstość i jej wyznaczanie.

Praca i moc (dzielność). Energja (kinetyczna i potencjalna). Zasada zachowania energii. Maszyny proste, jako ilustracja tej zasady.

Prawo Pascala. Ciśnienie w cieczy pod wpływem siły ciężkości. Prawo Archimedesesa; pływanie ciał. Wyznaczanie gęstości zapomocą wagi hydrostatycznej i areometru.

Ciśnienie w gazach. Manometry. Ciśnienie atmosferyczne. Barometr rtęciowy. Aneroid. Prawo Boyle'a-Mariotte'a. Pompa powietrzna.

Temperatura — rozszerzalność ciał stałych i ciekłych. Termometry. Rozszerzalność gazów. Wzmianka o termometrze gazowym.

Pomiar ciepła metodą mieszaniny. Zmiany stanów skupienia. Ciepło i temperatura topnienia i wrzenia.

Para nasycona. Wilgotność.

Ciepło jako energja. Maszyna parowa tłokowa, najważniejsze stadja jej rozwoju.

WIADOMOŚCI ELEMENTARNE Z CHEMJI.

Skład powietrza. Tlen. Usunięcie tlenu z powietrza drogą utlenienia żelaza (fosforu czerwonego). Otrzymywanie tlenu z tlenku rtęci. Azot, jako składnik powietrza.

Woda jako związek. Jej skład chemiczny. Wodór; spalenie wodoru.

Pojęcie o związkach chemicznych i pierwiastkach, o reakcjach chemicznych.

Prawo zachowania masy. Prawo stałości składu. Prawo wielokrotności stosunków na przykładach CO , CO_2 , H_2O , H_2O_2 .

Cząsteczka ciał złożonych i prostych. Atomy.

Użycie symboli chemicznych.

Spalenie siarki. Dwutlenek siarki i kwas siarkawy. Kwas siarkowy. Saletra i kwas azotowy. Chlorek sodu, chlorowodór i kwas solny. Otrzymywanie z wapienia tlenku i wodorotlenku wapniowego.

Pojęcie o kwasach, zasadach i solach. Reakcja zobojętnienia. Węgiel. Dwutlenek węgla. Kwas węglowy i węglany. Węglowodory, tłuszcze, węglowodany i białko — skład elementarny. Żelazo. Rudy żelazne. Żeliwo. Stal.

Uwaga. Na wiadomości elementarne z chemji przeznaczają się około 20 godzin w końcu roku szkolnego.

KLASA VIII (V.)

(3 godziny tygodniowo, z tych przeciętnie 1 przeznaczona na ćwiczenia).

FIZYKA.

Tworzenie się fal w ośrodkach sprężystych. Fale podłużne i poprzeczne. Prędkość i długość fali. Odbijanie się fal. Interferencja fal. (Fale stojące).

Warunki fizyczne tworzenia się głosu. Fale głosowe. Prędkość głosu. Odbijanie się głosu: echo.

Prędkość światła. Prostolinjowe rozchodzenie się światła.

Odbijanie się i rozpraszanie światła. Tworzenie się obrazów w zwierciadłach płaskich i kulistych.

Zjawisko załamania. Przechodzenie promieni przez płytę o ścianach równoległych i przez pryzmat. Zjawisko rozszczepienia.

Tworzenie się obrazów w soczewkach wypukłych. Oko, okulary. Elementarne wiadomości o przyrządach optycznych.

Widmo. Niewidzialne części widma. Różne typy widma. Zasada analizy widmowej.

Promieniowanie jako odrębny rodzaj energii. Promieniowanie widzialne i niewidzialne. Przezroczystość. Pochląnianie.

Barwy ciał.

Magnezy i ich własności. Prawo Coulomba.

Elektryzowanie ciał przez tarcie. Przewodniki i izolatory. Influcja elektrostatyczna.

Potencjał elektryczny. Kondensatory. Rola dielektryku.

Prąd elektryczny. Zjawisko elektrolizy i pierwsze prawo Faradaya. Amper. Ogniwo elektryczne i akumulator. Pole magnetyczne prądu. Elektromagnes. Galwanoskop. Ciepło w obwodzie prądu i jego zastosowania. Opór elektryczny. Prawo Ohma.

Indukcja prądów; prawo Lenza. Prądnica; silnik elektryczny. Transformator; cewka Ruhmkorffa.

Dzwonek elektryczny, telegraf, telefon.

Mierzenie energii elektrycznej.

Wyładowanie elektryczne w gazach rozrzedzonych. T. zw. promienie katodowe i kanalikowe. Promienie Röntgena.

Wiadomości elementarne o ciałach promieniotwórczych.

Drgania i fale elektromagnetyczne. Wiadomości elementarne z radjofonji.

MATEMATYKA.

CEL NAUCZANIA.

1. Wdrożyć ucznia do ścisłego rozumowania.
2. Przyzwycząić go do dostrzegania związków funkcjonalnych, zachodzących między znanymi mu zjawiskami.
3. Wyrobić intuicję geometryczną.
4. Zapoznać z zastosowaniami matematyki elementarnej do zagadnień, zaczerpniętych z innych nauk, oraz ze zjawisk życia codziennego.

KLASA IV (I).

(3 godziny tygodniowo).

Algebra¹⁾.

1. Wzór algebraiczny. Następstwo działań przy obliczaniu wartości liczbowej wyrażenia. Nawiasy.
2. Powtórzenie praw działań na liczbach bezwzględnych. Zastosowanie tych praw do rachunku pamięciowego i pisemnego.
3. Liczby względne. Oś liczbowa. Porównywanie liczb względnych i działania na nich (dodawanie, odejmowanie, mnożenie, dzielenie, potęgowanie w przypadku wykładnika naturalnego; pierwiastek kwadratowy i sześcienny w przypadkach najprostszych, nie wymagających specjalnego algorytmu).
4. Jednomiany i wielomiany, w których litery oznaczają dowolne liczby wymierne. Wyrazy podobne. Działania na jednomianach. Dodawanie, odejmowanie, mnożenie wielomianów. Dzielenie wielomianu przez jednomian. Przykłady szczególne mnożenia: $(a \pm b)^2$; $(a \pm b)^3$; $(a + b) \cdot (a - b)$; $(a + b) \cdot (a^2 - ab + b^2)$; $(a - b) \cdot (a^2 + ab + b^2)$. Łatwe przykłady rozkładania wielomianów

¹⁾ Z powodu małej liczby godzin zaleca się w klasach IV, V i VI kolejne opracowywanie materiału algebraicznego i geometrycznego w ten sposób, że nauczyciel poświęca wszystkie lekcje matematyki na opracowanie np. pewnego działu algebry, potem zajmuje się wyłącznie geometrią, po skończeniu pewnego działu znów powraca do algebry i t. d.

na czynniki. Wspólny dzielnik i wspólna wielokrotna dwóch wielomianów (łatwe przykłady metodą rozkładania na czynniki).

5. Ułamki algebraiczne. Przekształcanie ułamka, warunek równości dwu ułamków. Działania na ułamkach.

Uwaga. P. 2 programu nie powinien w żadnym razie rozrastać się do wymiarów rozległej i niedość dostępnej dla danego wieku teorii liczb i działań, ani przeszkadzać należytemu oddzieleniu i uwypukleniu punktów 3, 4 i 5 programu. Należy pamiętać, że „sformułowanie zasadniczych praw arytmetyki“ dokonywa się już w klasie III — w klasie IV nie chodzi o nic więcej, jak istotnie o powtórzenie tych praw, osiągnięcie większej pewności i swobody w ich ujęciu i zastosowaniach do rachunku, najkonieczniejsze uzupełnienia w miarę nasuwającej się potrzeby oraz zużytkowanie wiadomości z tego zakresu, w sposób możliwie niezawily i przejrzysty, a wogóle dość elementarny, do budowy dalszego kursu algebry.

Geometria.

1. Pojęcia wstępne. Utwory podstawowe: płaszczyzna, prosta, punkt. Odcinek i półprosta (promień). Kąt płaski; rodzaje kątów. Wstępne wiadomości o kole, niezbędne do dalszych konstrukcyj. Wiadomości wstępne o trójkącie i wielokącie wypukłym.

2. Figury płaskie równe (przystające) i symetryczne. Równość odcinków, kątów i trójkątów. Własności trójkąta równoramiennego. Symetria względem prostej i względem punktu. Pojęcie miejsca geometrycznego punktów. Porównywanie dwóch trójkątów, mających po dwa boki odpowiednio równe, lecz trzecie nierówne.

3. Teoria prostych równoległych. Definicja i budowanie równoległych. Własność kątów przy równoległych. Postulat Euklidesa. Suma kątów w trójkącie i wielokącie. Równoległoboki i ich własności. Trapez.

Podstawowe konstrukcje geometryczne wraz z zastosowaniami do łatwiejszych zadań konstrukcyjnych.

KLASA V (II).

(3 godziny tygodniowo).

Algebra.

1. Równania stopnia pierwszego. Układanie i rozwiązywanie równań stopnia pierwszego z jedną niewiadomą. Układanie i rozwiązywanie układów równań linjowych z dwiema niewiadomymi. Łatwe przykłady układów równań z trzema niewiadomymi.

2. Wielkości zmienne i stałe. Funkcja. Proporcjonalność prosta. Spółrzędne prostokątne. Wykresy funkcyj $y = ax$,

$y = ax + b$. Graficzne rozwiązanie układu dwóch równań liniowych z dwiema niewiadomymi.

Łatwe przykłady dyskusji zadań, których rozwiązanie prowadzi do równania pierwszego stopnia¹⁾.

3. Wyciąganie pierwiastka kwadratowego z liczby, będących kwadratami zupełnymi. Dowód nieistnienia liczby wymiernej, której kwadrat równałby się np. 2. Pojęcie o przybliżeniu liczbowym. Błąd bezwzględny. Wartość przybliżona z nadmiarem i z niedomiarem. Przybliżona wartość pierwiastka kwadratowego z liczby, nie będącej kwadratem zupełnym. Liczba niewymierna pierwiastkowa. Działania na wyrażeniach pierwiastkowych (łatwe przykłady).

4. Równania kwadratowe z jedną niewiadomą (układanie i rozwiązywanie). Wyróżnik równania kwadratowego. Związek między współczynnikami a pierwiastkami równania kwadratowego.

Geometria.

1. Koło. Położenie prostej względem koła i dwóch kół względem siebie. Kąty w kole. Czworobok wpisany w koło i czworobok opisany na kole.

2. Proporcjonalność odcinków. Dowód istnienia odcinków niespółmiernych. Mierzenie odcinków i kątów²⁾. Twierdzenie Talesa. Jednokładność figur płaskich. Podobieństwo trójkątów. Zastosowanie do trójkąta prostokątnego (twierdzenie o wysokości w trójkącie prostokątnym; twierdzenie Pitagorasa). Uogólnienie twierdzenia Pitagorasa na trójkąty dowolne. Związki miarowe, dotyczące cięć, siecznych i stycznych koła.

3. Obliczanie pól wielokątów.

4. Wielokąty foremne (umiarowe). Wzory na bok trójkąta, kwadratu i sześciokąta foremnego w zależności od promienia koła opisanego.

KLASA VI (III).

(2 godziny tygodniowo).

Algebra.

1. Funkcja $y = ax^2 + bx + c$; wykres jej i własności (zera, maximum i minimum). Nierówności stopnia pierwszego i drugiego. Dyskusja równania kwadratowego z jedną niewiadomą.

¹⁾ O ile opracowywanie materiału geometrycznego wymagać będzie wcześniejszego zapoznania uczniów z liczbą niewymierną i równaniem kwadratowym, można punkt 2 programu algebry przesunąć na koniec roku.

²⁾ Ze względu na brak czasu nie należy rozwijać teorii mierzenia, lecz założyć jako postulat, że wszystkie własności geometryczne, prawdziwe dla dowolnych odcinków spółmiernych, pozostają prawdziwe i dla niespółmiernych. Do takiego samego postulatu należy odwołać się przy mierzeniu kątów i pól prostokątów.

2. Rozwiązywanie analityczne układów dwu równań: stopnia 1-go i 2-go, oraz łatwych układów równań stopnia drugiego z dwiema niewiadomymi; przykłady najprostsze rozwiązania graficznego. — Łatwe przykłady dyskusji zadań, których rozwiązanie prowadzi do równań stopnia drugiego.

3. Krótkie wiadomości o postępie arytmetycznym i geometrycznym skończonym.

Geometria.

1. Względne położenie prostych i płaszczyzn w przestrzeni (utwory równoległe i prostopadłe). Kąt dwuścienny i jego kąt linjowy. Kąt między prostą a płaszczyzną.

Kąty bryłowe (naroża). Zasadnicze własności kątów płaskich w narożu trójściennym.

2. Rzut ukośny równoległy. Różnica między rzutem środkowym, ukośnym i prostokątnym (poglądowo). Zniekształcenie figur przy rzucie ukośnym.

Pojęcie wielościanu wypukłego, a w szczególności graniastosłupa i ostrosłupa. Łatwe ćwiczenia w rysowaniu graniastosłupów i ostrosłupów w rzucie ukośnym.

KLASA VII (IV).

(2 godziny tygodniowo).

1. Obliczanie pól powierzchni wielościanów. Objętość graniastosłupów.

2. Logarytmy. Rozszerzenie pojęcia wykładnika potęgi (wykładnik zerowy, ujemny i ułamkowy). Własności logarytmów dziesiętnych. Ćwiczenia w rachunku logarytmicznym zapomocą tablic czterocyfrowych.

3. Pojęcie granicy ciągu liczbowego. Zastosowanie do postępu geometrycznego nieskończonego. Określenie i obliczenie długości okręgu i pola koła. Określenie i obliczenie objętości ostrosłupa. Objętość ostrosłupa ściętego. Określenie i obliczenie pól powierzchni oraz objętości walca, stożka, kuli, odcinka kulistego.

KLASA VIII (V).

(2 godziny tygodniowo).

1. Funkcje trygonometryczne kąta ostrego. Rozwiązywanie trójkątów prostokątnych. Funkcje trygonometryczne kąta dowolnego. Wykresy ich. Okresowość funkcji trygonometrycznych. Wzory redukcyjne. Funkcje sumy i różnicy dwóch kątów. Rozwiązywanie trójkątów dowolnych (cztery przypadki zasadnicze na podstawie tylko twierdzenia o sinusach i twierdzenia Carnota). Miara teoretyczna kątów. Zastosowanie funkcji trygonometrycznych do zadań geometrycznych i fizycznych.

2. Pojęcie indukcji matematycznej na tle najprostszych przykładów.

PROPEDEUTYKA FILOZOFJI.

CEL NAUCZANIA.

1. Uświadomić, rozwinąć i uporządkować pierwiastki filozoficzne, tkwiące w przedmiotach nauczania, które uczniowie przeszli i przechodzą.

2. Opierając się na tym gruncie, dostarczyć uczniom — przy najszerszym zastosowaniu metody heurystycznej — ściślej znajomości podstawowych pojęć z zakresu logiki i psychologii, przy czem dopuszczalne są dygresje okolicznościowe w interesujące uczniów dziedziny filozofji.

3. Rozbudzić zainteresowanie uczniów do zagadnień filozoficznych i literatury filozoficznej.

4. Uzupełnić wyćwiczenie uczniów w myśleniu rzeczowem, jasnem, ściśłem i krytycznem, oraz w wyrażaniu się odpowiadającym tym wymaganiom.

KLASA VIII (V).

(3 godziny tygodniowo).

I. PSYCHOLOGJA.

A. Zjawiska fizyczne i psychiczne. Ich charakterystyka i wzajemny stosunek. Dyspozycje (przysposobienia) psychiczne i psychofizyczne w odróżnieniu od zjawisk (faktów) aktualnych.

B. Krótki przegląd i najogólniejsza charakterystyka głównych zjawisk i dyspozycji psychicznych, oraz omówienie podstawowych praw, z uwzględnieniem zastosowań praktycznych.

PRZYKŁAD ROZWINIĘCIA PROGRAMU ¹⁾.

Przykłady zjawisk psychicznych i fizycznych. Rzeczywistość zjawisk psychicznych. Wpływ otoczenia i życia fizycznego (cielesnego) na życie psychiczne i naodwrot. Życie psychiczne a układ nerwowy. Ruchy dowolne i mimowolne (odruchy i ruchy zmechanizowane).

¹⁾ „Przykład rozwinięcia programu“ należy uważać za maksymalny. Nauczyciel wybierze z niego rzeczy najbardziej istotne i ważne, uwzględniając poziom i potrzeby klasy.

Charakterystyka zjawisk psychicznych w porównaniu ze zjawiskami fizycznymi. Doświadczenie zewnętrzne i wewnętrzne. Stosunek zjawisk fizycznych z jednej a psychicznych z drugiej strony do czasu i przestrzeni.

Dyspozycje psychiczne i psychofizyczne (wrażliwość, pamięć, fantazja, inteligencja, rozum, talent, usposobienie, humor, nastrój, temperament, wola, charakter). Dyspozycje stałe i przemijające, wrodzone i nabyte.

Prawo wprawy i znużenia (stępienia). Kojarzenie się zjawisk psychicznych. Uwaga.

Klasyfikacja zjawisk psychicznych, oparta na podstawowych sposobach zachowania się świadomości wobec tego, co jej jest dane: przedstawienia, sądy, uczucia (z pragnieniami), postanowienia. Zjawiska psychiczne proste i złożone.

Wyobrażenia i pojęcia jako główne rodzaje przedstawień. Wyobrażenia spostrzegawcze; wrażenia zmysłowe, zmysły, ich klasyfikacja. Swoista energia zmysłów. Jakość, intensywność, lokalizacja barw, głosów. Wzajemny stosunek wrażeń i podnieć. Prawo Webera.

Wyobrażenia odtwórcze. Pamięć. Pamięć lokalna, pamięć cyfr, wyrazów, fizjognomij. Pamięć logiczna i mechaniczna. Szybkość zapamiętywania, trwałość pamiętania, sprawność przypominania sobie. Wpływ uczuć w tej mierze. Wierność zeznań. Sposoby uczenia się napamięć.

Wyobrażenia wytwórcze — fantazja. Jej materiał i jej granice. Zdolność kombinacyjna. Fantazja na jawie i we śnie. Dodatnie i ujemne strony fantazji — jej rola w życiu codziennem, w nauce i w sztuce.

Typy wyobrażeńiowe.

Sądy. Sądy instynktowne: spostrzeżenia. Sądy, występujące na podstawie skojarzenia (*expectatio casuum similium*). Przypomnienia. Poznawanie rzeczy niegdyś spostrzeganych. Sądy przyjmowane od otoczenia. Sądy, zdobywane planowo drogą obserwowania, porównywania, rozumowania. Niemożność żywienia niezgodnych z sobą przekonań. Wzajemne kontrolowanie się sądów. Skupienie uwagi jako jeden z warunków unikania sądów mylnych. Sądy błędne, wynikające z własności ustroju psychofizycznego. (Złudzenia zmysłowe, przecenianie i niedocenianie, skłonność do uogólnień nieuzasadnionych i zbyt pochopnego dopatrywania się analogji, uleganie sugestji, sympatjom i antypatjom, nawyczki myślowe).

Siła przekonań, chwiejność przekonań. Niezawistość przekonań. Trzeźwość sądu. Krytycyzm. Inteligencja, bystrość, ścisłość. Człowiek uczony, rozumny, roztropny, mądry.

Uczucia. Podział ich według jakości na przyjemne i przykre. Podział ich według podstawy psychicznej na uczucia przedstawieniowe (uczucia zmysłowe i estetyczne) i na uczucia przekonaniowe (uczucia intelektualne i uczucia wartości). Przykłady uczuć wartości: uczucia występujące na tle ambicji, uczucia egoistyczne i altruistyczne, uczucia rodzinne, społeczne, patriotyczne, etyczne, religijne.

Afekty (strach, gniew, złość i t. p.). Uczucia a ich objawy cielesne.

Biologiczne znaczenie uczuć. Uczucia jako bodźce działania. Temperament. Cel działania jako przedmiot uczucia wartości. Pragnienia,

pożądania i ich przeciwieństwa. Pragnienia i pożądania wrodzone (popędy) i wytworzone drogą doświadczenia i nawyknienia. Skłonność, nałóg, namiętność. Konflikty uczuć i pragnień.

Postanowienie jako sposób rozwiązania konfliktu pragnień przez wybór w kierunku jednego z nich. Przedmiotem postanowienia własne przyszłe działanie. Pobudki (motywy). Pobudki konkretne i abstrakcyjne, zabarwione uczuciami niższymi (zmysłowemi) i wyższymi (altruistycznymi, etycznymi, religijnymi). Panowanie nad sobą. Zastanawianie się, rozważanie skutków postanowienia i postępowania. Ograniczoność sfery postanowień w porównaniu z nieograniczonością sfery pragnień.

Charakter jako dyspozycja do postanowień w pewien sposób określonych. Charakter niewyrobiony, chwiejny; charakter wyrobiony, stały, w kierunku ujemnym albo dodatnim. Charakter jako właściwy przedmiot oceny etycznej.

Stabość woli (charakteru) i siła woli (charakteru). Abulja. Brak decyzji. Stanowczość. Chwiejność i konsekwencja w postępowaniu. Energja i niedołęstwo. Wytrwałość i upór. Kształcenie woli przez ćwiczenie, t. j. pobudzanie jej do postanawiania i do wykonania powziętego postanowienia.

Typy ludzkie: człowiek trzeźwy i marzyciel, człowiek bierny i człowiek czynu. Człowiek samodzielny i ulegający wpływowi. Teoretyk i praktyk. Człowiek zrównoważony i impulsywny, człowiek pewny i niepewny. Człowiek poważny i lekkomyślny i t. p. Czynniki intelektualne, uczuciowe i wolicyjne w każdym takim typie.

II. LOGIKA.

Pojęcie nauki. Podział nauk według ich przedmiotów i metody. Pojęcia i sądy jednostkowe i ogólne.

Definicja i klasyfikacja.

Stosunki logiczne, zachodzące między sądami, zwłaszcza stosunek racji do następstwa.

Wnioskowanie bezpośrednie i pośrednie, pewne i prawdopodobne.

Dowodzenie; argumenty, nie podlegające dowodzeniu.

Wykrywanie, sprawdzanie i wyjaśnianie praw naukowych.

Potrzeba uzupełnienia badań, dokonywanych w poszczególnych naukach, przez badania filozoficzne.

Główne zadania filozofji.

PRZYKŁAD ROZWINIĘCIA PROGRAMU ¹⁾.

Pojęcie nauki. Podział nauk według ich przedmiotów. Podział nauk według ich metod. Nauki aposterjoryczne czyli empiryczne (wraz z historycznymi) i nauki aprioryczne.

¹⁾ Zaznacza się, podobnie jak w zastosowaniu do psychologii, maksymalny charakter podanego „Przykładu rozwinięcia programu“.

Poznawanie danych w doświadczeniu rzeczy i faktów jednostkowych. Ich opis na podstawie oglądania i obserwacji — przy pomocy, w miarę możliwości, preparowania i eksperymentowania. Sądy jednostkowe.

Abstrahowanie od jednostkowych cech rzeczy i faktów. Uogólnianie opisu, a tem samem tworzenie pojęć ogólnych i wydawanie na ich podstawie sądów ogólnych.

Ustalanie treści i zakresu pojęć drogą definicji. Genus proximum i differentia specifica. Definicja prawidłowa i nieprawidłowa (tautologiczna, za obszerna, za ciasna). Terminy naukowe, czerpane z mowy potocznej, i sztuczne, symbole.

Porządkowanie pojęć według stopnia ich ogólności. Pojęcia nadrzędne, podrzędne i współrzędne. Podział, klasyfikacja, systematyka.

Sądy ogólne jako przykład wiedzy, wychodzącej poza bezpośrednie dane doświadczenia. Charakter prawdopodobny sądów ogólnych w naukach aposterjorycznych a charakter pewny sądów ogólnych w naukach apriorycznych. Potrzeba wyjścia poza bezpośrednie dane doświadczenia w celu przewidywania przyszłości, rekonstruowania przeszłości, domysłania się niedostępnej doświadczeniu terażniejszości. Środkiem ku temu celowi wnioskowanie.

Stosunki logiczne, zachodzące między sędami, zwłaszcza stosunek racji do następstwa, jako podstawa wnioskowania. Usystematyzowanie wypadków, w których stosunki te między sędami zachodzą, jako centralne zadanie logiki. Przesłanki i konkluzja (wniosek). Racja wystarczająca. Niezależność stosunku wynikania od „materjalnej“ prawdziwości racji i następstwa. Wnioskowanie bezpośrednie i pośrednie.

Formy wnioskowania bezpośredniego: A. z prawdziwości jednego sądu o prawdziwości drugiego sądu zapomocą równoważności, subalternacji, konwersji i kontrapozycji; B. z prawdziwości jednego sądu o fałszywości drugiego sądu, lub naodwrot, na podstawie sprzeczności (zasada sprzeczności i wyłączonego środka), przeciwieństwa i podprzeciwieństwa.

Sylogizm jako zasadnicza forma pośredniego wnioskowania pewnego. Cztery figury sylogizmu kategorycznego; najczęściej stosowane tryby sylogizmu. Przykłady wnioskowania kategoryczno-hipotetycznego i kategoryczno-rozjemczego. Dylemat. T. zw. indukcja wyczerpująca. Pojęcie dedukcji. Pewność wnioskowania w odróżnieniu od pewności konkluzji. Wnioskowanie nieprawidłowe. Paralogizmy i sofizmaty — zwłaszcza na tle wieloznaczności wyrazów.

Wnioskowanie prawdopodobne. Indukcja niewyczerpująca. Wnioskowanie na podstawie analogji. Zbyt pochopne uogólnianie i dopatrywanie się analogji. Przesady i uprzedzenia. Zależność stopnia prawdopodobieństwa konkluzji, uzyskanej drogą indukcji niewyczerpującej i wnioskowania na podstawie analogji, od prawdopodobieństwa zachodzenia związków przyczynowych między cechami rzeczy i faktów, albo między samemi rzeczami i faktami. Sposoby wnioskowania, wiodącego

do sądów prawdopodobnych o związkach przyczynowych. Metoda zgodności, różnicy, zmian towarzyszących, reszty. Znaczenie eksperymentu jako środka pomocniczego w formułowaniu przesłanek w tego rodzaju wnioskowaniu.

Zastosowanie wnioskowania w celu dowodzenia. Teza, argumenty. Dowód pewny i prawdopodobny. Dowód wprost i niewprost, apagogiczny. Błędy w dowodzeniu. *Petitio principii*, *ignorantia elenchi*.

Konieczność przyjmowania argumentów, niepodlegających już dowodzeniu. Sądy o bezpośrednio danych rzeczach i faktach (dokumentach, źródłach), jako ostateczne argumenty w naukach empirycznych (historycznych), a ogólne sądy bądź bezpośrednio oczywiste, bądź przyjęte drogą umowy, jako ostateczne argumenty w naukach apriorycznych. Zadania teorii poznania.

Wyjaśnianie faktów przez wskazywanie ich przyczyn i przez podciąganie ich tem samym pod prawa rządzące faktami. Pojęcie prawa naukowego w odróżnieniu od pojęcia prawidła (normy). Prawa przyrody, prawa psychologiczne, historyczne i t. d. Hipotetyczność praw naukowych w zakresie nauk aposterjorycznych. Hipotezy, tyżące się poszczególnych faktów. Prawa w naukach apriorycznych (twierdzenia).

Wykrywanie praw naukowych. Sprawdzanie praw naukowych i hipotez wogóle. Wyjaśnianie praw naukowych przez podciąganie ich pod prawa ogólniejsze. Teorja naukowa.

Potrzeba uzupełnienia badań, dokonywanych w poszczególnych naukach. Zadania filozofji, zmierzającej do: 1) analizy zasadniczych pojęć naukowych (prawda, rzeczywistość, możliwość, konieczność, przyczynowość, czas, przestrzeń, i t. p.); 2) syntezy najogólniejszych teoryj naukowych, obejmującej w jednolitym poglądzie na świat całość rzeczywistości zmysłowej i duchowej.

UWAGI OGÓLNE.

Krótkość czasu, którym nauczyciel rozporządza, wymaga niezwykle starannego i ekonomicznego rozłożenia materiału. Przedewszystkiem należy się oprzeć pokusie zbyt rozlegnego traktowania zwłaszcza tych działów, zarówno logiki jak psychologii, w których tradycja wytworzyła już utarte drogi nauczania: należy tu w zakresie logiki sylogistyka, w zakresie psychologii nauka o wrażeniach zmysłowych. Stosownie do zainteresowań uczniów i nauczyciela pewne części materiału, a także i pewien sposób opracowywania go z uczniami, bądź mogą mieć przewagę, bądź będą nieco usunięte na drugi plan; dotyczy to zwłaszcza doboru przykładów — nie powinno to jednak naruszyć zasady, iż kurs logiki i psychologii ma dać uczniowi pogląd na całość o zwartych konturach, systematycznie ujętą. W wypełnianiu tych konturów treścią szczegółową nauczyciel może się poruszać nieco swobodniej, kładąc większy nacisk bądź na te, bądź na inne działy ma-

terjału; jak najbaczniejszą uwagę winien przytem poświęcać zastosowaniu wiadomości z logiki i psychologii, co tem łatwiej można osiągnąć, że oba te przedmioty umożliwiają na każdym kroku nawiązywanie nauczania do tego, z czem uczniowie ustawicznie spotykali się i spotykają w szkole i w życiu pozaszkolnem.

Co do psychologii nacisk główny należy położyć, po pierwsze, na to, by uczniowie przyzwyczaili się z każdym terminem psychologicznym łączyć znaczenie w miarę możliwości ściśle określone, po drugie, na to, by nauczyli się uprzytamniać sobie na podstawie własnego doświadczenia wewnętrznego fakty psychiczne, o których mowa w nauce psychologii. Potrzeba tego wynika z okoliczności, że człowiek z natury zwraca uwagę przedewszystkiem na zjawiska, podpadające pod doświadczenie zmysłowe, a z trudem tylko zdobywa się na teoretyczne rozważanie tego, co się dzieje w jego psychice. To też należy ustawicznie nawiązywać nauczanie psychologii do własnego doświadczenia uczniów, wzbogaconego w miarę możliwości eksperymentami. Przy opracowywaniu działów psychologii, niedostępnych eksperymentowaniu, doświadczenie własne uczniów należy uzupełniać odwoływaniem się do literatury pięknej i do historii. W ten sposób nauka psychologii nawiąże do wiadomości, które uczniowie posiadają w zakresie nauk humanistycznych, do nauk przyrodniczych zaś zbliży ją omawianie wróżek zmysłowych, ruchów, wyrazu uczuć, gdyż, traktując o tych działach psychologii i psycho-fizjologii, nauczyciel będzie się mógł i poniekąd musiał opierać w jak najszerszej mierze na wiadomościach, które uczniowie posiadają z fizyki, oraz nauki o organizmie ludzkim.

Co się tyczy logiki, należy zdążyć do tego, by uczniowie uświadomili sobie jasno, na czem polega myślenie naukowe, zmierzające do ścisłego formułowania, należytego uzasadniania i systematycznego porządkowania twierdzeń. Z tem powinno się łączyć podkreślanie potrzeby sumiennosci logicznej w myśleniu potocznem. W naukach, wchodzących w skład programu szkolnego, oraz w poglądach, głoszonych w życiu publicznem i prywatnem, znajdzie się obfity materiał, na którym można się w tej mierze oprzeć i od którego należy wychodzić, stosując w jak najszerszym zakresie metodę heurystyczną. Należą do niej również ćwiczenia i zadania; rozbudzony już u uczniów na tym stopniu nauki zmysł krytyczny znajdzie tu dla siebie pole działania, które potrafi dla suchego napozór przedmiotu, jakim jest logika, wzbudzić żywe zainteresowanie.

Jeżeli w klasie znajdzie się pewna, choćby niewielka ilość chętnych uczniów, pożądane jest zawiązanie kółka filozoficznego. Na jego posiedzeniach można omawiać zagadnienia filozoficzne, wykraczające poza zakres obowiązującego programu, uprawiać lekturę wybranych rozpraw filozoficznych lub psychologicznych,

wreszcie pogłębiać i rozszerzać zagadnienia z zakresu logiki i psychologii. Tak np. tutaj można przeprowadzić trudniejsze eksperymenty psychologiczne (np. z ergografem), badania bardziej zawile (badania inteligencji) albo wymagające dłuższego czasu (uczenie się napamięć¹⁾). Tu wreszcie uczniowie mogą wygłaszać referaty, a następnie dyskutować nad nimi przy współudziale nauczyciela.

¹⁾ Wyniki takich badań, czasem nawet liczbowe, można następnie użytkować na lekcjach, prowadzonych z całą klasą.

ĆWICZENIA CIELESNE.

CEL NAUCZANIA.

Ćwiczenia cielesne metodyczne, gry i zabawy ruchowe oraz sporty mają na celu:

1. Wszechstronny i harmonijny rozwój ustroju rosnącego, wzmacnianie zdrowia i zwiększenie odporności młodzieży na szkodliwe wpływy przez podniesienie sprawności poszczególnych narządów (płuc, serca, organów trawienia, ustroju nerwowego i t. d.).

2. Wyrabianie prawidłowej postawy, zręczności i estetyki ruchów, czynienie ustroju młodzieńczego sprawnym narzędziem woli, wpajanie umiejętności celowego i ekonomicznego używania zdobytych sił.

3. Kształcenie takich cech charakteru, jak odwaga, przytomność umysłu, spozregawczość, wytrwałość, solidarność, pogoda i radość życia.

4. Wspieranie rozwoju zdolności umysłowych przez kształcenie zmysłów, pamięci, uwagi i woli.

5. Wzbudzanie i rozwijanie zamiłowania do stałego uprawiania ćwiczeń cielesnych i obcowania z naturą; oderwanie od rozrywek szkodliwych.

KLASA IV (I) i V (II).

(Po 3 godziny tygodniowo).

A. Ćwiczenia wstępne¹⁾.

1. Zbiórki we wszystkich formacjach.

2. Marsz ze śpiewem. Ćwiczenia kroku pod względem równomiernego przenoszenia linii ciężkości, stawiania nogi, rytmu i pod względem długości kroku. Kroki taneczne z ruchami ramion (dla młodzieży żeńskiej).

3. Tworzenie kolumny ćwiczebnej ze wszystkich formacyj.

4. Ćwiczenia korektywne w sядzie i leżeniu (w miarę potrzeby).

¹⁾ Zasób materiału ćwiczebego zestawiono w kolejności, przyjętej w toku lekcji gimnastyki.

5. Skurcze i rzuty, wznosy, przenosy i wymachy ramion w kierunkach głównych i pośrednich w siadzie i staniu, o mięśniach napiętych i luźnych naprzemian. Dla młodzieży męskiej w doborze ćwiczeń przeważają ćwiczenia o mięśniach napiętych, dla młodzieży żeńskiej zaś — o mięśniach rozluźnionych.

6. Ćwiczenia nóg, kształtujące mięśnie i ruch, złożone najwyżej z czterech elementów.

7. Ćwiczenia tułowia w płaszczyźnie strzałkowej lub czołowej ze zmianą położeń lub prostymi ruchami ramion, wykonywane w siadzie, klęku, siadzie kłęcznym lub staniu, z zastosowaniem dynamicznej pracy mięśniowej.

8. Ćwiczenia przygotowawcze do skoków wolnych w miejscu lub z miejsca z wymachem ramion i doskokiem do przysiadu. Skok w miejscu z rozkrokiem nóg i wymachem ramion w bok podczas lotu.

B. Ćwiczenia główne.

1. Ćwiczenia grzbietu w płaszczyźnie strzałkowej w klęku i staniu, jako ćwiczenia przygotowawcze do skłonu napiętego.

2. Zwisy. Półzwisy, złożone z kilku elementów, i zwisy wolne o ramionach prostych i ugiętych, z pomocą współucznia. Przeloty w poziomie, w górę i w skos. Wymyki i odmyki. Wstępowanie po drabinkach sznurowych i wspinanie po linach pionowych w tempie wolnym i indywidualnie. Dalszy ciąg ćwiczeń przygotowawczych do wspinania po linie skośnej. Krótkotrwałe stanie na rękach ze wsparciem nóg. Dla młodzieży żeńskiej: półzwisy, przeploty z pomocą nóg, wstępowanie, ćwiczenia przygotowawcze do wymyków i ćwiczenia przygotowawcze do wspinania oraz chwilowe zwisy wolne spodem przyrzędu.

3. Ćwiczenia równoważne. Walka dwójek o równowagę. Przekraczanie przeszkód podczas przejścia po równoważni. Równoważenie przedmiotów na głowie podczas przejścia po równoważni. Wybieganie i zbieganie wdół. — Ruchy równoważne winny być złożone z 2—3 elementów, kilkakrotnie po sobie następujących. Przejścia po równoważni uskutecznią się również pośrednim klękami lub wypadami. Równoważnię ustawia się do przejścia stopniowo do wysokości 1 metra, do wybiegania i zbiegania po ławeczce skośnej do wysokości 1,50 m.

Młodzież żeńska wykonywa prócz tego płasy i łatwe ruchy plastyczne na równoważni w podanym rytmie bez muzyki i przy muzyce.

4. Ćwiczenia mięśni brzucha w płaszczyźnie strzałkowej w leżeniu, siadzie i klęku z łatwymi ruchami ramion, zwłaszcza takimi, które przyczyniają się do poprawy postawy wyjściowej i końcowej. Krótkotrwałe podpory opadłe przodem (podpór leżąc przodem) — wyłącznie dla młodzieży męskiej.

Dla odmiany jako ćwiczenie wielostronne tułowia: pełzanie na przestrzeni 2—10 metrów (wyłącznie dla młodzieży męskiej).

5. Marsze i biegi. Marsz z podwójnym zaznaczeniem kroku. Marsz z pośrednimi i rytmicznymi skurczami nogi w stawie biodrowym. Marsz z podskokiem po każdym kroku i wymachem nogi wprzód. Marsz z podskokiem po każdym kroku i wymachem nogi wtył. Marsz wypadami z wymachem ramion. Bieg skokami z wymachem ramion (najwyżej 10—15 metr.). Bieg stopniowo do jednej minuty.

6a. Ćwiczenia tułowia w płaszczyźnie czołowej. Skłony tułowia w bok w staniu, w rozkroku wspiętym, z ustaleniem stopy, w klęku na jednym kolanie (druga noga w bok wyprostowana), z różnym położeniem ramion. Powyższe ćwiczenia początkowo w tempie powolnym, a po opanowaniu formy ruchu rytmicznie w tempie przyspieszonym, po którym powraca się do tempa powolnego. Chwilowe podpory opadnie bokiem, wykonane z siadu bokiem¹⁾.

6b. Ćwiczenia tułowia w płaszczyźnie poprzecznej w siadzie rozkrocznym, w klęku podpartym, w opadzie przodem i w rozkroku z wymachem ramienia lub ramion; początkowo w tempie powolnym, a następnie rytmicznie i w tempie szybszym¹⁾.

6c. Ćwiczenia tułowia w płaszczyźnie nieokreślonej — głównie wypady nawprost i wskos wykrokiem i zakrokiem z różnymi położeniami ramion¹⁾.

7. Skoki. Skoki wolne ponad poprzeczkę i przeszkody stałe z rozbiegu 3—5 krokami. Skoki rozkroczne ponad kozła i kuczne ponad konia z łękami. Skoki zawrotne i odwrotne ponad skrzynię. Przewroty na skrzyni, ustawionej do wysokości bioder. Łączenie jednego skoku wolnego i jednego mieszanego.

Dla młodzieży żeńskiej to samo z wyłączeniem skoków rozkrocznych i odwrotnych.

Łatwiejsze skoki, zupełnie opanowane, chłopcy wykonywają bezpośrednio jeden za drugim („strumieniem“).

8. Piąsy (głównie dla młodzieży żeńskiej). Krakowiak (4—6 figur) i 2—3 kroki mazura.

9. Walka wręcz (dla młodzieży męskiej). Opanowanie postaw szermierczych. Kroki i wypady. Łatwe formy przygotowawcze do walki wręcz.

C. Ćwiczenia końcowe.

1. Marsz w spięciu. 2. Marsz z rozluźnieniem mięśni. 3. Ćwiczenia oddechowe w siadzie i leżeniu. 4. Ćwiczenia korektywne w siadzie. 5. Marsz ze śpiewem.

¹⁾ Stosować należy naprzemian: na jednej lekcji ćwiczenia 6a, na drugiej z kolei — 6b, na trzeciej — 6c, na następnej znów — 6a i t. d.

UWAGI.

Młodzież tych klas znajduje się w wieku przejściowym. Wymaga więc ochrony przed przemęczeniem, a w związku z tem przed pracą natężającą i jednostronną. Przy doborze ćwiczeń i ich zestawieniu należy pamiętać, że mają one się przyczynić do doskonalenia zachwianego układu nerwowego i wzmocnienia serca, które wobec szybkiego rozwoju całego ciała jest zmuszone do intensywniejszej pracy.

Z powyższych względów dobór środków w tym okresie, a zwłaszcza układ programów lekcyjnych musi być bardzo ściśle dostosowany do zajęć młodzieży przed lekcją gimnastyki i po niej. Z ćwiczeń dodatkowych należy uwzględnić w tym etapie rozwoju w większym zakresie ćwiczenia ożywiające, uspokajające, oddechowe, ćwiczenia w koordynacji nerwowomięśniowej, oraz ćwiczenia korektywne w siadzie i w leżeniu. Należy natomiast unikać ćwiczeń intensywniejszych i długotrwałych, a zwłaszcza tych, które utrudniają czynność oddechową.

W doborze ćwiczeń należy uwzględnić przewagę pracy dynamicznej nie tylko w ćwiczeniach wstępnych i końcowych, lecz również w ćwiczeniach głównych.

W lekcjach boiskowych uwzględnia się prócz gier (kwadrant, palant, siatkówka i ćwiczenia przygotowawcze do koszykówki, jordanki dla młodzieży żeńskiej i szczypiorniaka dla młodzieży męskiej) również ćwiczenia przygotowawcze do lekkiej atletyki, oraz mniej męczące formy współzawodnictwa pomiędzy zespołami zbliżonemi do siebie siłą i sprawnością. Stałym składnikiem lekcji boiskowej winny być regularne ćwiczenia, naprawiające postawę (korektywne).

KLASA VI (III), VII (IV) i VIII (V).

(Po 3 godziny tygodniowo).

A. Ćwiczenia wstępne¹⁾.

Jak w klasach IV (I) i V (II), a prócz tego marsz wypadami z wymachem ramion, marsz z podskokiem po każdym kroku i wymachem nogi w tył, marsz z podskokiem po każdym kroku i wymachem nogi w przód, marsz z podskokiem po każdym kroku i wymachem nogi w tył i w przód, marsz z pośrednimi rytmicznymi skurczami w stawie biodrowym, marsz z podwójnem zaznaczeniem kroku. Kombinacje, złożone z dwu wyżej wymienionych elementów. Kroki taneczne z ruchami ramion, złożone z 2—3 elementów, wziętych z krakowiaka, mazura lub oberka.

Ćwiczenia nóg i ramion jak w klasach IV i V, lecz wykonywane łącznie. Ćwiczenia tułowia, jak w klasach IV i V, łącznie

¹⁾ Zasób materiału ćwiczebnego zestawiono w kolejności, przyjętej w toku lekcji gimnastyki.

z ruchami ramion. Wśród ćwiczeń przygotowawczych do skoków należy uwzględnić skoki w miejscu i z miejsca z rozkrokami i wykrokami w locie, skoki z półobrotami i pełnymi obrotami.

B. Ćwiczenia główne.

1. Ćwiczenia grzbietu w płaszczyźnie strzałkowej głównie jako dalsze ćwiczenia przygotowawcze do skłonu napiętego i jako skłony napięte, wykonane w leżeniu, w siadzie i półżwisie z chwytem za szczebel drabinki¹⁾.

2. Zwisy. Prócz ćwiczeń, przeznaczonych dla klas IV i V: Wspinanie po linie pionowej do wysokości 5 m i po linie skośnej. Przejście przez parkan stopniowo od 2 m do 3 m bez pomocy i z pomocą współuczniów.

Dla młodzieży żeńskiej ten sam zasób materiału ćwiczebnego, co dla młodzieży męskiej w klasach IV i V.

3. Ćwiczenia równoważne. Jak w klasach IV i V z tą różnicą, że równoważnię ustawia się do wysokości 1,40 m, a do wybiegów — do wysokości 1,80 m. Prócz tego siad równoważny, z siadu równoważnego przejście do postawy równoważnej i znów powrót do siadu równoważnego, w siadzie równoważnym skurcze i wyprosty oraz wymachy ramion, skłony wdół i t. p.

Dla młodzieży żeńskiej — jak w klasach IV i V.

4. Ćwiczenia mięśni brzucha w płaszczyźnie strzałkowej w leżeniu, siadzie, klęku i żwisie ze wsparciem tyłem. Ćwiczenia w leżeniu łączą się z wytrzymaniem ramion, w siadzie i klęku — z wymachem ramion, korygującym postawę wyjściową i końcową. Podpory opadłe przodem o ramionach prostych i ugiętych. Ćwiczenia przygotowawcze do „szturmowego padnij“ (wyłącznie dla młodzieży męskiej). Dla odmiany: pełzanie na przestrzeni 10—30 metrów z krótkimi przerwami (wyłącznie dla młodzieży męskiej).

5. Marsze i biegi. Bieg wypadami z wymachem ramion na przestrzeni 10—15 metrów. Bieg skokami wzwyż. Bieg skokami wdal. Zawody w biegach dla młodzieży żeńskiej na przestrzeni 25—60 m, dla młodzieży męskiej — 50—100 m.

6a. Ćwiczenia tułowia w płaszczyźnie czołowej, jak w klasach IV i V, lecz z ruchami ramion. Podpory opadłe bokiem z podporu opadłego przodem, a dla młodzieży żeńskiej z siadu bokiem, ze wsparcia ręką¹⁾.

6b. Ćwiczenia tułowia w płaszczyźnie poprzecznej, jak w klasach IV i V, lecz łącznie z ruchami ramion¹⁾.

6c. Ćwiczenia tułowia w płaszczyźnie nieokreślonej, jak w klasach IV i V, a prócz tego:

Ćwiczenia przygotowawcze do rzutów dyskiem, oszczepem, granatem i pchnięć kulą, oraz rzuty dyskiem, oszczepem i granatem i pchnięcia kulą¹⁾.

¹⁾ Stosować należy naprzemian, jak w klasach IV (I) i V (II): na jednej lekcji ćwiczenia 6a, na drugiej z kolei — 6b, na następnej — 6c, potem znów 6a i t. d.

7. Skoki jak w klasach IV i V, a prócz tego:

Łączenie 1—2 skoków wolnych z 2—3 skokami mieszanymi. Skoki rozkroczne z wymachu zawrotnego ponad skrzynię wzdłuż. Stanie na rękach z odbicia obunóż. Przerzuty.

Dla młodzieży żeńskiej skoki, przeznaczone dla młodzieży męskiej w klasach IV i V.

8. Piąsy (głównie dla młodzieży żeńskiej). Krakowiak, mazur i oberek.

9. Walka wręcz (głównie dla młodzieży męskiej). Postawy szermiercze i wypadu łącznie z krokami. Łatwe formy walki wręcz.

C. Ćwiczenia końcowe.

Jak w klasach IV (I) i V (II).

UWAGI.

W klasach tych młodzież męska przysposabia się do służby wojskowej i dlatego, obok ćwiczeń kształtujących, należy stosować więcej ćwiczeń przygotowawczych do ćwiczeń stosowanych w formie zwisów, biegów, skoków i rzutów, z uwzględnieniem współzawodnictwa pomiędzy zespołami, zbliżonemi do siebie siłą i sprawnością. W doborze ćwiczeń należy jednak pamiętać, że wszelkie przeciążanie młodzieży jest szkodliwe, a nawet niebezpieczne z dwu względów: a) serce w tym wieku jeszcze nie osiągnęło pełnego rozwoju, b) przemęczenie organizmów odbija się nietylko na zdrowiu, lecz zarazem na postępach w pracy umysłowej. Ponieważ przyczyną przemęczenia organizmów jest najczęściej brak ciągłości w zaprawie, należy starać się o ścisłe stopniowanie i ciągłość wysiłków.

W okresie tym młodzież męska, dobrze i równomiernie prowadzona, może wykonywać nawet trudniejsze ćwiczenia bez wysiłków. Od młodzieży żeńskiej w zwisach, biegach, skokach i rzutach należy wymagać znacznie mniejszych wyników, znacznie większych natomiast w ćwiczeniach kształtujących mięśnie i kształtujących ruch.

Ćwiczenia dodatkowe stosuje się w tych klasach tylko w miarę wyraźnej potrzeby.

W lekcjach boiskowych, obok gier sportowych (palanta, siatkówki, koszykówki, jordanki i szczypiorniaka), stosuje się zaprawę lekkoatletyczną (biegi, rzuty, skoki). W tym zakresie przewiduje się wyłącznie dla młodzieży męskiej biegi naprzelaj na przestrzeni 1—3 km. Zaprawę i zawody w biegach należy stosować stopniowo i pod kontrolą lekarza.

Ćwiczenia korektywne obowiązują na lekcjach boiskowych, jak poprzednio.

UWAGA DO CAŁEGO PROGRAMU.

Sposoby praktycznego wyzyskania 3 godzin, przeznaczonych na lekcje obowiązkowe ćwiczeń cielesnych, wówczas, gdy się nasuwają pewne trudności, zostały wskazane w okólniku Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 13 lipca 1929 r. Nr. I. W. F. 3748/29 w sprawie prowadzenia ćwiczeń cielesnych w szkołach średnich ogólnokształcących przy wymiarze 3 godzin tygodniowo (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Nr. 9 (216), poz. 130, str. 393—395).

ZABAWY I GRY RUCHOWE,

nie objęte 3 godzinami lekcyjnymi.

Poza 3 godzinami lekcyjnymi szkoła winna organizować popołudniowe zabawy i gry ruchowe.

Na ten cel przeznaczają się 6 godzin tygodniowo, a w gimnazjach koedukacyjnych, wymagających prowadzenia ćwiczeń w grupach męskich i żeńskich przez osobnych wychowawców, 10 godzin tygodniowo pracy nauczyciela, płatnej przez cały rok szkolny. Godziny, opuszczone z powodu niepomyślnych warunków atmosferycznych, winni (ny) nauczyciele (lki) ćwiczeń cielesnych wynagradzać, poświęcając na ten cel więcej godzin w dniach pogodnych (prowadzenie wycieczek szkolnych może być zaliczane również na poczet tych godzin). (Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 21 stycznia 1931 r. Nr. I. W. F. 7489/30 w sprawie gier i zabaw ruchowych, zamieszczony w Nrze 1 (233) Dziennika Urzędowego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, poz. 11, str. 14).

Dyrekcje szkół winny uwzględnić godziny zabaw i gier ruchowych w ogólnym rozkładzie zajęć szkolnych.

Podczas tych godzin należy w możliwie obszernym zakresie stosować ćwiczenia sportowe: w zimie saneczkowanie, jazdę na łyżwach i na nartach, w cieplej porze roku — szczególnie pływanie i wioślarstwo.

HIGJENA.

Na osobną naukę higieny według poniższego programu przeznaczona się w klasie VII lub VIII jedną z trzech godzin tygodniowo, przewidzianych na ćwiczenia cielesne, w tych gimnazjach, w których, z powodu braku sił nauczycielskich, albo odpowiednich urządzeń, użycie trzeciej godziny na ćwiczenia cielesne natrafiałoby na trudności.

Poza tem wiadomości z higieny winny być udzielane: 1) przez nauczyciela przyrodoznawstwa w związku z odpowiednimi częściami tego przedmiotu, 2) przez lekarza szkolnego przy każdej sposobności, oraz w pogadankach, urządzanych poza lekcjami, np. w związku z wystawą przeciwalkoholową, przeciwgruźliczą i t. p., i na lekcjach wolnych. Pogadanki te należy jeszcze bardziej rozwinąć i nadać im charakter możliwie systematyczny w tych gimnazjach, w których się nie organizuje osobnego kursu higieny w myśl powyższego wskazania.

CEL NAUCZANIA.

Zapoznanie młodzieży z najważniejszymi zagadnieniami z dziedziny higieny osobniczej i publicznej, umotywowanie potrzeby przestrzegania w życiu codziennem i w życiu publicznem zasad higieny, ułatwienie wdrożenia się do praktyk higienicznych, zaznajomienie z pomocą w nagłych wypadkach.

KLASA VII (IV) lub VIII (V).

(1 godzina tygodniowo).

1. Higjena oddychania.

Warunki prawidłowej czynności dróg oddechowych. Ważność oddychania nosem. Dbałość o czyste i świeże powietrze. Walka z kurzem i z innymi czynnikami, zanieczyszczającymi powietrze. Znaczenie ćwiczeń oddechowych.

2. Higjena odżywiania.

Higjena zębów i jamy ustnej. Najważniejsze pokarmy i napoje. Ich wartość odżywcza. Jakim warunkom winna odpowiadać dobra woda do picia. Używki. Zasady racjonalnego odżywiania się.

3. Higjena mieszkań.

Zasadnicze warunki mieszkania higienicznego. Wpływ złych mieszkań na śmiertelność. Oświetlenie, ogrzewanie, przewietrzanie i umeblowanie mieszkań.

4. Hartowanie i jego podstawy.

Sposoby, w jaki organizm reguluje ciepło wewnątrzustrojowe. Rola higieniczna odzienia. Katary, przeziębienia. Sposób, w jaki można im zapobiegać. Piełęgnowanie skóry. Kąpiele publiczne.

5. Higjena ćwiczeń cielesnych.

Wpływ pracy mięśniowej i ćwiczeń cielesnych na serce i narządy oddechowe. Znaczenie zabaw, gier ruchowych i sportów dla organizmu. Wskazania, przeciwwskazania lekarskie do pewnych ćwiczeń i sportów.

6. Higjena pracy umysłowej.

Znużenie umysłowe. Jego przejawy i sposoby badania. Długość snu, niezbędna dla dziecka i dorosłego. Sposoby unikania przeciążenia umysłowego.

7. Zwalczanie chorób zakaźnych, jako klęski społecznej.

Drogi rozpowszechniania się chorób zakaźnych. Choroby zakaźne, najczęściej panujące w Polsce. Walka z chorobami zakaźnymi; odosobnianie, odkażanie, szczepienie. Wzmacnianie odporności ustroju.

9. Zwalczanie gruźlicy, jako klęski społecznej.

Wpływ alkoholu na ustrój. Alkohol a zwyrodnienie umysłowe, moralne i fizyczne. Walka z alkoholizmem ze strony rządu i społeczeństwa. Związki wstrzemięźliwości.

8. Zwalczanie gruźlicy, jako klęski społecznej.

Drogi szerzenia się i objawy gruźlicy. Śmiertelność w różnych krajach i w Polsce z powodu gruźlicy. Walka z gruźlicą: higjena mieszkań, poprawa odżywiania, odosobnianie chorych na gruźlicę w szpitalach i sanatorjach. Przychodnie przeciwgruźlicze.

10. Higjena miast, miasteczek i wsi.

Higjeniczne rozplanowanie miast i mniejszych osiedli. Zaopatrzenie w wodę. Usuwanie nieczystości. Zadrzewianie. Instytucje higieniczne użyteczności publicznej.

11. Higjena zawodowa.

Choroby, właściwe różnym zawodom; choroby w różnych rzemiosłach, przy robotach ziemnych, w fabrykach przemysłu chemicznego, w górnictwie, hutnictwie, w przemyśle mechaniczno-technicznym i t. p. Warunki zdrowotne, niezbędne do poszczególnych rodzajów pracy zawodowej. Poradnie zawodowe. Środki, zapobiegające nieszczęśliwym przypadkom i ujemnym wpływom na zdrowie w związku z poszczególnymi zajęciami zawodowymi.

12. Ratownictwo.

Krwawienia i sposób ich tamowania. Krwotoki z nosa. Omdlenia. Oparzenia. Odmrożenia. Obce ciała w oku, w uchu, w nosie, w gardle. Porażenia z gorąca, t. zw. porażenia słoneczne. Porażenia od pioruna. Stłuczenia. Ukąszenia przez owady, przez zwierzęta wściekłe lub jadowite (psy, koty, żmije). Otrucia i odtrutki. Utonięcia. Zmarznięcia. Zwichnięcia. Złamania. Rany i sposoby opatrywania ran. Praktyczne ćwiczenia w nakładaniu opatrunków.

Dodatkowo dla dziewcząt.

Noworodek i jego pielęgnowanie. Karmienie niemowląt. Szczepienie ospy. Krzywica (choroba angielska). Najważniejsze choroby niemowląt i środki zapobiegawcze przeciw tym chorobom. T. zw. stacje opieki nad dziećmi.

UWAGI DO PROGRAMU.

Higjena jest nauką przede wszystkim praktyczną, nauczanie jej głównie więc winno się opierać na takich metodach, któreby cel powyższy najłatwiej osiągnąć pozwoliły. Szkoła przeto winna przez swe urządzenia i przez cały tryb życia szkolnego wdrażać dzieci w stosowanie przepisów higieny na wszystkich stopniach nauczania.

Urządzenie wzorowe pomieszczeń szkolnych, otoczenie ucznia warunkami, zgodnymi z wymaganiami higieny, jest zasadniczym czynnikiem, kształcącym ucznia pod tym względem.

Odpowiednio przestronne, należycie oświetlone, przewietrzane, ogrzewane i w czystości utrzymywane izby szkolne (klasy), szerokie korytarze, istnienie sal rekreacyjnych, gimnastycznych, ustępów, utrzymanych czysto, umywalk, placów do gier i zabaw, wszystko to przekonywa ucznia o ważności dla jego zdrowia światła, powietrza i czystości.

Dalej cały tryb życia szkolnego, prowadzony przez odczuwającego doniosłość higieny kierownika szkoły, który nietylko słowem, lecz i czynem propaguje zasady higieny, rzeźbi we wrażliwym umyśle ucznia niezatarte ślady i wdraża go w zdrowe, higieniczne przyzwyczajenia, co stanowi główny cel w wychowaniu higienicznym.

Nauczając higieny, nauczyciel (lekarz szkolny) winien pamiętać o tem, że nie o suche przedstawianie cyfr, faktów, nie o wyliczanie np. jednostek cieplnych w pokarmach tu chodzi, lecz przede wszystkim o głębokie ugruntowanie i umotywowanie, słyszanych i powtarzanych często bezmyślnie wśród ogółu, przepisów higienicznych. Np. skoro uczeń należycie uświadomi sobie, jaką krzywdę wyrządza swemu organizmowi przez wadliwe trzymanie się przy siedzeniu (skręcenie osi kręgosłupa, przemieszczenie narządów wewnętrznych, ucisk na klatkę piersiową, zmniejszone przewietrzanie płuc, przekrwienie gałek ocznych i t. p.), nie-

wątpliwie łatwiej się wdroży w należyty sposób trzymania się zarówno w ławce szkolnej, jak i na krześle w domu.

Nauczanie higieny winno być poparte nieustannymi pokazami: przezrocza, w miarę możliwości filmy, rysunki, modele, szkielec człowieka, odpowiednie części ciała zwierzęcego, preparaty z muzeów anatomicznych, o które łatwo w większych miastach, w celu np. pokazania przerośniętego serca, stłuszczonej wątroby, marskiej nerki, skruszałych naczyń ze zmianami w mózgu alkoholika, lub zniszczonych przez gruźlicę płuc suchotnika.

Przy nauczaniu higieny nauczyciel (lekarz szkolny) winien pokazywać uczniom wzorowo pod względem higienicznym urządzone instytucje i zakłady użyteczności publicznej (wodociąg, szpital, szkołę), różne przychodnie, np. przeciwgruźliczą; stację szczepienia ospy, rzeźnię, pracownię trychinoskopijną; dziewczętom — poza tem — domy wychowawcze, wzorowe żłobki, ochrony, poradnie dla matek, stacje opieki nad dziećmi, instytucje „kropki mleka“, wzorową szkołę gospodarstwa domowego i t. p. Pożądanem jest, by dziewczęta przy przerabianiu dodatkowego rozdziału o pielęgnowaniu niemowląt przeszły kurs praktyczny w jednej z wymienionych wyżej instytucyj (np. stacji opieki nad dziećmi).

Przy traktowaniu każdego działu, a zwłaszcza przy rozpatrywania higieny publicznej, nauczyciel (lekarz szkolny) winien operować materiałem możliwie swojskim, a więc, mówiąc o klimacie i jego wpływie na zdrowie ludzkie, powinien przedstawić choroby, panujące u nas w Polsce w związku z naszym klimatem, i rozpatrzyć zdolności aklimatyzacyjne Polaków; mówiąc o higienie miast i wsi, powinien przede wszystkim omówić braki pod względem higienicznym miast i wsi w Polsce; tak samo, gdy będzie przedstawiał walkę z wielkimi kłęskami społecznymi, winien zobrazować w pierwszej linii rozmiary tych kłesk w Polsce i sposoby walki z nimi na drodze rządowej, samorządowej i społecznej.

Licząc się z koniecznością koncentracji w nauczaniu, nauczyciel higieny (lekarz szkolny) winien pozostawać w stałym porozumieniu z nauczycielami przyrodoznawstwa, fizyki i chemii, powoływać się wobec uczniów na wiadomości, udzielane przez nich, ewentualnie na początku poszczególnych rozdziałów przypomnieć w krótkim streszczeniu budowę anatomiczną oraz czynności fizjologiczne narządów, które ze stanowiska higienicznego rozpatruje.

Nauczyciel (lekarz szkolny) winien czuwać nad tem, by szkoła posiadała wszelkie pomoce szkolne do nauczania higieny (przezrocza, modele, rysunki i t. p.), a biblioteka szkolna została zaopatrzona w popularne książki pomocnicze z dziedziny higieny. (Patrz: Spis książek szkolnych i środków naukowych dozwolonych do użytku w szkołach średnich ogólnokształcących, dział: Higiena).

NAUKA NADOBOWIĄZKOWA.

ZARZĄDZENIE

**Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
z dnia 12 czerwca 1929 r.**

w sprawie nadobowiązkowej nauki rysunku, śpiewu i muzyki oraz robót ręcznych w państwowem gimnazjum wyższem¹⁾.

Pragnąc, aby nauczanie przedmiotów nadobowiązkowych w gimnazjum wyższem, przewidziane w zarządzeniu z dnia 2 stycznia 1929 r. Nr. II-235/29, osiągało możliwie najwyższy poziom i najlepsze wyniki, wyjaśniam i zarządzam, co następuje:

1. Na lekcje przedmiotów nadobowiązkowych mogą się zapisywać uczniowie i uczennice wszystkich klas gimnazjum wyższego.

W szczególności na naukę śpiewu i teorii muzyki wraz z pokazami muzycznymi, stanowiącemi jeden z najważniejszych czynników umuzykalnienia, mogą się zgłaszać uczniowie i uczennice nie tylko trzech najwyższych klas, ale również klas IV i V. Mutacji głosu u uczniów ani braku dobrego materiału głosowego, przy istotnej chęci do pracy nad swem umuzykalnieniem, nie należy tu uważać za przeszkodę.

Nauczanie muzyki winno z reguły obejmować ćwiczenia chóru szkolnego, a w miarę możliwości także naukę gry na instrumentach i ćwiczenia zespołów instrumentalnych. Godziny pracy nauczyciela w tych wszystkich zakresach będą uznawane za równoważne.

Grupa młodzieży, uczącej się jakiegoś przedmiotu nadobowiązkowego, może się składać z uczniów różnych klas, zależnie od ich przygotowania w danym zakresie.

Liczba uczniów, tworzących na początku roku szkolnego jedną grupę, może być niewielka, nie powinna jednak być mniejsza od 10. Ustalenie tak niskiej granicy ma na celu zabezpieczenie możliwości prowadzenia nauki nadobowiązkowej, oraz jej organizację możliwie korzystną pod względem metodycznym, nawet przy nielicznym dopływie kandydatów, nie upoważnia jednak oczywiście do nadmiernego i sztucznego rozdrabniania kompletów przy większej liczbie zgłoszeń. Z mniej niż 10 uczestników mogą się składać od początku jedynie zespoły instrumentalne w tych wyjątkowych wypadkach, gdy nauczycielowi uda

¹⁾ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Nr. 7 (214), poz. 101.

się dobrać kilku uczniów bieglejszych w grze na instrumentach, zwłaszcza smyczkowych, i osiągać z nimi istotne postępy w wykonywaniu utworów kameralnych. O tem, czy zespół instrumentalny ma być utworzony, decyduje dyrektor szkoły na podstawie wniosku nauczyciela.

Co się tyczy największej liczby uczniów, jaką można połączyć w jednej grupie, należy stosować analogiczne zasady, jak przy nauce przedmiotów obowiązkowych.

2. Na naukę nadobowiązkową rysunku oraz robót ręcznych można przeznaczyć dla każdego z tych przedmiotów do 10, na naukę śpiewu i teorii muzyki (bez ćwiczeń chóru szkolnego i zespołów instrumentalnych oraz nauki gry na instrumentach) do 8 godzin w całym gimnazjum wyższem, bez oddziałów równoległych. Przy istnieniu oddziałów równoległych granice te mogą być odpowiednio zwiększone. Na ćwiczenia chóru szkolnego może przypadać 2 lub 3 godziny tygodniowo; to samo się stosuje do orkiestry szkolnej. Co się tyczy nauki gry na instrumentach (poza godzinami pracy orkiestry) i ćwiczeń zespołów kameralnych, należy rozstrzygać sprawę zależnie od warunków miejscowych, a więc stopnia kultury muzycznej środowiska, możliwości pobierania przez młodzież nauki prywatnej i t. d., z zachowaniem koniecznej ostrożności, by nie obarczyć budżetu szkoły w sposób niedość celowy.

Przekraczanie wskazanego wyżej wymiaru godzin w wypadkach wyjątkowych jest możliwe tylko za każdorazowym zezwoleniem Kuratorium.

3. Na każdego z uczniów, wybierających rysunek, winno przypadać niemniej niż 2 godziny tygodniowo; to samo się stosuje do robót ręcznych. Liczba godzin, poświęconych przez ucznia na działy wykształcenia muzycznego, może być rozmaita, oczywiście w granicach, zależnych od liczb, wskazanych w punkcie 2.

Do obowiązków opiekunów klas, lekarzy szkolnych i Dyrekcji należy czuwanie nad tem, aby ogólna liczba godzin lekcji nadobowiązkowych, na które uczęszcza poszczególny uczeń, nie była zbyt wielka i nie powodowała przeciążenia.

4. Lekcje przedmiotów nadobowiązkowych będą włączane do etatu lub do liczby godzin kontraktowych albo opłacane jako godziny nadliczbowe według tych samych zasad, co lekcje obowiązkowe tych samych przedmiotów i brane w rachubę jako równoważne przy obliczaniu lat pracy nauczyciela. Przy wypełnianiu wykazu kwalifikacyjnego i formułowaniu oceny pracy nauczyciela, wizytacje lekcji nadobowiązkowych winny być uwzględniane tak samo, jak wizytacje lekcji obowiązkowych.

5. Godziny przedmiotów nadobowiązkowych, ustalone co do ilości i podziału na grupy, winny być ściśle wyznaczone i uwzględnione w rozkładzie godzin. Zgodnie ze wskazówką, daną w okólniku z dnia 5 stycznia r. b. Nr. II-324/29, należy je przenosić w miarę możliwości na czas popołudniowy po dłuższej przerwie poobiedniej — zezwala się jednak również na zużytkowanie w tym celu szóstej godziny szkolnej, zwłaszcza tam, gdzie spora liczba uczniów mieszka w znacznej odległości od szkoły.

6. Układanie list uczniów, pragnących uczęszczać na lekcje nadobowiązkowe, winno się odbywać w miarę możliwości w końcu poprzed-

niego roku szkolnego; poza tem jednak nowe zgłoszenia można uwzględnić dodatkowo także w początku pracy szkolnej po wakacjach letnich. Rodzice lub opiekunowie uczniów, zapisanych na lekcje nadobowiązkowe, na które dotychczas nie uczęszczali, mogą się zgłaszać z protestem lub zastrzeżeniami tylko w ciągu dwóch tygodni od chwili zapisu; jeżeli niema w tym czasie takiego zgłoszenia, dokonany wybór nie może już być cofnięty.

Przedmiot wybrany staje się obowiązującym do końca danego roku szkolnego; zwolnienie od nauki w następnym roku szkolnym, jeżeli jest przewidziany jej dalszy ciąg, może nastąpić na podstawie uzasadnionej prośby, złożonej przez opiekę domową ucznia przed normalnym terminem zapisów w końcu roku szkolnego. Radzie Pedagogicznej przysługuje jednak prawo wykreślenia w każdym czasie uczniów z grup przedmiotów nadobowiązkowych również bez życzenia rodziców, ale po wysłuchaniu zdania danego nauczyciela, ze względu na stan zdrowia, słabe postępy w przedmiotach obowiązkowych, lub w wypadku, gdy uczeń jest obciążony zbyt wielką liczbą godzin, poświęconych przedmiotom nadobowiązkowym. Również może Rada Pedagogiczna — na wniosek nauczyciela — wykluczyć ucznia od pobierania nauki przedmiotu nadobowiązkowego ze względu na wyjątkowy brak uzdolnień i postępów w zakresie danego przedmiotu.

Dyrekcje i Rady Pedagogiczne winny czuwać nad tem, aby uczniowie, uzdolnieni w pewnym kierunku, uczyli się odpowiedniego przedmiotu nadobowiązkowego, o ile to tylko nie przekracza ich sił i nie powoduje przeciążenia. Młodzież winna otrzymywać w tym zakresie życzliwą radę i skuteczną zachętę nie tylko od nauczyciela-fachowca.

W czasie lekcyj przedmiotów nadobowiązkowych i w stosunku do nauczycieli tych przedmiotów uczeń podlega przepisom karności szkolnej w takim samym stopniu, jak na lekcjach przedmiotów obowiązkowych i w stosunku do ich nauczycieli. Oceny z przedmiotów nadobowiązkowych winny być zamieszczane w odpowiedniej rubryce świadectw szkolnych, przytem, o ile to jest możliwe, należy wskazać w uwadze poziom nauki (Np. przy ocenie z rysunku można dopisać uwagę: na poziomie klasy... wydziału matematyczno-przyrodniczego).

7. Oceny z przedmiotów nadobowiązkowych mogą mieć tylko pośredni wpływ na decyzję o promowaniu ucznia do klasy następnej lub wydaniu mu świadectwa, t. j. mogą być brane pod uwagę przy ogólnej ocenie jego wartości moralnej i kwalifikacyj umysłowych, zwłaszcza, gdy oceny te są dobre lub bardzo dobre, nie mogą jednak, o ile są niedostateczne, bezpośrednio decydować o powtarzaniu przez ucznia kursu tej samej klasy.

Na świadectwie (odejścia, półrocznem lub rocznem, w szczególności z klasy VIII), wydawanem uczniowi, opuszczającemu szkołę, oceny niedostateczne z przedmiotów nadobowiązkowych na życzenie opieki domowej ucznia mogą nie być wykazane.

8. Zakres nauczania każdego z przedmiotów nadobowiązkowych może się rozmaicie kształtować i rozwijać w zależności od liczby uczących się roczników, rodzaju i poziomu uzdolnień młodzieży, stanu urzą-

dzeń miejscowych i t. d. Regulowanie tej sprawy w przyszłości będzie się opierało na poczynionych doświadczeniach i wyłaniających się potrzebach, aby jednak uniknąć w okresie początkowym zbytniego rozproszenia i dowolności, należy wziąć za podstawę działania odpowiednie programy obowiązujące (a więc, o ile chodzi o rysunek, program dla wydziału matematyczno-przyrodniczego) oraz dotychczasowe tradycje.

Muszę przytem podkreślić z naciskiem, że nauka nadobowiązkowa rysunku lub muzyki, nie będąc i nie mogąc być w obrębie gimnazjum wyższego zawodowem szkoleniem artystycznym, nie powinna wytwarzać nieuzasadnionych ambicji i złudzeń co do osiągniętego poziomu, ani też zmierzać zasadniczo do popisów i wyróżnień. Nauka ta przede wszystkim ma być, obok nauki przedmiotów obowiązkowych, jednym więcej składnikiem ogólnego wykształcenia i rozwoju duchowego młodzieży, która z niej korzysta.

Lekcje przedmiotów nadobowiązkowych winny być wizytowane zasadniczo tak samo i w niemniejszym stopniu, niż lekcje przedmiotów obowiązkowych.

Zagadnienia, dotyczące nauczania przedmiotów nadobowiązkowych, winny być w myśl regulaminu Rady Pedagogicznej przedmiotem obrad i troski Rady i odpowiednich komisji specjalnych.

Warszawa, dnia 12 czerwca 1929 r. (Nr. II. 15666/29).

Minister Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego:

(—) **Śl. Czerwiński.**

RYSUNEK.

CEL NAUCZANIA.

1. Rozwijać spostrzegawczość, pamięć i wyobraźnię w dziedzinie kształtów i barw; wyrabiać dokładność spostrzeżeń i wyobrażeń plastycznych, oraz umiejętność ich syntetyzowania.

2. Kształcić umiejętność wyrażania tych spostrzeżeń i wyobrażeń zapomocą środków plastycznych, a w związku z tem rozwijać popęd twórczy.

3. Wychowywać poczucie i umiłowanie piękna kształtów i barw w naturze i dziełach sztuki.

STOPIEŃ I.

(Klasa IV (I) wydziału matematyczno-przyrodniczego).

1. Studja z natury i modelu:

a) szkicowanie brył geometrycznych o powierzchniach płaskich, walcowatych, kulistych i innych bardziej złożonych w różnych położeniach i przekrojach;

b) rysowanie i malowanie nieskomplikowanych przedmiotów z otoczenia, jak: pudełek, stołów, stołków, naczyń glinianych, metalowych, szklanych i t. p.;

c) rysowanie ołówkiem lub pendzlem form roślinnych i innych, jak: liści, kwiatów, motyli, innych owadów i t. p.

2. Rysowanie i malowanie z pamięci i wyobraźni na tematy zadane w zakresie przerobionego materiału, oraz dowolne.

3. Ćwiczenia dekoracyjne: proste układy, wykonywane pendzlem, stemplem, wycinanką.

4. Oglądanie dzieł sztuki z uwzględnieniem zdobnictwa ludowego.

STOPIEŃ II.

(Klasa V (II) wydziału matematyczno-przyrodniczego).

1. Ćwiczenia dekoracyjne:

a) ćwiczenia na zapamiętanie powierzchni o rozmaitych kształtach ornamentem jednobarwnym lub wielobarwnym, wykonywanym urozmaiconą techniką;

b) ćwiczenia na zadane tematy, jak: skomponowanie wzoru na okładkę, program, afisz i t. p.

2. Studja z natury i modelu: rysowanie i malowanie bardziej skomplikowanych (niż na stopniu I) przedmiotów z otoczenia ze szczególnem uwzględnieniem wytworów przemysłu artystycznego.

3. Rysowanie i malowanie z pamięci i wyobraźni na tematy zadane w zakresie przerobionego materiału, oraz dowolne.

4. Oglądanie dzieł sztuki ze szczególnem uwzględnieniem swojskiej.

STOPIEŃ III.

(Klasa VI (III) wydziału matematyczno-przyrodniczego).

1. Studja z natury i modelu:

- a) szkicowanie ołówkiem, węglem, pendzlem: żywych zwierząt, postaci ludzkich w ruchu, oraz głowy ludzkiej (sylwetę);
- b) rysowanie i malowanie przedmiotów majolikowych, metalowych, szklanych i t. p.;
- c) rysowanie fragmentów architektonicznych, wnętrz i t. p. ze szczególnem uwzględnieniem dawnego budownictwa polskiego.

2. Ćwiczenia dekoracyjne, wykonywane różnaitą techniką, na tematy zadane i dowolne.

3. Rysowanie i malowanie z pamięci i wyobraźni na tematy zadane w zakresie przerobionego materiału, oraz dowolne.

4. Zwiedzanie wystaw, muzeów, wycieczki artystyczne.

STOPIEŃ IV.

(Klasa VII (IV) i VIII (V) wydziału matematyczno-przyrodniczego).

1. Studja z natury:

- a) rysowanie głów i całych postaci ludzkich;
- b) szkicowanie żywych zwierząt;
- c) studja drzew, krajobrazu, budynków, wnętrz architektonicznych.

2. Ćwiczenia dekoracyjne, jak na stopniu III.

3. Rysowanie i malowanie z pamięci i wyobraźni.

4. Zwiedzanie wystaw, muzeów, wycieczki artystyczne.

Pogadanki z dziedziny architektury, malarstwa, rzeźby ze szczególnem uwzględnieniem sztuki polskiej.

Uwaga. Przy zorganizowaniu tylko trzech stopni nauczania należy wprowadzić pogadanki z dziedziny architektury, malarstwa, rzeźby ze szczególnem uwzględnieniem sztuki polskiej — na trzecim stopniu.

ŚPIEW I MUZYKA.

CEL NAUCZANIA.

1. Rozwijanie słuchu i kształcenie emisji głosu.
2. Rozbudzenie ogólnej wrażliwości i zamiłowania do muzyki.
3. Kształcenie zdolności odczuwania piękna muzyki przez zapoznanie uczniów z arcydziełami sztuki muzycznej.
4. Wyrobienie wstępnych pojęć o muzyce na podstawie śpiewu i audycji.

Nauka śpiewu i teorii muzyki.

(W grupach, zorganizowanych zależnie od zgłoszeń).

Stopień niższy.

Solfeż i dyktanda ze szczególnem baczeniem na prawidłowe oddychanie, wydobywanie głosu i wymawianie.

Chór dwu — trzy głosowy a capella.

Pokazy dzieł muzycznych (na instrumentach muzycznych, przez radjo lub z płyt gramofonowych). Pieśni ludowe, tańce, pieśni artystyczne, tańce stylizowane, preludja, nokturny i t. p. przykłady małej formy muzycznej. Ilustracje muzyczne utworów poetyckich z literatury polskiej i powszechnej. Przykłady należy popierać objaśnieniami z nauki harmonji (ogólne pojęcie harmonji, powstawanie akordów, akordy konsonansowe i dysonansowe). Dokładna chara kterystryka trzech zasadniczych akordów w tonacji, ich funkcji i praw stosunku do siebie. Kadencja i prawa łączenia akordów; dźwięki przejściowe i zdobnicze. Urozmaicenie nauki stosownie dobranymi uwagami o życiu i działalności wybitnych twórców muzycznych.

Stopień wyższy.

Chór czterogłosowy a capella.

Pokazy dzieł muzycznych (na instrumentach muzycznych, przez radjo lub z płyt gramofonowych). Wielkie formy muzyczne: suita, rondo, sonata. Podobnie, jak na stopniu niższym, pokazy należy poprzeć ogólnymi wyjaśnieniami stylu polifonicznego (kontrapunkt,

imitacje, kanony, forma fugi), oraz urozmaicić stosownemi uwagami o życiu i działalności twórców muzycznych, których dzieła będą wykonywane.

Uwaga. Przy nauczaniu muzyki nacisk główny powinien być położony na stronę praktyczną, zasady zaś teorii służą jedynie do bliższego wyjaśnienia i zrozumienia wykonywanych utworów.

Chór szkolny, nauka gry na instrumentach, zespoły instrumentalne: orkiestra szkolna i zespoły kameralne — według zarządzenia z dnia 12 czerwca 1929 r. Nr. II. 15666/29.

Umuzycznianie uczniów poza szkołą.

W większych miastach należy zachęcać uczniów wszystkich klas do uczęszczania na poważne koncerty, zwłaszcza urządzone specjalnie dla młodzieży szkolnej, oraz opery i to im ułatwiać.

W mniejszych ośrodkach pożądanę jest, aby szkoła, przynajmniej cztery razy do roku, dawała możność swym wychowankom słuchania poważnej muzyki, urządzając wycieczki do pobliskich miast większych, czy też dając inicjatywę do urządzania koncertów na miejscu, czy wreszcie organizując koncerty dla uczniów i dla ludności miejscowej. Zalecone są koncerty historyczne.

ROBOTY RĘCZNE.

CEL NAUCZANIA.

1. Wspieranie rozwoju fizycznego, zwłaszcza sprawności rąk, dotyku i wzroku, oraz rozwoju umysłowego, przez wzbogacanie wyobrażeń zmysłowych i ćwiczenie uwagi.
2. Wyrabianie umiejętności radzenia sobie i pokonywania trudności, oraz przyzwyczajenie do dokładności i porządku w pracy.
3. Kształcenie poczucia formy i smaku estetycznego.
4. Wzbudzanie zamiłowania i szacunku dla pracy fizycznej, jako podstawowego czynnika kultury.

CHŁOPCY:

PROGRAM NORMALNY.

STOPIEŃ I.

(Klasa IV (I) wydziału matematyczno-przyrodniczego).

Roboty w drzewie.

Po dokładnym poznaniu „reguły strugania“ drewna i opanowaniu najważniejszych narzędzi stolarskich — łączenie drewna zapomocą gwoździków, wkrętek, na wczepy, czopy, wpusty, zwińdowanie i na klej.

Zastosowanie tych sposobów przy wykonywaniu różnych użytecznych przedmiotów, uwzględniających w miarę możliwości przedewszystkiem zainteresowania uczniów, następnie potrzeby szkoły lub domu.

Uwagi. Uszeregowanie modeli lub przedmiotów „własnego pomysłu“ winno być oparte na kolejności w poznawaniu i opanowywaniu konstrukcyj drzewnych według ustalonych zasad racjonalnie i systematycznie prowadzonego rzemiosła.

Roboty z drewna winny być wykonywane według uprzednio przygotowanego rysunku technicznego.

W razie gdy młodzież ma przygotowanie w zakresie robót stolarskich z gimnazjum niższego, należy opuścić lub skrócić wskazówki i ćwiczenia, już opanowane, natomiast zwiększyć liczbę robót trudniejszych.

STOPIEŃ II.

(Klasa V (II) wydziału matematyczno-przyrodniczego).

Opanowanie narzędzi i ćwiczeń w zakresie robót z drutu i blachy. Obróbka szkła, w szczególności łączenie szkła ze szkłem, z drzewem i metalem.

Początki ślusarskiej obróbki żelaza.

STOPIEŃ III.

(Klasa VI (III) wydziału matematyczno-przyrodniczego).

Ślusarska obróbka żelaza. Ręczna i mechaniczna obróbka różnych metali i drewna z zastosowaniem różnych obrabiarek o popędzie nożnym i elektrycznym.

Sporządzanie praktycznych przedmiotów na podstawie łączenia poznanych technik. Należy zwrócić uwagę na wykonywanie sprzętu sportowego, a przede wszystkim na kajaki, sanki, narty, łyżwy i t. p.

Uwaga. Zależnie od warunków i ilości zgłoszeń można również poprzestać tylko na robotach w drzewie, albo też przeciwnie pominąć stopień I i uprawiać roboty, wskazane dla stopnia II i III, i t. p.

DZIEWCZĘTA:

A. Szycie, krój, roboty szydełkowe i drutowe, haft — w zakresie zależnym od uprzedniego przygotowania z gimnazjum niższego.

Przy nauce uprzedniej od klasy II uczennice winny w gimnazjum wyższym osiąść dużą wprawę w kroju i szyciu. Oprócz sukienek dziecińczych, bluz angielskich i spódnic powinny umieć wykonywać kostjomy sportowe dla siebie i chłopców.

B. Roboty drzewne piłkowe i początki obrabiania drutu, blachy i szkła.

Wykonanie z cienkich gotowych deseczek kilku przedmiotów do użytku szkolnego lub domowego z zastosowaniem piłki odsadnicy lub rozplątnicy, struga przy opornicy, pilników, gwoździ i wkrętek.

Przy robotach z drutu, blachy i szkła uczennice winny się zapoznać z cięciem, wyginaniem i łączeniem tych materiałów.

Prace winny być oparte na uprzednio przygotowanych rysunkach technicznych.

Uwaga. Jest pożądanę zastosowanie kolejne obu rodzajów robót, jak w wydziale matematyczno-przyrodniczym (w kl. IV—A, w V i VI—B, lub w kl. IV i V—A, w VI—B), można również uwzględnić tylko jeden z nich.

UWAGA OGÓLNA.

Przy braku warunków do całkowitego lub częściowego stosowania normalnego programu dla chłopców oraz robót drzewnych piłkowych i początków obrabiania drutu, blachy i szkła dla dziewcząt można również uprawiać roboty z tektury i intrygatorstwo.

PLAN GODZIN SZKOLNYCH
dla wydziału klasycznego (nowego typu).

Przedmioty	K l a s y					Razem
	IV	V	VI	VII	VIII	
Religja	2	2	2	2	2	10
Język polski	4	3	3	3	3	16
Język łaciński	6	6	6	5	4	27
Język grecki	—	5	6	6	5	22
Język nowożytny obcy	4	3	3	3	2	15
Historja	4	3	3	3	} 3	14½
Geografja	—	2	2	—		5½
Przyrodznawstwo	4	—	—	—	—	4
Fizyka z chemją	—	—	—	3	3	6
Matematyka	3	3	2	2	2	12
Propedeutyka filozofji	—	—	—	—	3	3
Ćwiczenia cieleśne	3	3	3	3	3	15
Razem	30	30	30	30	30	150

Przedmioty nadobowiązkowe: rysunek, śpiew i muzyka, roboty ręczne.

TREŚĆ.

Przedmowa do wydania pierwszego	III
Przedmowa do trzeciego wydania	VII
Religia Rzymsko-Katolicka	3
Język polski	4
Filologia klasyczna	18
Języki nowożytne obce	24
Historja	37
Geografja	42
Nauka o Polsce współczesnej	46
Przyrodznawstwo	50
Fizyka z chemją	52
Matematyka	55
Propedeutyka filozofji	59
Ćwiczenia cielesne	66
Higijena	73
Nauka nadobowiązkowa	77
Rysunek	81
Śpiew i muzyka	83
Roboty ręczne	85
Plan godzin szkolnych	88

PEDAGOGICZNA BIBLIOTEKA

RP 1488